

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

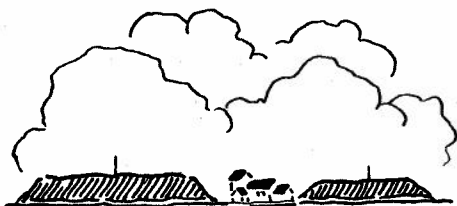
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

1945

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1945

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1945

Redaktionsudvalg:

Lærer *Rasmus Mortensen*, Lindeballe, Gadbjerg (Formand).

Overbibliotekar *Aage Bredsted*, Vejle.

Overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding.

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding.

INDHOLD

	Side
<i>Aage Lauritsen</i> : Nogle Hærvejsforgreninger ved Jelling	5
<i>P. Zoffmann</i> : Nogle gamle Kolding-Stridigheder	56
<i>Christen Leif Vebæk</i> : Stagesvold	78
<i>Steen B. Bøcher</i> : Vandmøller i Vejle Amt	94
<i>Torben Glahn</i> : Fra Treaarskrigen	120
<i>Christen Leif Vebæk</i> : Danmarks ældste Ansigtsturne	141
<i>F. Elle Jensen</i> : Provst Hans Henrik Neuchs i Vejle	148
<i>Sigvard Skov</i> : Niels Kjeldsen	160
Nekrologer:	
Kredslæge, Dr. med. Axel Hansen	172
Rektor Georg Bruun	176
Overlægerne Johannes Buchholz og Paul Fjeldborg	178
Redaktør N. E. Therkilsen	183
Overlæge Holger Thorborg	186
Amtsvejnspektør H. Jensen	188
Register over Artikler i Vejle Amts Aarbøger 1905—44	191
<i>Marius Hansen</i> : Vejle Amts historiske Samfund 1905—1944	204
Regnskab	210

NOGLE HÆRVEJSFORGRENINGER VED JELLING

AF AAGE LAURITSEN

1. Hærvejen Vest for Jelling
2. Skanderborgveje Nord om Jelling
3. Skærmklint og Lovmandshøj

1. HÆRVEJEN VEST FOR JELLING

For den, der har interesseret sig saa meget for Hærvejen,¹⁾ at han har faaet Øje for »den næsten gaadefulde Finhed, hvormed den er ført igennem Halvøen«,²⁾ er der noget afgjort utilfredsstillende ved dens Forløb i vore Dage Vest for Jelling, over Mølvang og Trollerup, saadan som det er vist paa bl. a. det Kort fra 1846, der er gengivet i Hugo Mathiessens Bog »Hærvejen«.³⁾

Naar man paa dette (Figur 1) eller paa et moderne Kort⁴⁾ (Figur 20*) følger Hærvejen nordfra, bemærker man ikke noget ejendommeligt ved Vejforløbet, før man naar ned i Nærheden af Ollerup og pludselig opdager, at Vejen her gaar saa at sige ved Siden af sig selv, idet Linien fra Syd løber flere Kilometer vestligere, ude ved Tøsby Kro, og at det altsaa slet ikke længere er Hærvejen mellem Viborg og Slesvig, man følger, men Vejforgreningen til Kolding over Bredsten og Ødsted.

Følger man derimod Vejen fra Syd, er der noget paafaldende ved den pludselige, umotiverede Drejning mod Øst 1000 m nord for Tøsby Kro og endnu mærkeligere virker det skarpe Knæk mod Nord mellem Trollerup og Mølvang, hvor Vejen møder Vejen fra Kolding.

*) Indsat bagest i Bogen.

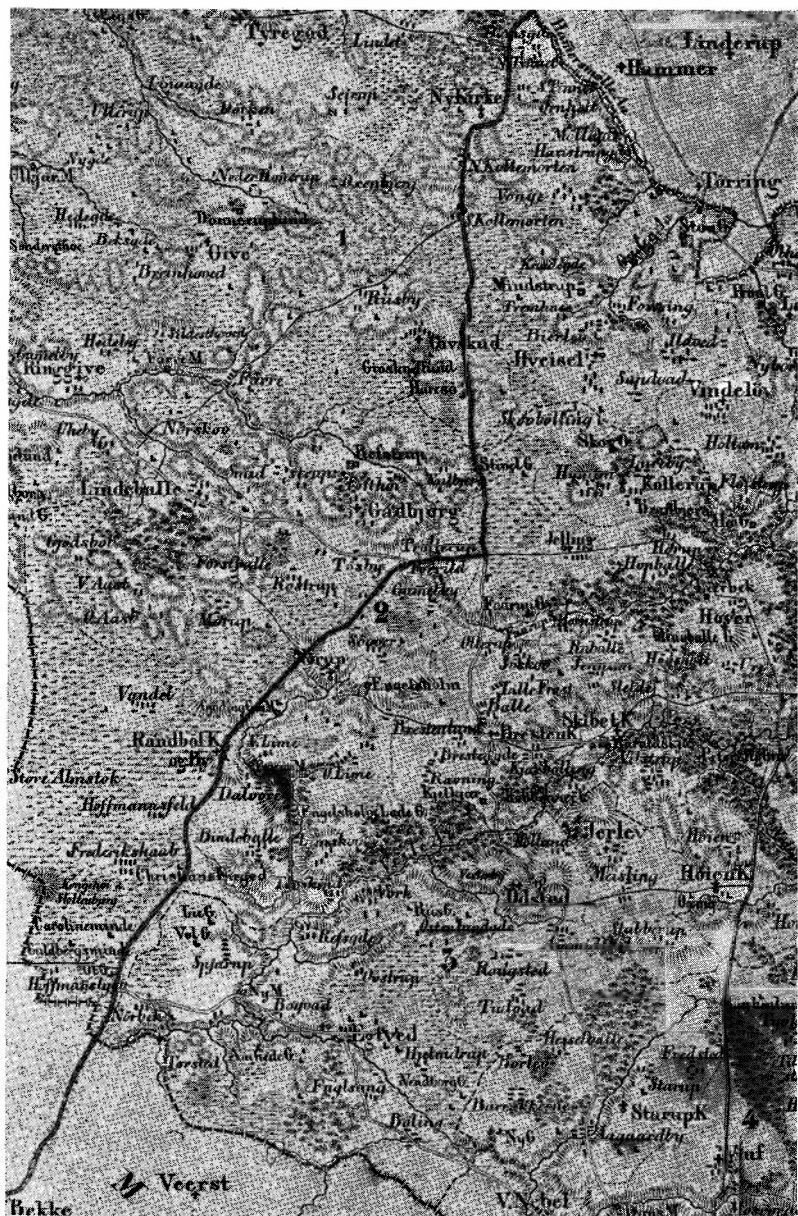

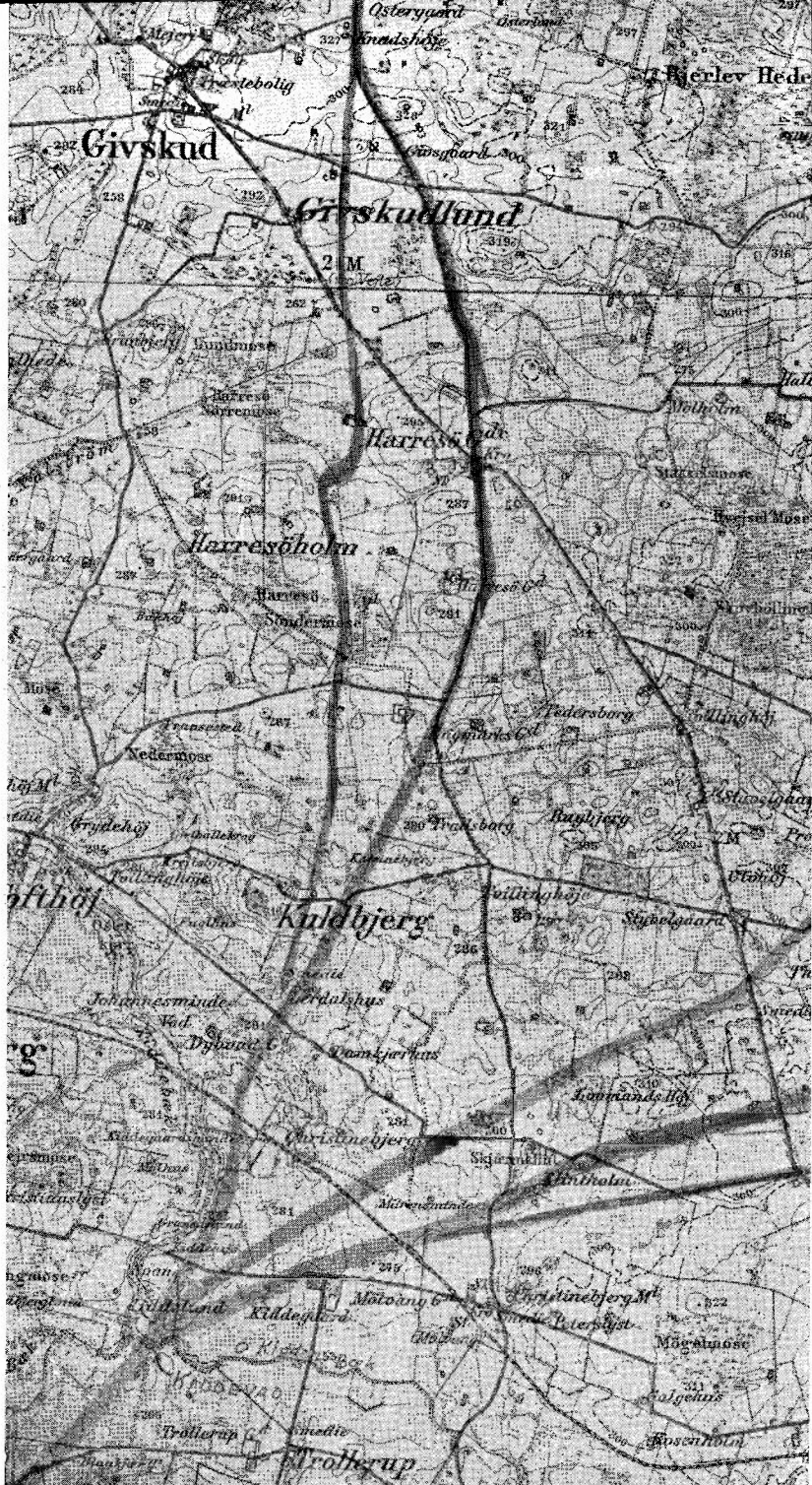
Fig. 1. Udsnit af Kort fra 1846 over Vejle Amt. Hærvejen er trukket op.

Blandt dem, der har beskæftiget sig med Hærvejen, er da ogsaa baade Hugo Mathiessen, Vilh. la Cour og Rasmus Mortensen klare over, at det, vi i Dag kalder Hærvejen, paa dette Stykke ikke kan være den oprindelige. Hugo Mathiessen mener, at »den middelalderlige Storroute er ført østligere ind over Jelling«⁵⁾, mens la Cour hævder Gadbjerglinien som den oprindelige⁶⁾, og Rasmus Mortensen foreslaar Retningen Tøsby (Kro), Trollerup, Kiddegaard, Harresø.⁷⁾

La Cours Gadbjerglinie forlader imidlertid den nuværende Hærvej langt Syd for Tøsby Kro og de andre Ruter er begge præget af skarpe Knæk, og selv om der næppe er Tvivl om, at en stor Del af Færdselen i Jellings Storhedstid er gaaet over denne By, saa varede dels Jellings store Tid ret kort, og dels forekommer det usandsynligt, at al den Hærvejsfærdsel, som ikke havde direkte Ærinde i Jelling, skulde besvære sig med den væsentlige Omvej over denne By, var den end nok saa betydelig, og det synes et Forsøg værd at undersøge, om der ikke skulde kunne findes en Forbindelse mellem Tøsby Kro og Hærvejen længere nordpaa, som i højere Grad end de nævnte har det harmoniske Præg, der kendetegner Hærvejen iøvrigt.

Følger vi paa Kortet Hærvejen fra Bække, ser vi, hvordan den ved Randbøl Kirke klemmer sig saa tæt som overhovedet muligt ind mod den Bue, der dannes af Vejle Aas øvre Løb, for, saa snart Aadalen tillader det, at lægge Kursen en Smule østligere og fortsætte 8 Kilometer i denne nye Hovedretning, til den svinger mod Øst 1000 m Nord for Tøsby Kro.

Det synes rimeligt at antage, at den Retning, Vejen tager Nord for Randbøl, peger enten mod et vigtigt Maal eller mod Kanten af en Terrænhindring, der klemmer Vejen ud af Hovedretningen, ligesom Vejle-

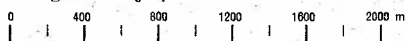

daalen gjorde det ved Randbøl. Forlænger vi Vejen i denne Retning, tangerer den 2000 m Nord for Tøsby Kro den Bue, der dannes af Omme Aas øvre Løb i Form af Tøsby By og Kiddebæk, som altsaa synes at være den Hindring, der tvinger Vejen mod Øst, ligesom Vejledalen tvang den mod Vest (Figur 2).

Kiddebæk udspringer i Faarup Mose og løber herfra mod Nordvest og Vest, til den drejer brat mod Nord der, hvor den optager Tøsby Bæk 200 m Sydvest for Gaarden Kiddelund. Det er altsaa Tøsby Bæk, der i Forening med Kiddebæks nedre Løb danner den omtalte Bue, mens Vejen maa overskride Kiddebæks øvre Løb. Dette kan, Vest for det Sted, hvor Koldingvejen fører over Syd for Mølvang, kun ske de sidste 300 m før Sammenløbet med Tøsby Bæk, netop hvor Vejforlængelsen rammer og hvor højt, tørt Land naar ud til Bækken fra begge Sider, mens Bredderne østpaa ellers har været sumpede, et Forhold, som ogsaa taler imod Antagelsen af en Linie over Trollerup og Kiddegaard. Det Sted, hvor Vejen maa have overskredet Kiddebæk, vil vi i det følgende omtale som *Kiddevad*. Paa et gammelt Generalstabskort (Atlasbladet fra 1873) ses en Vej føre over Bækken paa netop dette Sted, og Vejbanen kan endnu ses. Hvor den rammer Bækken, findes i denne nogle Sten, noget over Hovedstørrelse, som man finder dem i gamle Vadesteder,⁸⁾ men den Mulighed er selvfølgelig ogsaa tilstede, at de er tilført, da den nu atter forsvundne Bro byggedes. (Figur 3.)

Man kan undre sig over, at Færdselen overhovedet har gaaet saa langt østpaa som over Kiddevad og ikke

Fig. 2. Hærvejen og Egnen omkring Lovmandshøj og Skærmklint med indtegnede Vejbaand. Maalestok: 1:40000.

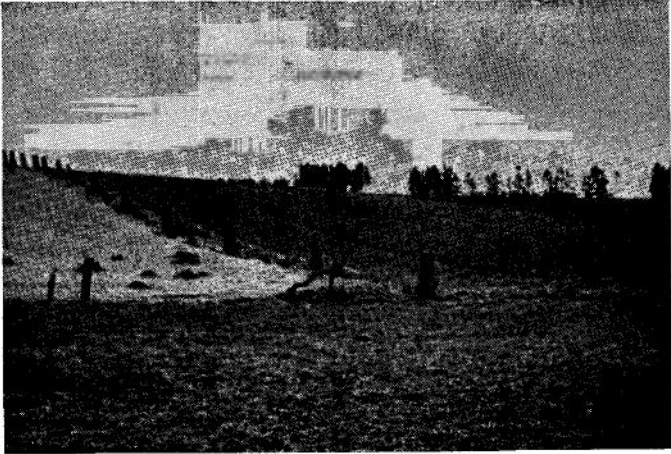

Fig. 3. Kiddevad set mod Sydvest. Kiddebæk løber nu i en meterdyb Groft og er Størstedelen af Aaret et meget lidt imponerende Vandløb. Det var næppe heller saa meget selve Vandløbet, der voldte Færdselen Vanskeligheder, som de bløde, sumpede Bredder, der fandtes, før Bækken uddybedes og Landet omkring den drænedes.

altid har fulgt den af la Cour omtalte nærmere Linie over Gadbjerg, hvorom vi ved, at det er en gammel Hovedvej.^{8a)}

Forklaringen er antagelig den, at man har foretrukket at overskride de mindre Vandløb Kiddebæk og Dybvad Bæk hver for sig og helt undgaa Tøsby Bæk fremfor ved Toftthøj at forcere dem, hvor de samlede har dannet den vandrige og kraftigere Omme Aa. Maaske har begge Linier været i Brug samtidig, saadan at man gik østligere (nærmere Vandskellet), jo mere Vand der var i Aaerne.

Lundbye har gjort den samme Iagttagelse, at man har foretrukket at passere flere mindre Vandløb fremfor eet større.⁹⁾

Men hvor har nu Vejens videre Forløb været? Det er nærliggende at antage, at den er stødt til det, vi i

Dag kalder Hærvejen, ca. 1500 m Syd for Harresø Kro. Fra dette Punkt og en Kilometer nordpaa har den nuværende Vej nemlig en Retning, der peger lige mod Kiddevad. En ret Linie mellem Kiddevad og det omtalte Punkt 1500 m Syd for Harresø Kro viser meget nær den formodede Vejlinie.

Vestligere har Vejen ikke kunnet komme for Harresø Søndermose, mens paa den anden Side den Omstændighed, at den eksisterende Vej gaar over den østre, nu udtørrede Ende af Mosen, tyder paa, at den har fortsat Retningen mod Syd-Syd-Vest, ellers var der jo ingen Grund til at føre Vejen ud over det sumpede Terræn. Yderligere tyder det svage Vejknæk (ca. 10⁰) umiddelbart i Nordkanten af Moseovergangen paa, at Mosen har klemt Vejen en Smule østligere, end man ellers vilde have lagt den, ogsaa et Forhold, der taler for, at Vejen har fortsat i den i Moseovergangen og umiddelbart Syd derfor angivne Retning mod Kiddevad.

Dette Vejforløb finder ogsaa Støtte i andre Forhold i Terrænet. De to, nu overpløjede, Gravhøje umiddelbart Nord for Kiddevad tør man næppe anvende som Argument i denne Forbindelse, men Vejen maa have fortsat forbi dem og videre mod Nord op over det stigende Terræn, hvor den paa det højeste Sted maa have gaaet paa Kanten af Dalen. Det store Hul heroppe er en nyere Mergelgrav.

Nord for Jernbanen gaar en Kløft fra Omme Aa mod Øst, førende den Bæk, som afvander Terrænet Vest for Hygum. Netop hvor denne Bæk har maattet passeres, fører en Tværkløft fra hver Side ned til Bækken, fra Nord tilsyneladende en naturlig Sænkning, medens den sydfra godt kunde ligne en Hulvej (ind i hvilken der senere er dannet en Mergelgrav).

Sammenlignet med Kiddevad og Overgangen ved den østre Ende af Harresø Søndermose ligger dette Vadested dybt, og det er derfor ikke mærkeligt, hvis det er blevet kaldt Dybvad, det Navn, som nu bæres af Gaarden, paa hvis Mark det ligger. Det maa dog bemærkes, at der Vest for Gaarden findes et andet Vadested, nemlig over Omme Aa, som ogsaa efter sin Karakter er berettiget til Navnet Dybvad, men det kan ikke komme i Betragtning i Forbindelse med Hærvejen, og der er næppe Tvivl om, at det førstnævnte er Stedet, hvor Hærvejen har været ført over, bl. a. fordi der paa Grund af Terrænets Karakter ikke synes at være andre Steder, hvor Bækken har kunnet passeres, undtagen lige Vest for, hvor en Vej fører ned til Bækken, men denne Vej har en Retning, som ikke svarer til Hærvejens, nemlig mod Nordvest.

Omkring 500 m Nord for Vadestedet Dybvad ligger Gaarden Lerdalshus inde paa Marken, og umiddelbart Vest for den er der paa Generalstabskortet afsat en Smedie.

Den er dog forlængst nedlagt, hvad der kunde tyde paa, at der har været for lidt for den at bestille, noget der ikke kan overraske, da den har ligget borte fra saavel By som offentlig Vej, mens Smedier jo ellers ifølge Sagens Natur lægges paa de mest befærdede Steder. Den har imidlertid ligget lige i den formodede Vejlinie, og maaske tør vi betragte dens Tilstedeværelse som en Støtte for Formodningen om Hærvejens Forløb her.

Endelig skærer den formodede Hærvej 5—600 m Nord for Lerdalshus Vejen fra Kuldbjerg til Styvel, som et Par Hundrede Meter Øst for Kuldbjerg danner et Knæk mod Nord og fortsætter omkr. 100 m i denne Retning for saa atter at gaa mod Øst. Knækket mod

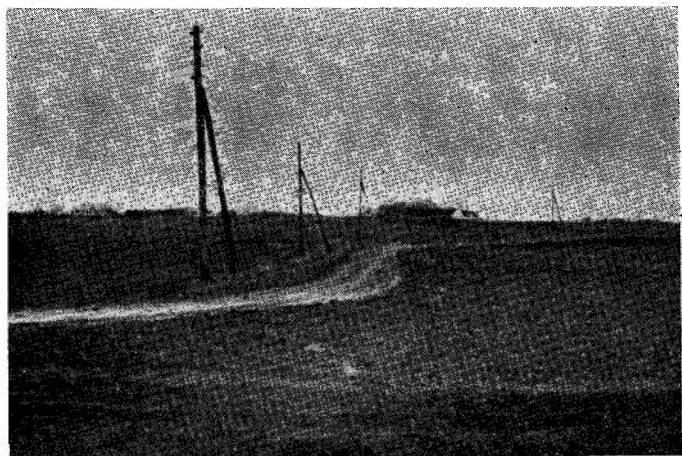

Fig. 4. Knækket paa Kuldbjerg—Styvelvejen, som er en Rest af Hærvejen. I Baggrunden ligger Gaarden Tradsborg. Dens strategisk vigtige Beliggenhed i Gaflen mellem Hærvej og Koldingvej giver Grund til at tro, at det ikke er tilfældigt, dens Navn ender paa -borg.

Nord falder i Beliggenhed og Retning sammen med den formodede Hærvej, og paa Atlasbladet fra 1873 ses Knækket at være 3—4 Gange saa langt, saadan at det netop udgør den Del af Styvelvejen, som gaar over det sumpede Terræn, der findes her. En rimelig Forklaring paa Knækket synes da at være den, at Færdseilen mellem Kuldbjerg og Styvel ikke har villet danne ny Vej over den fugtige, bløde Bund, men har fulgt den allerede eksisterende Hærvej paa dette besværlige Stykke, selv om Retningen ikke passede særlig godt. Senere er Hærvejen døet bort, og kun det Stykke, den havde fælles med Styvelvejen, har levet videre. I de senere Aar er Knækket kortet noget af, men helt forsvundet er det altsaa ikke endnu (Fig. 4).

Fra dette Sted har Hærvejen fortsat op over Bakken Vest om Tradsborg, til den 400 m Nord for denne Gaard, et Par Hundrede Meter fra det Sted, hvor Toft-

Fig. 5. Hvor Hærvej og Koldingvej skiltes. Billedet er taget mod Syd fra det Sted, hvor Harresøkrolinien er ført over den østlige Vig af Harresø Søndermose. Fra Vejgaflen og sydpaa er Hærvejen nu forsvundet. Det er altsaa Hærvejen, der ses fra Forgrunden til Svinget til venstre, derfra Koldingvejen.

højvejen gaar fra, forenedes med det, vi i Dag kalder Hærvejen (Fig. 5).

Her skilte Koldingvejen sig altsaa ud fra Hærvejen, og det er Koldingvejen, der den Dag i Dag gaar herfra mod Syd, mens den nu forsvundne Hærvej fortsatte mod Kiddevad.

Vi ved ikke, hvornaar eller hvorfor Trafikken har svigtet denne Del af Hærvejen for i Stedet at søge ad Koldingvejen til Kiddebæk og derfra ad en gammel Vestvej fra Jelling over Tøsby og Lindeballe — som tydeligt kan spores saavel i Terrænet som paa Kortet (Fig. 1 og 2) — til dens Skæring Nord for Tøsby Kro med Hærvejen, ad hvilken Rejsen saa atter fortsattes.

De væsentlige Forskelle paa de to Veje i trafikmæssig Henseende er for det første, at Koldingvejen passerer Vandløbene nærmere deres Udspring end Hær-

vejen, og altsaa hvor de er mindre vandførende, for det andet at Koldingvejen undgaar den kraftige Sænking ved Dybvad, og det er maaske snarest her, Aarsagen til Vejforlægningen skal søges. Mens Fodgængere, Ryttere og Pakheste ikke har haft urimeligt svært ved at passere Dybvad, naar Bækken da ikke svulmede for voldsomt, er det meget tænkeligt, at Vogne har foretrukket en Omvej paa jævn Mark for den nærmere Rute over Sænkingen ved Dybvad, hvor de maaske, læssede som de var til Rejsen ad den jævne Vej langs Jyllands Højderyg, maatte læsse om og køre over med halvt Læs. Maaske har ogsaa Studedrifterne foretrukket at holde sig paa Afstand af det dybe Vad, hvor Dyrene kunde rives ud af deres flegmatiske Ro og maaske komme galt af Sted paa Kanten af den høje Brink Syd derfor.

Men lad os engang tage et Overblik over Vejen fra Kollemorten sydpaa. Mens Indtrykket før var en Vej, der uden synlig Plan krummer sig ud og ind, saa ser vi nu, efter at Linien over Dybvad er tegnet ind, en stor og tydelig Bue mod Øst fra Knudshøje Nord for Harresø Kro til Kiddevad. Hensigten med denne Bue er tydeligt nok at komme uden om Harresø Søndermose, men det vilde give et langt smukkere og mere konsekvent Løb af Vejen fra Kollemorten sydpaa, hvis den fortsatte lige mod Syd i Stedet for at dreje østover ved Knudshøje, og morsomt nok har den aabenbart gjort det; netop paa det Sted, hvor den maatte passere Harresø Søndermose, fører der endnu paa forholdsvis høj Bund en Vej over paa Kortet, og helt fra Dybvad og omtrent til det Sted, hvor den maatte passere Vejle—Herning Landevejen, finder vi den gamle Vej paa det moderne Kort og i Terrænet i Form af Markveje, hist og her forskudt lidt til Siden

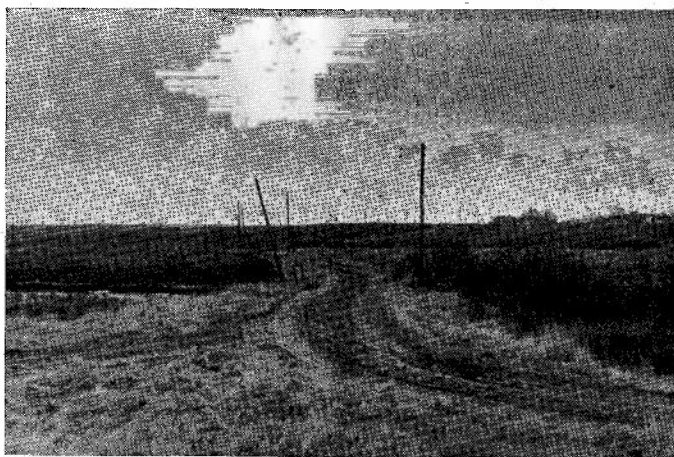

Fig. 6. Hærvejen ved Nordøsthjørnet af Harresøholm. Billedet er taget fra Harresøholm mod Øst. Vejen kommer fra højre (sydfra), gaar over paa det faste Land og drejer straks igen mod Nord. Telefonpælen til venstre i Billedet staar ved Vejen. Vejen, der i Baggrunden gaar skraat til højre op over Bakken, fører til Harresø Kro og har ikke noget med Hærvejen at gøre. Træerne i Horisonten til venstre staar langs Landevejen Vejle—Herning.

af lokale Hensyn, som nu er enebestemmende for dens Skæbne. Tæt ved Lerdalshus Smedie er den løbet sammen med Linien fra Kiddevad til Harresø Kro.

Midt mellem Knudshøje og Landevejen findes endnu en Rest af Vejen i Form af en nord—syd-gaaende Vejstump paa 2—300 m ved Givskudlund og netop Syd herfor er Terrænet hen mod Landevejen lidt højere end det omgivende. Vest for Harresø Kro fører en øst—vest-gaaende Vejstump Hærvejen over paa Holmen i den tidligere Harresø, Harresøholm, langs hvis Østside den fortsætter mod Syd og videre i denne Retning ind paa fast Land og over Dybvad og Kiddevad. Der har kunnet sættes en god Laas for Vejen, her hvor den fra det faste Land er gaaet ud over Harresøholm (Fig. 6).

Paa Passagen fra Harresøholm over Harresø Søndermose ind paa det faste Land sydfør er Vejen nedlagt for nogle Aar siden, og i Efteraaret 1943 blev en Del af den pløjet op.

Den Maalbevidsthed, hvormed Hærvejen fortsættes mod Syd i nøjagtig den Retning der er sat af Stykket fra Kollemorten til Knudshøje, tyder afgjort paa, at Harresøholmlinien er ældre end Linien over Harresø Kro. Maaske kan følgende Forsøg paa at forklare Vejforløbet omkring Kroen have Interesse.

Den nordgaaende Trafik fra Jelling og fra Landingspladsen ved Skibet er Vest om Skovbølling Mose søgt ud til Hærvejen. Dens Forløb i Forhold til den nuværende Landevej skal ikke drøftes her, men ved Gaarden 300 m Sydøst for Harresø Kro har den gaaet, er stødt til det, vi i Dag kalder Hærvejen, ved Knækket 700 m Nord for Kroen og har fulgt denne Vej, til den ved Knudshøje stødte til Hærvejen, som gik over Harresøholm (Fig. 7A).

Paa eet eller andet Tidspunkt har Hærvejsfærdselen ønsket at komme uden om Harresøholm, har fulgt Jellingvejen fra Knudshøje til det Sted, hvor Gaarden i Dag ligger, 300 m Sydøst for Harresø Kro og har derfra sat Kursen mod Dybvad, tæt Nord for hvilket den atter stødte til Harresøholmvejen, og har dermed dannet den først i Artiklen beskrevne Vej (Fig. 7B). Fra denne udgaar senere Vejen til Kolding fra det Punkt, der ligger ca. 1500 m Syd for Kroen, umiddelbart Syd for Overgangen over den østre Vig af Harresø Søndermose, og med Tiden søger ogsaa Hærvejsfærdselen ad denne Rute, mens Linien over Dybvad glemmes (Fig. 7C).

Ved Harresø Kro gaar det saadan, at man, muligvis efterhaanden som Jelling taber i Betydning, retter

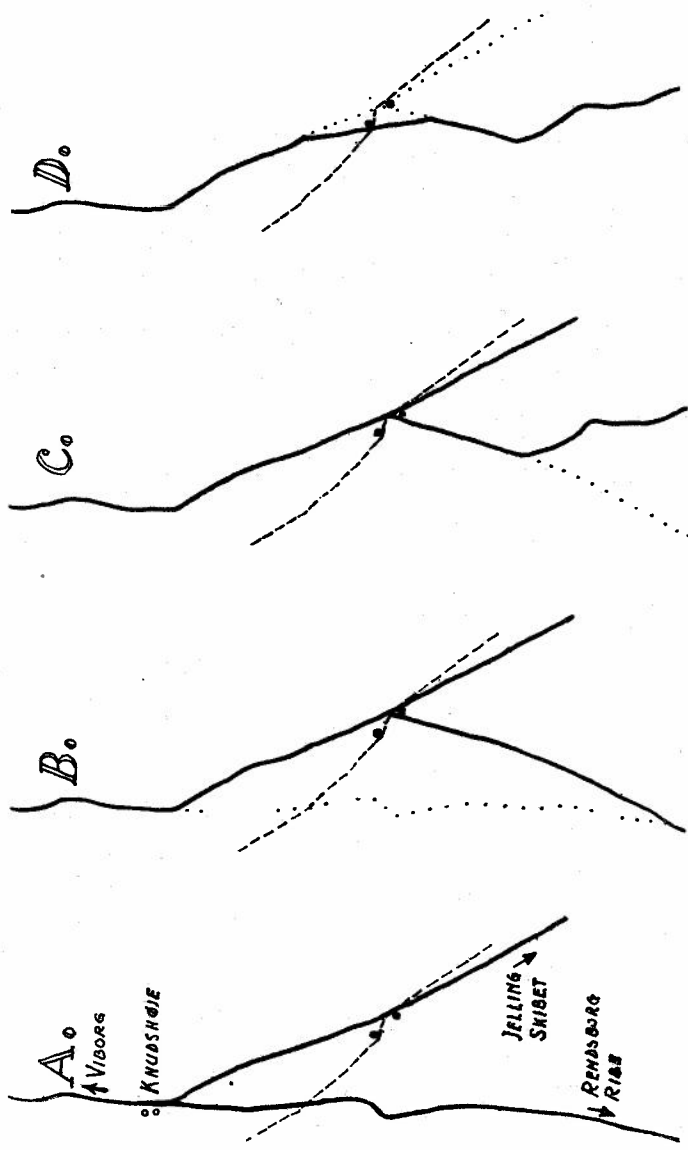

Fig. 7. Hærvæjens Udvikling ved Hæresse. Se Teksten Side 17. Som Hjælp ved Orienteringen er den nuværende Landevej indtegnet paa alle Skitserne som en stiple Linie tillige med Hæresse Kro og Gaarden 300 m S. Ø. for Kroen.

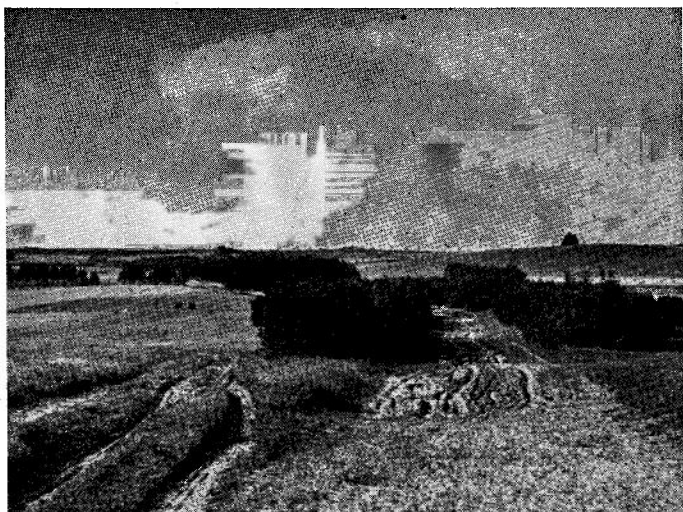

Fig. 8. Ved Harresø Kro, et meget smukt Stykke af Hærvejen. Billedet er taget mod Nord fra Bakken 400 m Nord for Kroen. Vejen gaar lige ud, til den et Stykke inde mellem Fyrrene knækker skraat til venstre mod Knudshøje. Dens Fortsættelse ses som lyse Striber over og til højre for de to Kreaturer, som staar paa den gamle Mosebund. Det, man ser fra Forgrunden til Knækket, er den nordligste Fjerdedel af den Side 17--19 omtalte Afskærringsvej, ved hvilken Kroen er lagt.

Vejen ud ved det lige Stykke Vej, der gaar fra 700 m Nord for til 600 m Syd for Kroen, og vi har da Billedet, som vi kender det i Dag (Fig. 7D og Fig. 8). Hvis Kroen har eksisteret før den omtalte Udretning af Vejen, har den naturligvis ikke dengang ligget paa sin nuværende Plads, men sandsynligvis ved Vejgafflen, der hvor Gaarden ligger, 300 m Syd-Øst for Kroen.

Om Aarsagen til Overgangen fra den lige Harresøholmlinie til den længere Harresøkrolinie kan der kun gisnes, men den Omstændighed, at Harresøkrolinien overalt gaar paa lidt højere Terræn end Harresøholm-
linien, gør det nærliggende at antage, at Vejforlægningen er bevirket af en Stigning i Grundvandstanden, alt-

saa et fugtigere Klima. Tidspunktet for Ændringen skal ikke drøftes her, men det er fristende at nævne Klimaforværringen ved Overgangen mellem Broncealder og Jernalder, for 2—3000 Aar siden. Maaske kan en nærmere Undersøgelse med Pollenanalyse give Oplysninger.

2. SKANDERBORGVEJE NORD OM JELLING

Over Hygum.

En af de første, om ikke den første, som optog Studiet af Danmarks Oldtids- og Middelalderveje, efter at Sophus Müller havde skrevet sin grundlæggende Afhandling om Vej og Bygd i Sten- og Broncealderen,¹⁰⁾ var daværende Adjunkt, senere Rektor i Vejle Jacob Alsted, som i 1912 i Vejle Amts Aarbøger meddelte Resultatet af en Undersøgelse over Forløbet af den Vej, Valdemar Sejr maa antages at have fulgt paa sit Ridt 700 Aar tidligere, i Maj 1212 fra Skanderborg til Dronning Dagmars Dødsleje i Ribe¹¹⁾ (Fig. 20).

Efter at have fulgt Vejen til Lureby Nordøst for Jelling gengiver Alsted en stedlig Overlevering, som gaar ud paa, at Vejen skal have gaaet Nord om Jelling, og skriver videre, at Vejen fra Lureby over Jelling ikke kan spores sikkert, og det paa dette Stykke indtegnede Forslag til en Vejlinie fra Lureby Nord om Skærmklint og derfra mod Syd til Trollerup og videre mod Vest og Syd til Tøsby Kro er da ogsaa noget kantet, og det forekommer Ulejligheden værd at søge at finde en Linie med et mere jævnt Forløb.

R. Brun finder det i Vejle Amts Aarbøger 1922 mindre sandsynligt, at Vejen skulde have gaaet uden om Jelling By og paaviser en Linie Syd om Lureby og Mangehøje til Jelling og derfra mod Vest til Trollerup og Hærvejen¹²⁾ (Fig. 20).

Overleveringen om en Vej Nord om Jelling synes dog alligevel at have Ret, men inden vi fortsætter med Vejene, vil vi et Øjeblik vende Opmærksomheden mod et andet Forhold.

Ved en Udgravning af nogle jydsk Jernalderboplads-er viste det sig, at praktisk talt alle Husene laa solret, det vil sige med Gavlene mod Øst og Vest, eller helt nøjagtigt med Gavlene drejet en Smule mod Sydøst og Nordvest,¹³⁾ et Forhold, vi den Dag i Dag kan iagttage ved vore Bøndergaarde, men morsomt nok kun paa gammel dansk Grund, ned til Ejderen. Syd for denne Aa er Gaardene bygget efter tysk Skik og ligger ikke solret.^{13a)} Uden Undtagelser er denne Regel for de danske Gaarde dog ikke, idet mange Gaarde, naar de ligger tæt op til en Vej, er orienteret efter denne, saadan at en Længe ligger parallelt med Vejen.

Betragter vi et Kort over Egnen Nord og Vest for Jelling, ser vi denne Regel klart bekræftet. Med yderst faa Undtagelser ligger alle Gaarde enten solret eller orienteret efter en nærliggende Vej. To af de sjældne Undtagelser finder vi 1 km Nordøst for Mølvang, hvor to Nabogaarde lige Nord og lige Syd for Vejen fra Tofthøj til Jelling ligger drejet 45° ud fra den solrette Stilling, uden at nogen Vej begrunder dette.

Vi vender nu atter Opmærksomheden mod Vejene og følger paa Kortet den lige omtalte Vej fra Tofthøj mod Jelling. Ved den sydligste af de to skæve Gaarde, Klintholm, drejer den et kort Stykke mod Nordøst for saa at fortsætte østpaa i den gamle Retning. Knækket er fornylig rettet ud, saa det ikke ses paa Kort efter 1940, mens det endnu kan spores i Marken paa den mere grusede Jord. Det findes paa Kortet Fig. 2, men ikke paa Fig. 20.

Vejen fra Gadbjerg til Jelling frembyder et lignende

Billede. Lige Vest for Kiddegaard drejer Vejen et kort Stykke mod Nordøst for saa at genoptage sin Kurs østpaa.

Tænker vi os, at disse to skæve Vejstumper, som ligger praktisk talt i Forlængelse af hinanden, er Rester af en gammel Vej, og tegner denne ind paa Kortet, da ser vi, at de to skæve Gaarde ligger lige op til Vejen, orienteret efter den.

Forlænger vi Vejlinien mod Vest, kommer vi til Kiddebæk, netop hvor den kan passeres ved Sammenløbet med Tøsbj Bæk ved Kiddevad, og støder altsaa her til den Hærvejslinie, der har ført over Dybvad til Harresø.

Forlænger vi Vejlinien mod Øst, rammer vi Øst for Landevejen, tæt ved 13,8 km-Stenen, en Vej, som passer i Retningen og kommer Nord om Gaarden Granlund til Hygum, hvor vi til Støtte for Antagelsen finder endnu en Gaard, som er drejet efter Vejen (Fig. 9 og 10).

De smaa Parallelforskydninger af Vejene ved Klintholm og Kiddegaard er interessante. Mange Steder kan man finde tilsvarende paa vore Veje, og Gang paa Gang kan man se, at en ældre, nu forsvunden Vej her har krydset den nuværende.

Det er vanskeligt at forstaa, hvorfor denne Parallelforskydning saa ofte forekommer. Dens Opstaaen kan forklares som en Følge af, at Trafik, der passerede en allerede eksisterende Vej, fulgte denne et lille Stykke, inden den fortsatte sin egen Kurs, men *hvorfor* dette skete saa ofte, som det synes at have været Tilfældet, er ulige vanskeligere at finde en Forklaring paa.

Marstrand har været opmærksom paa det samme Forhold.¹⁴⁾ Han skriver: »— Støder en vej paa fri mark mere eller mindre retvinklet op til en gennem-

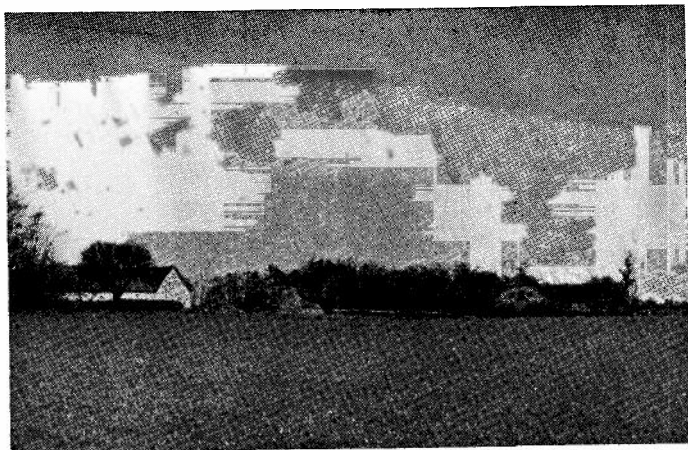

Fig. 9. Gaarde i Hygum set fra Sydvest, fra Jelling—Hygumvejen. Den gamle Vej har gaaet omtrent paa det Sted, hvorfra Billedet er taget og videre forbi Gaarden til højre, som er drejet efter Vejen, mens Gaarden til venstre, ligesom de øvrige Gaarde i Byen, ligger solret.

gaaende vej, saa vil denne vej som regel være yngre end den gennemgaaende, undtagen hvor der er en ringe forskydning i den gennemgaaende vejlinie, thi saa vil forholdet næsten altid være det omvendte: den forskudte fortsættelse er en yngre vej, som udmunder i et sving i den ældre vej.«

Hvor der er en ringe Forskydning i den gennemgaaende Vejlinie, er jeg mere tilbøjelig til at regne med den foran givne Forklaring om, at det drejer sig om et gammelt Vejkryds, end med Marstrands Opfattelse. Der er ingen Grund til, at en Hovedvej paa fri Mark pludselig skulde skifte Retning, og navnlig vil det være paafaldende, om en senere opstaaet Vej, som netop i Svinget støder til den oprindelige, gaar nøjagtigt i den oprindelige Vejs Retning.

Hvis den givne Forklaring paa Parallelforskydningens Aarsag er rigtig, har vi her et Middel til at afgøre

de krydsende Vejes indbyrdes Alder, idet den parallelforskudte Vej da maa være den yngste.

Hvor en Sidevej støder op til en gennemgaaende Vej, uden at nogen Parallelforskydning forekommer, har vi i Vejenes Sammenstødvinkel en Støtte for Afgørelsen af, hvorvidt der oprindeligt har været Tale om en Vejgaffel eller et Vejkryds.

Tilbøjeligheden for Sideveje til at skille sig ud synes i Almindelighed at have været afsluttet ved en Forreningsvinkel omkring 45° , saadan at man, naar Sammenstødvinklen kommer op mod 45° og derover, gør klogt i at søge omhyggeligt, inden man opgiver Tanken om et Vejkryds, alt under den Forudsætning, at ikke særlige Terrænforhold gør sig gældende.

Det østre Vejkryds i Hygum By ses paa Figur 10. Det har en Form, som kan være fremkommet ved, at saavel nord-sydgaaende som øst-vestgaaende Færdsel her har passeret den gamle Vej paa den foran beskrevne Maade. I saa Fald skulde den Vej, vi søger, altsaa have passeret det omtalte Vejkryds, hvilket ogsaa passer med det paa anden Maade konstruerede Forløb.

Fra Hygum har Vejen vist gaaet lige Nord om Hygumgaard og Skolen og videre over Markerne, til den falder sammen med den nuværende Vej mellem Kollerup Kirke og Kollerupgaardene 450 m Nordøst for Kirken, hvorfra Sognevejen med sine stadige Smaabugter sikkert følger det oprindelige Løb og hvor den paa det gamle Matrikulkort er afsat med en Bredde paa 35 m. Havde Vejen i Stedet for at gaa over Markerne hertil stort set fulgt den nuværende Vej forbi Kirken, vilde den dels være blevet længere og dels have passeret Bækken Vest for Kirken længere fra Udspringet.

Fig. 10. Terrænet omkring Hygum med indtegnede Vejbaand.
Maalestok: 1:20000.

Den skæve Gaard ses til venstre for H'et i »Hygum«.

Der, hvor Sognevejen i Kollerup drejer mod Nord, efter Kollerupgaard, har den gamle Vej fortsat lige ud, gennem eller forbi Bechsminde, som forøvrigt ogsaa er orienteret efter den og hvor den stadig findes i Form af Gaardens Indkørsel, Markvej og Skovvej (Fig. 14).

Vest for Gaarden Christiansminde ved Vindelev Mølle maa den have forenet sig med den af Alsted omtalte »Traangtrapvej«¹⁵). De sidste 350 m af Vejen, fra Østkanten af Skoven, findes ikke længere, men følger vi Traangtrapvej paa Kortet (Vejen rettedes ud og moderniseredes i 1944) vestpaa fra Christiansminde, ser vi, at den har Retning mod nøjagtig det Sted, hvor Vejen fra Bechsminde ender oppe i Skoven, indtil den ved Hegnet 150 m Vest for Christiansminde knækker mod Sydvest. Det kunde saaledes se ud, som

Fig. 11. Traangtrapvejen Vest for Christiansminde. Hvor Vejen naar Hegnet, knækker den skraat til venstre og fortsætter i en Hulvej op over Bakken. Vejens første Stykke peger lige mod Skovkuplen i Baggrunden, hvor Vejen fra Bechsminde i Kollerup ender. Fotograferet 1944. Hegnet, der ses til højre paa Fig. 12, er her ryddet. Vejen er nu flyttet længere mod Nord og moderniseret.

om Vejen over Kollerup er den oprindelige, mens Traangtrapvejen senere er gaaet fra denne som en Sidevej (Fig. 11 og 14).

Efter nu at have ført Linien igennem fra Tøsby Kro over Kiddevad, til den ved Christiansminde støder sammen med den af Alsted beskrevne Vej, vil vi se paa forskellige Forhold, som støtter Formodningen om det her omtalte Forløb af Vejen.

I Aarene 1851 og 53 fandtes lidt Øst for Bechsminde, umiddelbart ved den Vej, vi lige har fulgt, i en Lavning i Marken, som engang har været et Mosehul, en Samling Sølvtoj, som antages at være gemt bort af Ejeren under Svenskekrigen 1657—60¹⁶). Saadanne Fund gøres ofte nær de Veje, ad hvilke de fjendt-

lige Hære drog frem^{16a}), det vil sige de gamle Hovedveje, men man tør dog næppe heri se et Bevis for den her beskrevne Vejs Eksistens, naar Traangtrapvejen gaar saa tæt forbi, som den gør.

En fuldt saa god Støtte for Antagelsen af, at vi her har med en gammel Hovedvej at gøre, er sikkert den Sølvmønt, Gaardejer A. P. Jensen, Bechsminde, omkring 1918 fandt paa sin Mark, umiddelbart op til Vejen, nær det Sted, hvor det forrige Fund blev gjort. Desværre forsvandt Mønten snart efter, men Jensen havde forinden vist den til Lærer Frode Kristensen i Tørring og af ham faaet at vide, at Mønten var italiensk. Jensen beskriver Mønten som lidt større og tungere end en Sølvtokrone. Paa den ene Side var afbildet en Kvindeskikkelse i hel Figur.¹⁷⁾

Der er en vis Sandsynlighed for, at en saadan enlig Mønt ikke som det store Fund af Sølvtøj er nedgravet af Ejeren, men tabt, og paa Bechmindes Markvej havde Folk, der rejste med italienske Mønter, næppe Ærinde, men derimod nok paa en Hovedvej mellem Ribe og Skanderborg.

Yderligere kan nævnes, at A. P. Jensen har hørt fortælle, at Traangtrapvejen, som nu gaar langs Bechsmindes søndre Skel, engang skal have gaaet over Gaardens Mark¹⁸⁾ (Fig. 12).

En Del af Vejen findes beskrevet i en Artikel af Seminarielærer, senere Seminarieforsøger i Vejle R. I. Holm¹⁹⁾. Han skriver blandt andet, efter at have omtalt et Mosehul paa Jelling Hede, bærende Navnet Ribermose:

»Den Mand, paa hvis Mark Mosen findes, havde hørt sin Far fortælle om en gammel Landevej, som gik over Marken, og selv havde han for ikke mange Aar siden kunnet se Spor af en saadan, naar han

Fig. 12. Traangtrapvejen. Den af Rektor Alsted beskrevne Skanderborg—Ribevej efter at den har skilt sig ud fra Kollerup—Hygumlinien. Poplen til venstre er den samme, som ses lige over den forreste Hegnspæl paa Fig. 11. Billedet er taget i Sommeren 1943. Siden er Hegnet ryddet og Vejen moderniseret.

pløjede. En anden meget gammel Mand, som har hørt meget i sine Dage, og som har husket det godt, fortæller saaledes: Da Jelling Hede blev udskiftet, omkring 1780, gik der en Vej tværs over den, som kaldtes »æ River Vej«, men den blev aldrig nyttet, og Landmaaleren tog derfor slet ikke Hensyn til den, men skiftede den ud tillige med det andet. Efterhaanden som Heden saa blev opdyrket, blev Vejen slettet ud. Nogle Stumper af den blev dog længe liggende. Fortælleren kunde saaledes godt huske et Stykke af Vejen; den var umaadelig bred og bestod af flere jævnsides løbende Hulveje. Han vidste særdeles god Besked om, hvilken Retning Vejen havde over Heden. Den gik fra Nordost til Sydvest. Og hvad jeg saaledes har hørt om Vejen, har jeg faaet bekræftet ved to gamle Kort over

Jelling Sogn. Det ene er fra Midten, det andet fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Paa dem begge er Vejen afsat med Titel af Landevej —.«

Det eneste Kort over Vejen, jeg har kunnet finde, er det af Brun omtalte Kort over Jelling Hede »rigtig opmaalt, forfattet og beregnet af Riegelsen 1780«²⁰).

Paa det findes to Vejsignaturer, een, som blandt andet er anvendt til Viborg—Koldingvejen og de nuværende Sogneveje, for »Landeveje opmaalt og beregnet« og en anden for »Efter Situation afsatte og uberegnede Mark- og smaae Veie«, med hvilken Signatur den her beskrevne Skanderborgvej er afsat.

Riegelsen tør sikkert antages at være den af Holm omtalte Landmaaler, og naar han afsætter Vejen med Signaturen for Mark- og Smaaaveje, skyldes det i og for sig ikke dens Lidenhed — den omtales jo som umaadelig bred — men den Omstændighed, at den aldrig blev benyttet, at det var en død Vej. Sandsynligvis har de fleste af omtalte jævnsidesløbende Hulveje været sprunget i Lyng, saa kun en enkelt har været i Brug, som det endnu kan ses paa vore Heder, og det er da denne, Riegelsen har indtegnet.

Navnlig naar vi tager Hensyn til, at Riegelsen ikke har indmaalt, men blot indtegnet Vejen paa sit Kort »efter Situation«, viser dens Forløb her god Overensstemmelse med det, vi paa anden Maade har fundet.

Hvis den skæve Vejstump ved Klintholm virkelig er et Stykke af den gamle Vej, maa denne have gaaet derfra Syd om Skærmklint, mellem denne og den lille Bæk, som her løber mod Vest til Dybvad og Omme Aa, og maaske med en anden Gren over den Sænkning midt paa Skærmklint, hvor der ogsaa i vore Dage fører en mindre Vej over, og et Sted tæt Vest for Skærmklint

over paa Sydsiden af Bækken (Fig. 2). I saa Fald har den korte N. Ø.—S. V.-gaaende Stump af Viborg—Koldingvejen ved Skærmklint sikkert været et Stykke af denne Vejlinie, men den kan ikke — saadan som de skæve Vejstumper ved Klintholm og Kiddegaard — benyttes som Argument for denne Linie, fordi den ved Viborg—Koldingvejens Passage her mellem Skærmklint og et Mosehul umiddelbart Vest for maatte være fremkommet alligevel.

Man skulde synes, det havde været mere praktisk for Færdselen at holde sig Syd for Bækken, hvilket den kunde gøre, uden at Vejen blev længere, men en nordøstgaaende Vejstump fra hver af de to skæve Gaarde, Klintholm og Lovmandshøj stemmer tillige med den skæve Stump Sognevej ved Klintholm paa-faldende godt med den Retning, Skanderborgvejen maa have haft. Desuden beskrevet Vejen jo som umaadelig bred og bestaaende af flere jævnsidesløbende Hulveje, og vi ved, at saadanne Veje kunde være 100 Alen brede eller mere,²¹⁾ hvorfor der ikke er noget i Vejen for, at der kan have gaaet Vejspor ogsaa Syd for Bækken.

Ser vi nøjere efter, viser der sig ogsaa andre Steder langs Vejen Forhold, som kunde tyde paa, at der tidligere har været flere parallelløbende Vejspor.

I Hygum har den Linie, vi omtalte, gaaet langs den skæve Gaard og gennem Vejkrydset i Østerbyen, men omkring 100 m nordligere gaar Mariesmindes Markvej parallelt med denne Linie nogle Hundrede Meter, og paa Atlasbladet fra 1873 ses den at have fortsat omtrent dobbelt saa langt i denne Retning, mens det yderste Stykke nu har faaet en for Markarbejdet mere hensigtsmæssig Retning (Fig. 10 og 13).

De første 100 m gaar ogsaa Vejen fra Hygum

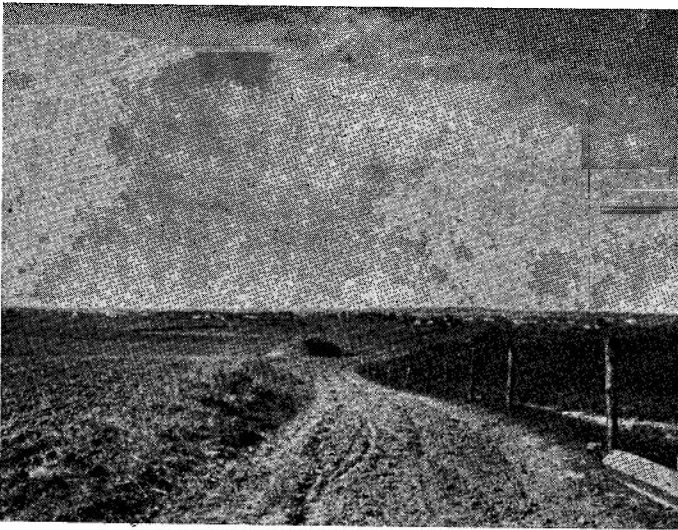

Fig. 13. Markvejen fra den vestligste Gaard i Hygum, Mariesminde, set mod Vest. Det forreste Stykke Vej paa Billedet peger lige mod Skærmklint, hvis Granbevoksning kan ses over den venstre Ende af Roekulen. Gadbjerg Kirke skimtes som en lys Prik over og lige til venstre for den næstforreste Hegnspæl. Den mørke Højning i Horisonten til venstre for Kirken er Tykhøjet Krat.

Smedie til Østerbyen parallelt med den indtegnede Vejlinie skønt der ellers ikke er nogensomhelst Grund til, at den ikke skulde gaa lige mod Øst, hvilket i Forbindelse med den Omstændighed, at Smedien ligger ved denne Vej, antyder Muligheden af et tidligere Vejspor ogsaa her. Fører vi dette videre mod Øst, parallelt med det først indtegnede, strejfer det Sydhjørnet af Skovgaards Skeldige, gaar tæt Syd om Kalgaard og rammer et Par Hundrede Meter inde i Kollerup Præstegaardsskov en Skovvej, som i Beliggenhed og Retning er en nøjagtig Fortsættelse af Linien vi følger. Øst for Skoven fortsætter den paa det i gammel Tid eneste passable Terræn mellem nu uddrænede Mosehuller mod Nord og Syd og maa have fortsat, hvor nu

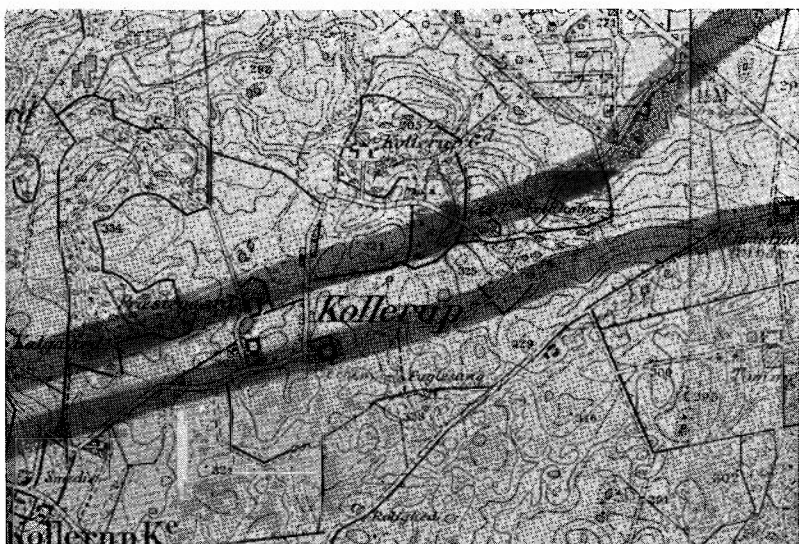
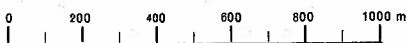

Fig. 14. Kollerupegnen med indtegnede Vejbaand. Maalestok : 1:20000.
Bechsminde ses lige under K'et i »Kollerup«.

Præstegaardens Have er, umiddelbart Nord om Præstegaarden, som er orienteret efter Vejen (men ganske vist samtidig efter Vejen, der gaar nordpaa lige Vest for Gaarden) (Fig. 10 og 14).

Forlænger vi Linien mellem Hygum Smedie og Kollerup Præstegaard mod Øst, gaar den lige Nord om Gaarden Lille Fredholm og rammer Sognevejen mellem Kollerup og Vindelev tæt Vest for Sogneskillet, hvor denne Vej paa en Strækning af ca. 150 m falder sammen med den indtegnede Linie. En Fortsættelse i denne Retning synes lidet sandsynlig, fordi Vejen da paa et Stykke vilde komme til at gaa lige langs Feldmose Bæk, mens den jo ved at gaa en Smule sydligere kom op paa selve Vandskellet.

Et andet Forhold tyder dog paa, at denne Vejlinie har eksisteret. Hvor Kollerup—Vindelevvejen mellem Kollerupgaard og Lille Fredholm passerer et lille, men dybt nedskaaret Vandløb, ses paa dettes Østside umiddelbart Nord for den nuværende Vej fire ikke ret dybe, men umiskendelige Indskæringer ned til Bækken. Paa Vestsiden ses en enkelt, mens de øvrige paa denne Side maa være dækkede af Opfyldningen til den nuværende Vej.

Disse Nedkørsler, Hulveje kan man daarligt kalde dem, har en Belliggenhed og Retning, der passer nøje i den foreslaaede Vejlinie, som altsaa maa antages at have eksisteret, og det skulde da synes muligt at finde en rimelig Forklaring paa dens Forløb. Maaske følgende.

Fra Feldmose Bæk har Vejen ikke fortsat lige ud, men har fulgt den nuværende Vejs Retning op mod Landevejen og videre over Markerne mellem Raaballegaard og Stormgaard, lige forbi Vindelevgaard, Vindelev Kirke og Gaarden Mikkelsborg til Alsteds Linie oppe ved Nyborg.

Det drejer sig altsaa om en Vejlinie, som ikke har villet tage Omvejen over selve Vandskellet, men som for at gøre Linien kortest muligt er gaaet umiddelbart Syd om den impassable Feldmose. Paa Maalebordsbladet ses det tydeligt, hvordan Vejen længst muligt har holdt sig over 265-Fods Kurven, paa Nordsiden ved at danne en svag Bue mod Vest, og har passeret Bækken, netop hvor 265-Fods Kurverne fra begge Sider løb tættest sammen (Fig. 14).

Det er ikke saadan, at Præstegaardslinien udelukkende har været benyttet af Færdselen, der gik ned om Sydenden af Feldmose og Bechsmindelinien udelukkende af Trafikken over selve Vandskellet. Inde i

Bechsmindes Skov gaar en Vej fra mod Nordøst og fortsætter i den nuværende Sognevej, til den rammer Præstegaardslinien tæt Vest for Overgangen over Feldmose. Tilsvarende forekommer det sandsynligt, at en Vej har gaaet fra Præstegaarden langs Bechsmindes nordre Skel over til Christiansminde. Det Stykke af den nuværende Sognevej, som gaar langs Bechsmindes nordre Skel, og Syd for Skellet, paa Bechsmindes Grund, maa da være en Rest af denne.

Disse Forbindelsesveje er, for at undgaa Overfyldning, ikke indtegnet paa Kortet.

Af Matrikulkortet fremgaar, at Kollerupgaard tidligere laa mellem Præstegaardslinien og Bechsmindelinien, lige Nord for Bechsminde.

I den Side 27 omtalte Artikel skriver Holm senere: »Nord for Jelling ligger Kollerup Sogn. Der viser man i en Skov en Hulvej, som skal være en Levning af den gamle »River Vej« — —.«

Hvis den af Holm omtalte Hulvej i Kollerup Skov ikke er den, eller dem, ved Vadestedet Vest for Lille Fredholm, er det vanskeligt at se, hvorom der kan være Tale. Traangtrapvejen er ellers den eneste Hulvej, der nu er at se heromkring, og snarest er det vist den. Ganske vist gik Skoven heller ikke, da Holm skrev sin Artikel i 1869, ud til Traangtrapvejen, men paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787,²²⁾ paa hvis Nøjagtighed i Detailler man ganske vist ikke bør stole blindt, naar Skoven helt ud til Vejen, og maaske er Udtrykket Kollerup Skov, som Holm anvender det, et Levn fra en Tid, da Skoven naaede ud om Traangtrapvejen (Fig. 12).

I denne Forbindelse kan der være Grund til at nævne, at der i Kollerupskovene ikke i Jordoverfladens Form, bortset fra de omtalte Hulveje umiddelbart op

til Vadestedet ved Lille Fredholm, findes noget Spor af den Fortsættelse af Vejen, som, hvis den foran beskrevne Vejlinie over Hygum Smedie og Kollerup Præstegaard har eksisteret, maa have gaaet her. Den Omstændighed, at der i Holms Beretning tales om Hulveje paa det flade Terræn ved Skærmklint, gør, at man ogsaa venter at finde saadanne her i Skoven, hvor de ikke kan være jævne af Ploven. Hvorfor er de der da ikke?

Først kan det nævnes, at Skovvejen gennem Bechsmindes Skov, som maa regnes for at være en gammel Hovedvej, der har baaret megen Færdsel, ikke i mindste Maade er skaaret ned i Terrænet. Hvis den blev opgivet som Vej og fik Lov at gro til, vilde det om nogle Aar være umuligt at se, at den har eksisteret. Det samme ser man ved Vadestedet Vest for Lille Fredholm. Bortset fra de stejle Skrænter lige ved selve Bækken er det ikke noget Sted muligt at spore Vejen i Jordoverfladen, skønt Hulvejene ved Vadestedet klart viser, at den maa have eksisteret, og skønt Overfladen her nærmest er mere ujævn end ved Skærmklint, saa Vandet her skulde have lettere ved at skylle Render.

Forklaringen er antagelig den, at Terrænet begge Steder har været for fladt til, at Vandet har kunnet skylle med den løse Jord i Vejsporene, og at Hulvejene ved Skærmklint er opstaaet ved Fygning. I Vejsporene voksede ingen Planter, som kunde holde paa Jorden, og naar det blæste, førte Vinden det løse Sand i Sporene med og aflejrede det i Lyng og anden Vegetation mellem Vejsporene, og denne stadige Uddybning af Sporene og Hævning af det mellemliggende Land medførte som en naturlig Konsekvens Hulvejsdannelsen.

Inde i Skovene derimod, hvor Vinden ikke havde Magt, forekom Fygningen ikke, selv om der var Sand-

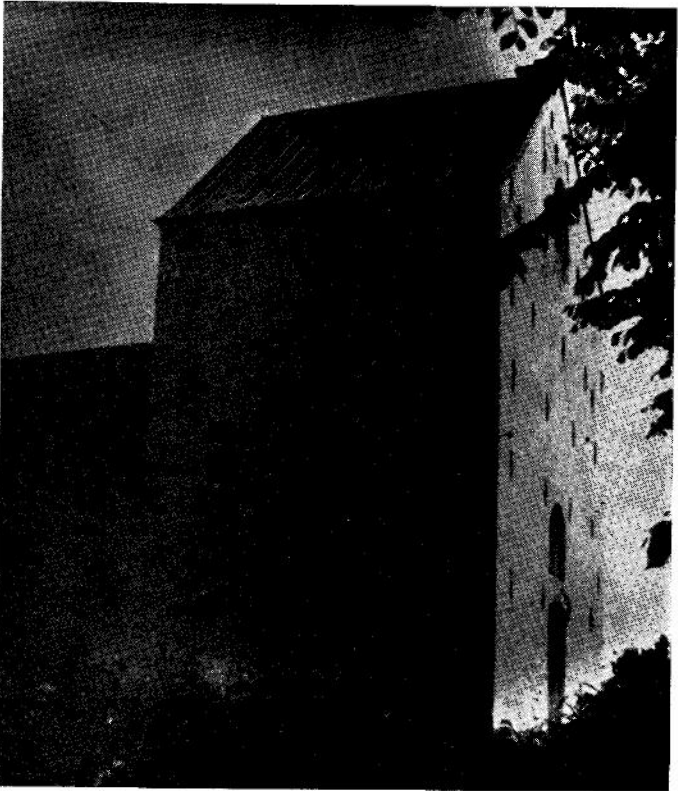

Fig. 15. Sankt Nikolaj i Kollerup. Kollerup Sogn har som hørende til det gamle Jelling Herred, Vikingekongernes Hjemmeherred, saa godt som noget maattet yde sit Kontingent til Langskibenes Bemanding, og maaske har vi i Kollerupbøndernes Fortrolighed med Livet paa Havet tusind Aar tilbage Forklaringen paa det ejendommelige Forhold, at denne Kirke ved en af de store Veje inde i Landet er viet til Sankt Nikolaus, de søfarendes Helgen.

bund, hvorfor Hulvejene her kun havde Mulighed for at opstaa, hvor Terrænet hældede tilstrækkeligt til at give Mulighed for Vanderosion.

Der er næppe Grund til at mene, at de her beskrevne Vejlinier kun er to af mange, som har gennemfuret

hele det mellemliggende Areal. Holms Hjemmelsmand taler om flere ved Skærmklint, men følger man Linien gennem Terrænet ved Kollerup, vil man se, at Lavninger, som tidligere har været Mose og Sump, heromkring stort set umuliggør andre Veje end de beskrevne.

Brun har været opmærksom paa denne Vej paa Riegelsens Kort, men mente ikke, den kunde komme paa Tale som Ribevej, fordi »Vest for Viborgvejen er der omkring Kiddebæk fugtig og moseagtig Bund. Der kunde den ikke gaa over.«²³) Brun har altsaa ikke været klar over det højere Terræn helt ude ved Sammenløbet mellem Kiddebæk og Tøshy Bæk, hvor Kiddevad fandtes.

O v e r S a x m o s e .

Vejen mellem Jelling og Hygum gaar midtvejs mellem de to Byer paa en Strækning af 2—300 m lige i Øst—Vest, langs Sogneskillet, og adskillige Vejstumper og Hegn mod Vest og Øst antyder en Linie, som for Retningens Skyld godt kunde være en Vej, der Syd for Skærmklint har skilt sig ud fra den lige beskrevne og gaaet mod Øst til det af Brun omtalte Vadested over Hørup Bæk, selv om den Omstændighed, at der paa noget af Strækningen gaar et Vandløb i Linien, gør nogen Skepsis betimelig.

Studedrifterne søgte uden om Byerne, og hvis der i det foreliggende Tilfælde virkelig er Tale om en gammel Vej, opfylder den i hvert Fald dette Krav til en Studevej, selv om det dybe Vadested over Hørup Bæk maa forekomme uhensigtsmæssigt at føre en Studedrift igennem.

O v e r S a n d v a d .

Betragter vi den af Alsted beskrevne Vej mellem Skanderborg og Ribe der, hvor den fører Syd ud af

Uldum, ser vi, at Kursen det første Stykke er meget nær Sydvest, men en Kilometer fra Byen knækker Ribevejen fra i en sydligere Retning, mod Vadestedet ved Ryegaard, mens Vejen iøvrigt fortsætter, om ikke i lige Linie, saa dog stort set i den Retning, den har holdt fra Uldum, ned mod Hesselballe By.

Lader man Blikket glide videre i denne Retning, rammer det Langskov Kirke, fortsætter langs en Kirkesti, en Skovvej og en Markvej og ender for Enden af denne ved et Mosehul paa Marken mellem Langskov og Ildved uden Mulighed for at finde videre frem langs Vej eller Sti, men lægger vi paa Kortet en Lineal gennem Hesselballe, Langskov Kirke og det omtalte Mosehul, vil vi se den ramme meget nær en kendt Lokalitet, Kiddevad, og der er forskelligt, som tyder paa, at der har gaaet en direkte Vej fra Kiddevad til Uldum.

Fra Kiddevad maa Vejen have gaaet Vest og Nord om Vejkrydset ved Skærmklint, omtrent der, hvor nu en Gaard og en Kæmpehøj ligger, og videre i samme Retning, saa den netop har tangeret Nordsiden af Mosen, der har ligget her 300 m Nordøst for Skærmklint, men som nu er næsten helt under Plov eller lagt ud med Græs (Fig. 2).

Det er denne Mose, som ifølge Brun har heddet Ribermose.²⁴⁾ Den Mose, som ifølge Holms Oplysning til Alsted har heddet Ribermose, angives at ligge 300 m Nord for Jelling-Tofthøjvejen og ca. 1100 m Øst for Viborgvejen.²⁵⁾ Omtrent her findes paa Kortet en Lavning og et lille Vandhul, og der er ikke noget i Vejen for, at begge Moser kan have baaret samme Navn, saa begge Forfattere har Ret, idet Alsteds Mose ligger ved Hygumlinien og Bruns ved den formodede Linie over Langskov, som vi her søger at finde. En Støtte for Antagelsen af denne Linies Eksistens har vi maaske i den

Fig. 16. Nordvest for den delvis granbevoksede Skærnklint skærer Viborg—Koldingvejens Stribe, almindeligt kaldet Hærvejen, gennem Billedets Forgrund. Den grusede Vejbane er som enhver anden Kommunevej, men de brede Rabatter minder om fordums Herlighed, og nogle Lyngtoter, der bjerger Livet paa Vejkanten, er dog, hvor ringe de saa er, de direkte Efterkommere af den gamle Jelling Hede.

Omstændighed, at Bruns Ribermose ikke kan ses fra hverken Hygumlinien eller Viborgvejen, mens Linien, vi nu følger, som nævnt maa have gaaet umiddelbart langs Mosekanten, saa det er denne Ribervej, der har givet Mosen Navn.

Den Mulighed, at der er fremkommet en Misforstaaelse ved de mundtlige Meddelelser, først fra Holms Hjemmelsmand til Holm, dernæst fra denne til Alsted, kan næppe heller lades helt ude af Betragtning. I saa Fald maa Bruns Ribermose antages at være den rette, selv om den nogle og firsaarige tidligere Ejer af Gaarden Vest for Mosen, som har boet paa Gaarden hele sit Liv, ikke mindes nogensinde at have hørt nogen Mose paa Egnen omtale som Ribermose.

Det er forøvrigt et Spørgsmaal, om ikke det er den her beskrevne Linie, Holms først citerede Hjemmelsmand omtaler, idet Vejen jo gik over Marken, hvorpaa Mosen findes. Det gør dog ikke Hygumlinien mindre sandsynlig, idet der er saa mange andre Spor efter denne, herunder Riegelsens Kort.

Den Vej, der tæt Nord for Mosen forbinder den gamle Viborgvej med Vejle—Herning-Landevejen, foretager omtrent midtvejs et ejendommeligt, ikke af Terrænet begrundet Sving mod Syd af Form som et fladt V, og den østre Gren af V'et passer i Beliggenhed og Retning med den formodede Vejlinie.

Sydvest for Styvelgaard ligger en stor Kærstrækning Sønderkær, som Syd for Styvelgaard snævrer sammen, saadan at den her er lettest at passere, og her er da ogsaa den moderne Landevej ført over. Mod samme Overgang peger den omtalte Vejstump, og den Vej, vi søger at følge, er aabenbart her gaaet over til Kærets Nordside.

Vejen fra Styvel til Skovbølling og Hvejsel gaar først omkring 400 m mod Øst og derpaa i en ret Vinkel mod Nord, dog saadan at Vejhjørnet er skraat afskaaret. Denne ejendommelige Linieføring (der synes ikke at være Tale om et gammelt Vejkryds) forekommer rimeligere, hvis vi tænker os, at det skraa Hjørne er en Stump af Vejen, vi søger, og hvor Vejene fra Styvel og Skovbølling da er stødt til denne.

3—400 m længere mod Nordøst finder vi ved Gaarden Klokhus²⁶) endnu en skæv Vejstump, som faar en naturlig Forklaring, hvis vi regner den for et Levn af vor Skanderborgvej, som derefter maa have fortsat lige Øst om Gaarden Bakkehus ved Hygum—Harresøvejen, forøvrigt en af de tidligere nævnte skæve Gaarde, som dog ikke synes orienteret efter Vejen, vi følger.

Straks herefter falder Vejen paa en Strækning af over 1000 m sammen med Skellet mellem Jelling og Kollerup Sogne, som tidligere tillige var Skel mellem de to store Gaarde Skovgaard og Eliseholm, men det paa Generalstabskort fra 1902 paa denne Strækning afsatte Skeldige er for Størstedelen forsvundet, ligesom den paa Atlasbladet fra 1873 paa en Strækning af 400 m langs Skellet afsatte Markvej, som maa antages at have været et Levn af den gamle Vej. At Veje kan danne Skel mellem Sogne eller større administrative Enheder, kan ses saavel paa Kort som i Litteraturen.²⁷⁾

Naar man beskæftiger sig med Opsøgningen af gamle Veje, faar man det Indtryk, at mange af vore gamle Borge og store Gaarde ligger ved disse Veje, en Iagttagelse allerede Lundbye har gjort,²⁸⁾ hvorfor Skovgaards Beliggenhed maaske kan tages som en Støtte for Antagelsen af Vejens Forløb her.

Fra det Sted, hvor Sognevejen fra Hygum nordpaa fører ud af Kollerup Sogn og ca. 300 m frem, synes den at følge den gamle Vejlinie, som derpaa har fortsat lige ud for umiddelbart Nord for Feldmose at overskride Feldmose Bæk paa et Sted med sandet Bund, som derfor kaldtes Sandvad.

Det er naturligt, om en Gaard, som kom til at ligge ved dette Vadested, har faaet Navn efter Lokaliteten og altsaa er blevet kaldt Sandvadgaard, og da yderligere det Sted, hvor højt, tørt Land naar tættest sammen fra begge Sider, er ved Nordøsthjørnet af Sandvadgaards Have, forøvrigt netop hvor en Markvej den Dag i Dag passerer Bækken, er det næppe urimeligt at antage, at det gamle Vadested har været her.

Den Omstændighed, at Smedien vil komme til at ligge tæt op til en Vejlinie herover, kunde tyde i samme Retning.

Fig. 17. Adskilligt tyder paa en tidligere direkte Forbindelse fra Uldum til Kiddevad, men kørende Færdsel maa dog som Følge af Terrænforholdene antages at have gaaet lidt Syd for den lige Linie. Den her viste Vej i Nyborg er muligvis fra Svinget op til Gaarden og videre i Markvejen bag Gaarden en Rest af denne gamle Vej.

Fra Sandvad til Hvolgaard Skov er det vanskeligt at spore Vejen. Fra Ildved gaar en zigzagformet Vej mod Øst ud til Damgaard og Nygaard. Maaske kan vi i sydvest-nordøstgaaende Vejstumper her se Rester af den gamle Vej.

Den vanskeligste Strækning at indtegne en Vejlinie er dog i Terrænet mellem Langskov Kirke og Marken Syd for Hvolgaard Skov. Paa et Kort uden Højdekurver — og andet var længe paa Grund af Begrænsningen af Kortsalget ikke til Raadighed — ser den først nævnte Linie langs Kirkestien (Skolestien), Skovvejen og Markvejen uhyre bestikkende ud, dels fordi den passer fuldstændig i Retning og Beliggenhed, dels

fordi Langskov Kirke vilde ligge lige op til denne Vej, men gaar man ud i Terrænet eller ser paa et Maalebordsblad, opdager man, at Terrænet her er stærkt kuperet, og at de Hulvejsdannelser, som maa ventes paa de stejle Skrænter, savnes.

Ganske vist findes der en hulvejliggende Indskæring godt et Par Hundrede Meter Vest for Kirken og nede ved Bækken i Skoven smaa to Hundrede Meter Vest for Kirkestien en anden lignende Indskæring, men for begges Vedkommende passer Retningen daarligt med den formodede Vej, rent bortset fra, at Banken Syd for Kirken er saa høj og stejl, at det i alle Tilfælde synes ganske urimeligt at tro, at Vognfærdsel nogensinde skulde have benyttet denne Rute, naar den ved at gaa i en Bue nogle faa Hundrede Meter sydligere kunde opnaa langt jævnere Stigninger.

Den skulde da, naar den kom sydfra, fra Sandvad have fortsat tæt Nord for Skellet mellem Hvejsel og Vindelev Sogne, over Damgaard og Nygaard og videre ad dennes nuværende Markvej, der har Retning mod det Sted, hvor det sump- og mosefyldte Dalstrøg her lettest lod sig passere. Forlænger vi denne Linie paa den anden Side Sognevejen, kommer vi til en i Terrænet nedskaaret Vej, som i Form af Indkørsel og Markvej passerer umiddelbart forbi Gaarden paa Figur 17 og fortsætter i Skolestien gennem Hvolgaard Skov til Langskov Kirke og Skole, mens en anden Sti gaar op mod Nyborg Forskole. Den Vej, vi søger, maa være stødt til den nuværende Sognevej et Sted mellem Nyborg Forskole og Kirken, vel snarest nede i Nærheden af Bækken.

Naar man, trods Vanskeligheden ved at finde den gamle Vejlinie, alligevel maa formode dens tidligere

Eksistens, skyldes det blandt andet Præsteindberetningen fra 1638, hvori Præsten i Langskov, Hr. Anders Niellsøn Bøgvadt, skriver, at »Langskouff kircke ligger halffanden mile nordvest fraa Wedele (Vejle) paa adelfard veyen fraa Jelling till Schanderborg«. ²⁹⁾

Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787 viser en Vej fra Langskov Kirke Vest om Nyborg til Vindelev, mens det mod Nord fra Langskov Kirke viser to Veje til Uldum, henholdsvis Vest og Øst om Hesselballe, den østre over Ryegaard, den vestre sikkert over det ogsaa i Præsteindberetningen nævnte Wuldborg Vad (Fig. 18).

Hesselballe By ligger langs Nordsiden af den Bæk, som fra Vester Ørum søger ud til Gudenaen i Uldum Kær. Vejen støder til Bækken i Østenden af Byen og følger den ca. 1 km mod Vest, inden den noget udenfor Byen overskrider Bækken, sandsynligvis ved det førnævnte Wuldborg Vad. Inde midt i Byen danner Vejen et kort Knæk mod Syd, inden den fortsætter vestpaa. Lige ved dette Knæk støder Skellet mellem Langskov og Sindbjerg Sogne til Bækken, som her udgør Uldum Sogns søndre Skel.

Det er et Spørgsmaal, om ikke Vejen, vi søger, engang har ført over Bækken paa dette Sted. Det lille Knæk i den nuværende Vej skulde da være en Rest af den gamle Vej (jvf. Knækket ved Klintholm). Sognegrænserne blev fastlagt paa en Tid, da nøjagtige Kort og vel Kort overhovedet var et ukendt Begreb, hvorfor man maatte betegne dem ved Hjælp af tydelige, varige Kendetegn i Terrænet. En Bæk var et udmærket Skel, og naar man et Sted ved Bækken skulde finde et Endepunkt for en Linie over Land, var det højst naturligt som Landemærke at vælge det Sted, hvor en Hovedvej skar Vandløbet, et Sted, hvor alle færdedes og som

Uldum hedder Riberhus, er usikkert. Den ligger heller ikke langt fra Ryegaardsvejen.

Sammenfattende kan vi nu sige, at der rimeligvis har været en direkte Forbindelse fra Kiddevad til Uldum (hvor Færdselen ikke kunde komme vestligere paa Grund af det store Uldum Kær), ved hvilken Langskov Kirke er bygget, men paa Grund af Terræforholdene synes i hvert Fald Størstedelen af den kørende Færdsel at være søgt ad en sydligere Rute, enten Syd om Feldmose og over Vindelev eller fra Sandvad over Damgaard og Nygaard, tæt Vest om Nyborg til Hesselballe og Uldum.

Almindeligt om Vejene.

Efter at være kommet til Ende med Vejene kan vi se, at det i højere Grad end de afgørende Beviser er de mange overensstemmende Fingerpeg, der har sat os i Stand til at indtegne dem paa Kortet.

Vi har saa at sige maattet dømme paa Indicier, og saadan vil det i Regelen være, naar man skal opspore en gammel Vej, og mere udpræget, jo længere det er siden, Vejen gik ud af Brug og forsvandt.

Opgaven kan minde om Rekonstruktionen af et stærkt medtaget Maleri. Ud fra de bevarede Rester skal man slutte sig til, hvordan det forsvundne har set ud, men ved Vejene skal man ganske vist ogsaa selv regne ud, hvad der er Rester af Vejen, man søger, og hvad der er den uvedkommende.

Foruden de mange Detailler ser vi nu, da Vejene er tegnet ind paa Kortet, og vi har faaet Overblik over deres Forløb, et Par andre Forhold, som støtter Formodningen om den viste Linieføring.

For det første den Omstændighed, at de alle mødes paa eet Sted, ved Kiddevad og samlet gaar videre i har-

monisk Fortsættelse af deres tidligere Løb, og for det andet selve den enkelte Vejs Linieføring, som i hvert enkelt Tilfælde opfylder det Krav, der maa stilles til en Hovedvej, at den over passabelt Terræn fører den rejsende ad nærmeste Vej mellem Rejsens Endepunkter.

Hygumlinien er lidt længere end den direkte Sandvadlinie mellem Kiddevad og Uldum, men undgaar til Gengæld det vandrigere Vadested Sandvad ved at føre over Vandskellet ved Vindelev Mølle eller over Feldmose Bæk nær dens Udspring, og den Omstændighed, at vi har fundet den nærmere Linie over Sandvad og Langskov Kirke, udelukker ikke andre Veje til Skanderborg. Tværtimod har vi Udsagn om, at en Skanderborgvej førte gennem Kollerup Skov, idet Kong Frederik den 2. den 1. Maj 1584 paa en Rejse fra Nygaard ved Kolding (over Jelling) til Nim (paa Skanderborgvejen) gjorde Ophold i Kollerup Skov, hvor han »aad med sin Soffy og to af sine Døtre«. ³⁰⁾

Der er iøvrigt forskelligt, som tyder paa, at Hygumlinien i sin Oprindelse er en Horsensvej over Holtum, Sindbjerg Kirke, Pedersborg og Ussinggaard. Forhaabentlig bliver der en anden Gang Lejlighed til at komme ind herpaa.

3. SKÆRMKLINT OG LOVMANDSHØJ

Nu, da vi har fundet disse Veje, har vi bedre Mulighed end før for at forstaa visse Forhold i Tilknytning til Jellingegnen.

I Præsteindberetningen fra 1638 skrives, at »langt vester udi heden for Jelling, dog paa Jelling Mark, findes som en gammel Skanse, kaldes Skjærmklint, som siges af de Gamle Kong Gorm der med sin krigshær at skulle have ligget«. ³¹⁾

Om det er rigtigt, som der staar, at Kong Gorm har ligget med sin Hær ved Skærmklint, kan vi naturligvis heller ikke nu sige noget om, men vi kan se, at Skærmklint har været en Lokalitet af stor strategisk Betydning med den sydgaaende Vej fra Viborg umiddelbart langs Vestsiden og med to Hovedveje til Øst- og Nordøstjylland løbende umiddelbart Syd og tæt Nord for. En Hærstyrke her har altsaa kunnet beherske hele tre Hovedveje. Kun een Lokalitet paa Jellingegnen synes at have været af tilsvarende Betydning, nemlig Kiddevad, men mens Terrænet her var fladt og aabent, gav Skærmklint udmærkede Muligheder, maaske de bedste paa Jellingegnen, for Dækning og Forsvar.

Om Navnet Skærmklint (Klint er en gammel dansk Betegnelse for en stejl Bakke³²) skal ses i Forbindelse hermed, eller om det kommer af, at den rejsende her har følt sig skærmet mod den stride Vestenvind, som var hans stadige Ledsager ude paa de aabne Vidder, — eller om Forklaringen maaske er en helt tredie —, maa Fagfolk afgøre. Skærmklint er desværre ikke medtaget i den lige udkomne Bog om Vejle Amts Stednavne.

Havde Præsteindberetningen kun meddelt, at Kong Gorm havde haft en Hærstyrke liggende ude i Jelling Hede, og vi havde sat os den Opgave at udfinde det sandsynligste Sted herfor, da havde vi ikke kunnet finde nogen mere velbegrundet Lokalitet end netop Skærmklint.

Det er ingenlunde utænkeligt, at Kiddegaard, hvis Navn tyder paa, at den er meget gammel, er opstaaet som Tilhold for en Garnison til Forsvar af Kiddevad. Det er ikke nogen ny Iagttagelse, at Borge, som nu ofte findes i Form af vore store Gaarde, laa paa strategisk vigtige Steder ved de gamle Veje.³³)

Endnu et Sagn er knyttet til Skærmklint. Enhver Dansk har hørt Fortællingen om Kong Frode Fredegod, som for at vise, hvor stor Retssikkerheden var i Danmark under hans Styre, lod en Guldring lægge ved alfar Vej paa Jelling Hede, hvor den blev liggende, uden at nogen rørte den. Overleveringen fortæller, at Ringen laa ved Skærmklint⁸⁴).

Der skal ikke her tages Stilling til Spørgsmaalet om Overleveringens Rigtighed, men, som vi kan se, var ingen Steder naturligere at vælge end netop Skærmklint, hvor tre store Veje krydsedes. En yderligere Grund til at foretrække Skærmklint, hvis Ringen skulde ligge, hvor mange Mennesker færdedes, skal vi straks se.

Jelling var i gammel Tid saavel Syssel- som Herredsby, og dens Ting har vel endda, mens Byen var Kongesæde, haft Karakter af Landsting⁸⁵). Det var uhensigtsmæssigt at have de mange Mennesker, som kom sammen, naar der holdtes Ting, inde ved selve Byen og de dyrkede Marker, hvorfor Tingstedet helst lagdes ude i Kanten af Byens Jord, ude i Heden, men saa vidt muligt ved de store Veje, saa det var let at komme dertil for Folk rundt fra Oplandet, hvadenten dette var Herred, Syssel eller et større Omraade.

Heltoft mener, at Tingstedet maa søges Vest for Jelling, nær Galgehøjen ved Gadbjergvejen⁸⁶). Det er muligvis rigtigt, men en anden Lokalitet forekommer mig mere sandsynlig.

En af Tingets Funktioner var at give Love. De lovkyndige kaldtes i Oldtiden Lovmænd⁸⁷), og det er rimeligvis det gamle Tingsted, der paa Kortene findes afsat under Betegnelsen Lovmandshøj omkring 800 m Nordøst for Skærmklint (Figur 19).

Stednavneudvalgets Forklaring af Navnet gaar blot

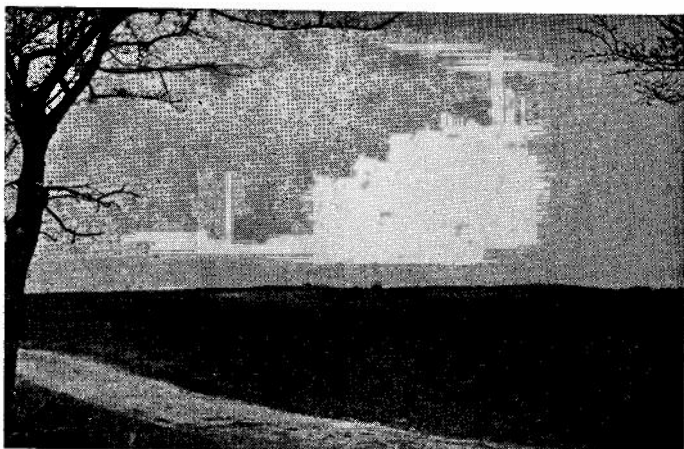

Fig. 19. Lovmandshøj set fra Syd, fra Indkørselen til Gaarden af samme Navn. Paa Afstand synes Højden ikke imponerende, men den brede Banke, kronet af Gravhøje, som nu er overpløjede og hvorfra man ser langt ud over den flade Egn, har været en værdig og velegnet Plads for Tingsamlingerne i Jellings store Tid.

ud paa, at Lovmand er et gammeldansk Mandstilsnavn⁸⁸). Lovmandshøj har imidlertid en Form, der er meget typisk for Tingpladser, en bred, ret flad Banke, kronet med nogle nu overpløjede Gravhøje. Naar hertil kommer, at ogsaa Beliggenheden er typisk for Tingstederne, ved Alfarvej ude i Heden, er det næppe en urimelig Antagelse, at Navnet Lovmandshøj ikke skyldes Opkaldning efter en enkelt Mand med Tilnavnet Lovmand, men at det betegner Stedet, hvor Lovmændene fungerede, Jellings gamle Tingsted.

Men hvilke Ting har været holdt her? Næppe Herredstingene. Oprindelig maa disse vel være blevet holdt i selve Herredsbyen Jelling, men vi har Efterretninger om tre skiftende Pladser for Tørrild Herreds (det gamle Jelling Herreds) Ting, foruden Jelling By og den af Heltoft foreslaaede, nemlig i Tørrild⁸⁹), Vest

for Balle⁴⁰⁾ og Sydøst for Gammelby⁴¹⁾, og de ligger alle sydligere, nærmere Herredets Tyngdepunkt.

Lovmandshøj er snarere Stedet for Sysseltingene. Jelling Syssel bestod af de nuværende Nørvang og Tørrild Herreder tilligemed Grindsted og Grene Sogne, og for dette Omraade ligger Lovmandshøj ret centralt, naar man erindrer, at det befolkningsmæssige Tyngdepunkt som Følge af Jordens forskellige Bonitet altid — ogsaa i Oldtiden — maa have ligget Øst for de egentlige Hedeflader. Ogsaa fordi Syslet var opkaldt efter Jelling, maa Tingstedet ventes at have ligget indenfor en rimelig Afstand fra denne By.

Men der synes tillige at være god Grund for den Antagelse, at her fandt ogsaa de omfattende Samlinger Sted med Karakter af Landsting, som holdtes, mens Jelling var Kongeby. Den brede Banke, kronet af Gravhøje, var en værdig og samtidig tilstrækkelig stor Plads for en saadan Forsamling og Beliggenheden den bedst mulige lige ved de store Alfarveje fra alle Egne i Jylland.

Over Lovmandshøj fører en Sti (paa Kortet, den er forsvundet i Terrænet), som lige ved Bankens højeste Punkt danner det eneste Knæk, den har, saa den maaske kan opfattes som Levn af to Stier, der fra hver sin Retning har ført til Tingstedet, den ene direkte fra Jelling, hvad der var højst naturligt, den anden fra Nordvest, ovre fra Kuldbjergkanten, og den falder forøvrigt sammen med den vestre Gren i det Side 40 omtalte Vejsving, som maaske her finder sin Forklaring.

Der er, efter hvad vi har set, næppe Tvivl om, at Omraadet ved Skærmklint og Lovmandshøj i Jellings store Tid har været en betydningsfuld Lokalitet, og man kunde ønske, at der fra interesserede Kredse vilde blive gjort Forsøg paa at sikre Skærmklint mod Øde-

læggelse. Dens søndre Del bruges som Grusgrav og er allerede slemt medtaget, mens den nordre er beplantet med Graner, hvorimellem fattige Rester af Egepur og Lyng stikker frem som en Mindelse om Bankens oprindelige Bevoksning.

Det skulde synes en naturlig Opgave at søge gennemført en Fredning af Skærmklint, hvortil Sagnet om Frode Fredegods Ring — som det synes ikke uden Grund — er knyttet, saaledes at Grusgravningen ophørte og Banken atter fik Lov at springe i Lyng og Krat som en Mindelse om den Jelling Hede, man nu har vanskeligt ved at forestille sig paa de veldyrkede Marker.

For Lovmandshøjs Vedkommende kunde man ønske en Fredning af den overpløjede Gravhøj, som er selve den gamle Tinghøj og Sikring af Adgang dertil paany ad en smal Marksti.

Det er ejendommeligt at staa paa Lovmandshøj og vide, at paa denne Plet er der formodentlig truffet Beslutning om nogle af de vigtigste Begivenheder i vort Lands Historie, om Bygningen af Danevirke, Befæstningen til Sikring af vor Sydgrænse, om Vikingetogter til England og Normandiet, og at her holdt Harald Blaatand maaske for meget nær 1000 Aar siden det samlede Danmarks første Landsting, »den Harald, som vandt sig Danmark helt, og Norge, og gjorde Dannerne kristne«. ⁴²⁾

Noter og Henvisninger til anvendt Literatur.
V. A. Aa. betyder Vejle Amts Aarbøger.

- 1) Ved Hærvejen forstaaes den gamle jyske Længdevej fra Aalborg over Viborg og Slesvig til Rendsborg og videre over Ejderen ned gennem Tyskland, som den er beskrevet i Hugo Mathiessens fortrinlige Bog af samme Navn.

Der kan være Grund til at nævne, at Anvendelsen i vore Dage af Betegnelsen Hærvejen udelukkende skyldes Mathiessens Bog og altsaa navnlig er udbredt blandt dem, hvis Kendskab til Vejen stammer fra denne Bog.

Blandt Landbefolkningen i de Egne, hvor Vejen gaar, kendes dette Navn ikke. Her hedder Vejen Gl. Landevej, Store Landevej, Viborgvej, Gl. Viborgvej, Studevej, Drivvej, Adelvej eller Kongevej (Rasmus Mortensen: Landeveje i Vejle Amt. Vejle Amts Aarbøger 1933, S. 8).

Naar Navnet Hærvejen alligevel er anvendt her, skyldes det, at der med det er skabt en kort, klar, eentydig Betegnelse for denne Vejlinie, som der ofte vil være Brug for at nævne, naar de gamle jyske Veje drøftes.

Maaske var dog Hugo Mathiessens Betegnelse i Foraaret 1945 nærmere ved atter at blive aktuel, end de fleste har tænkt sig. Hærvejens Forløb er i høj Grad bestemt af Terrænet, og Terrænforholdene er ogsaa for moderne Krigsførelse af grundlæggende Betydning. De betydeligste naturlige Hindringer i Jylland vilde have været de brede, enghræmmede vestjyske Aaer og de østjyske Fjorddale med deres stejle, skovklædte Skrænter. For de terrængaaende Køretøjer findes det ideelle Terræn inde paa Højderyggen, hvor der kun er faa naturlige Hindringer, netop hvor Hærvejen fører frem.

- 2) Hugo Mathiessen: Hærvejen, 3. Udg., 1944, S. 69.

- 3) Samme, S. 65.

- 4) Bedst Geodætisk Instituts Kort over Danmark i Maalestokken 1 : 100,000, Blad 36, Vejle og Maalebordsbladet Jelling (Nr. 3009, Maalestok 1 : 20,000).

Det er almindeligt at trykke de Kort, der ledsager Bøger og Artikler om gamle Veje, med Stregkliche, hvorved den indtegnede Vejlinie staar som en meget tydelig sort Streg. Metoden har imidlertid den Ulempe, at Stregen, der viser Vejlinien, samtidig skjuler alle de Signaturer, som danner Grundlaget for Linieføringen. Dette er søgt undgaaet paa Kortene til denne Artikel, derved at Vejene er indtegnet med tynd blaa Farve, gennem hvilken Kortets Signaturer kan ses, hvorefter der er anvendt Autokliche.

Paa Kort i stor Maalestok (navnlig 1 : 40000 og 1 : 20000) kan man kun faa Steder rekonstruere Fortidsvejenes Forløb indenfor saa snævert et Omraade, som en Pennestreg angiver. Nogle Steder har der været mange sideløbende Vejspor, andre Steder har Vejen haft saa mange Smaabugter (se f. Eks. Vejen Øst og Vest for Bechsminde paa Figur 14), at det er umuligt paa Strækningen mellem de endnu bevarede Rester af Vejen at indtegne andet end et Bælte eller Baand, indenfor hvilket man med rimelig Sikkerhed tør antage, at Vejen har gaaet med sine Smaasving og sideløbende Spor. Hvor bredt et saadant Vejbånd bør være, vil bero paa Terrænforhold og andet, men en Bredde mellem 100 og 200 m vil gennemgaaende næppe ligge langt fra det rigtige.

- ⁵⁾ Hugo Mathiessen: Hærvejen, 3. Udg., 1944, S. 70.
- ⁶⁾ Vilh. la Cours Anmeldelse af »Hærvejen« i Historisk Tidsskrift, 10. Rk., 1. Bd., S. 359.
- ⁷⁾ Rasm. Mortensen: Landeveje i Vejle Amt, V. A. Aa. 1933, S. 14.
- ⁸⁾ J. T. Lundbye: Samfærdselshistorie. (Haandbog i Hjemstavns-lære, 1939), S. 219—20.
- ^{8a)} Hugo Mathiessen: Hærvejen, 3. Udg., 1944, Note 49 til S. 73.
- ⁹⁾ J. T. Lundbye: Studier over Vejenes Udvikling i Vardesyssel i Oldtiden. Fra Ribe Amt, 1923, S. 14.
- ¹⁰⁾ Sophus Müller: Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1904, S. 1—64.
- ¹¹⁾ Jacob Alsted: Valdemars Vej. V. A. Aa. 1912, S. 158—75.
- ¹²⁾ R. Brun: Valdemars Vej. V. A. Aa. 1922, S. 97—101.
- ¹³⁾ Gudmund Hatt: Oldtidens Landsby i Danmark. Fortid og Nutid, Bind 11, 1935—36, S. 113—14.
- ^{13a)} Claus Eskildsen: Dansk Grænselære, 3. Udg., 1939, Side 57 og 69.
- ¹⁴⁾ Vilhelm Marstrand: Aabenraa, 1933, S. 46.
- ¹⁵⁾ Jacob Alsted: Valdemars Vej. (V. A. Aa. 1912, S. 170). En Forklaring paa Navnet Traangtrap giver forøvrigt Heltoft (V. A. Aa. 1922, S. 162) og Buchholtz (ved Heltoft. V. A. Aa. 1925, S. 28).
- ¹⁶⁾ Jørgen Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj fra Middelalder og Renaissance, 1909, S. 126.
- ^{16a)} Roar Skovmand: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1942, S. 199.
- ¹⁷⁾ Meddelt af Gaardejer A. P. Jensen, før Bechsminde, nu Grejs.
- ¹⁸⁾ Meddelt af samme.
- ¹⁹⁾ R. I. Holm: En gammel Vej. Ugeblade til Menigmand, 3. Aargang Nr. 37, 10. Septbr. 1869.
- ²⁰⁾ Den af Brun (V. A. Aa. 1922, S. 98) omtalte Original er desværre forsvundet. Det anvendte Kort er den af Brun nævnte Kopi i Matrikulsarkivet.
- ²¹⁾ Hugo Mathiessen: Viborg-Veje, 1933, S. 28 og 31.
- ²²⁾ Kort over Haureballegaards, Stiernholms, Aakiens og Skanderborg samt Stykker af Silkeborg og Koldinghuus Amter under det Kongl. Videnskabernes Societets Direction ved rigtig

Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet, reduceret, sammensat og tegnet af O. Warberg Aar 1787.

Heltoft hævder (V. A. Aa. 1922, S. 111), at »For hundrede Aar siden gik Kollerup Skov helt hen til Ribervejen«, men et Kort fra 1798 over Bechsminde i Kollerup, tilhørende Gdr. A. P. Jensen, nu Grejs, har vel Skovsignatur, men ikke ud til Traangtrapvejen. At Skoven engang har naaet ud over Vejen, ved vi imidlertid fra Buchholtz's Herredsbeskrivelse fra 1767 (ved J. Heltoft i V. A. Aa. 1925, S. 28).

²³⁾ R. Brun: Valdemars Vej. V. A. Aa. 1922, S. 98—99.

²⁴⁾ Samme, S. 98.

²⁵⁾ Jacob Alsted: Valdemars Vej. V. A. Aa. 1912, S. 171.

²⁶⁾ Navnet Klokhuis findes ikke paa nye Kort, men paa Atlasbladet fra 1873. Det stammer antagelig fra den nærliggende Klokhøj. Naar i gammel Tid en Landsbykirkeklokke skulde støbes, skete dette undertiden i en gammel Gravhøj. Man er i Gravhøje med Navnet Klokhøj stødt paa Støbeforme til Kirkeklokker. (C. Klitgaard i Jyske Samlinger, 4. Rk., 4. Bd., S. 290.)

²⁷⁾ Oluf Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638, 1875, S. 115.

²⁸⁾ J. T. Lundbye: Studier over Vejenes Udvikling i Vardesyssel i Oldtiden. Fra Ribe Amt, 1923, S. 11—12.

²⁹⁾ O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638, 1875, S. 64.

³⁰⁾ J. Heltoft: Af Jelling Sogns Historie. V. A. Aa. 1922, S. 110—11.

³¹⁾ O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638, 1875, S. 67.

³²⁾ Verner Dahlerup m. fl.: Ordbog over det danske Sprog, 1919 ff., Bd. 10, Spalte 594.

³³⁾ Jvf. Note 28.

³⁴⁾ O. Nielsen: Bemærkninger om Nutidens danske Folkesagn. Dania II, 1892—94, S. 46.

³⁵⁾ Jvf. Hugo Mathiessen: Hærvejen, 3. Udg., S. 68 og 117.

³⁶⁾ J. Heltoft: Af Jelling Sogns Historie. V. A. Aa. 1922, S. 122.

³⁷⁾ Verner Dahlerup m. fl.: Ordbog over det danske Sprog 1919 ff., Bd. 12, Sp. 1226.

³⁸⁾ Vejle Amts Stednavne, udgivet af Stednavneudvalget, 1944, S. 110.

³⁹⁾ J. Heltoft: Af Jelling Sogns Historie. V. A. Aa. 1922, S. 122.

⁴⁰⁾ O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638, 1875, S. 70.

⁴¹⁾ Lorenz Buchholtz: Forsøg til en historisk Beskrivelse over Thyrid Hæred i Riber Stift og Coldinghuus Amt, ca. 1767. Ved J. Heltoft V. A. Aa. 1924, S. 226.

⁴²⁾ Af Indskriften paa den store Runesten i Jelling.

Billedet Fig. 8 er taget af Dir. Aage Essemann, Vejle; de øvrige af Forfatteren. Kortudsnittene Fig. 2, 10, 14, 18 og 20 er reproduceret med Tilladelse af Geodætisk Institut.

NOGLE GAMLE KOLDING-STRIDIGHEDER

AF KÆMNER P. ZOFFMANN, KOLDING

LIMSCHOUIANA

(Dom ved Kolding Byting 1819 m. m.).

Kolding var ved Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede en lille By (1801:1672 Indb.). I Løbet af 70 Aar var der kun bygget 50 Huse, hvis Antal derefter var 272 med en samlet Brandforsikringssum af 162,320 Rdl. De vigtigste Næringsveje var Brændevinsbrænden, Jordbrug, Bondehandel og Rejsendes Befordring. 70 (!) Borgere brænder og udskænker Brændevin. — Magistraten mener, at 16—20 vilde være tilstrækkelig — og i 1801 maledes 2400 Tdr. Hvede, Rug og Byg til Mel, medens 2466 Tdr. brugtes til Brændevinsbrænding og Ølbrygning, over Halvdelen heraf til Brændevin. Af Skattelisten kan man se Erhvervsfordelingen. Skatten lignedes paa fast Ejendom (Grundskilling) og Næring (Næringsskilling). 1801 var Grundskillingerne $544\frac{3}{4}$; Næringsskillingerne $453\frac{5}{8}$, heraf $110\frac{1}{2}$ paa Handel, $102\frac{7}{8}$ paa Værtshushold, $153\frac{1}{4}$ paa Haandværk, $9\frac{1}{4}$ paa Søfart. De fleste Forretninger (der var 34 ialt) var kun smaa og Skibsfarten ringe, da der manglede en Havn. Den halve Snes Smaaskibe, der besøgede Trafiken, maatte ankre op paa Fjorden, saa Strandhuseboerne i Pramme kunde føre Varerne til og fra Sønderbro. De vigtigste

Varer var Korn og Hør (Riga), Korn, Jern, Fisk og Trælast (Norge) og Brænde (til København) fra Egnens Skove. Jordbrug var et af de vigtigste Erhverv. Paa Byjorden, der endnu ikke var udstykket, havde forskellige Borgere Kvæg gaaende paa Græs. I Følge Byens Regnskab for 1810 havde saaledes Postmester Limschou 12 Køer, Apoteker Eilschou 10 o. s. v.

Kommunens Regnskab balancerede med ca. 2500 Rdl. Skatterne udgjorde ca. 1600 Rdl. Indkvarteringen var den største Byrde. To Eskadroner af det hollandske Rytterregiment kostede Byen ca. 1100 Rdl. aarlig. Desuden kostede Friægt (Frikørsel) og ekstraordinær Indkvartering ca. 200 Rdl. Ca. 40 Personer fik Fattighjælp; den højeste daglige Hjælp var 5 Skilling, naar det ikke drejede sig om Sygdomstilfælde. Fattiggassens Aarsindtægt var ca. 800 Rdl.

At Rejsendes Befordring nævnes som en vigtig Næringsvej hænger sammen med Koldings Betydning som Toldsted, ved Grænsen til Hertugdømmerne, og som Trafikknudepunkt. Af Danmarks 9 Hovedruter gik Nr. 1 (København—Hamborg) over Kolding og 7, 8 og 9 udgik fra Kolding, nemlig 7 over Nr. Snede—Viborg til Aalborg, 8 over Vejle—Horsens—Skanderborg—Aarhus til Randers og 9 over Foldingbro til Ribe.¹⁾ Fra Kolding regnedes Vejlængderne, og endnu staar, eller stod der da for nogle Aar siden, paa en Milepæl lige Syd for Aalborg, »28 Mil fra Kolding«.

Posthuset, hvorfra Ruterne udgik, laa dengang i Søndergade (nu Nr. 5) og var naturligvis tillige privilegeret Gæstgivergaard. Over Gadedøren var et Skilt med et Billede af 3 Taarne med 2 Stjerner over (Hamborgs Vaaben), og derunder stod »Hamborgerherberget«²⁾. Der var iøvrigt ingen Mangel paa Værtshuse og Beværtninger, da der i den lille By i 1808 fandtes

53, heri dog medregnet Købmændenes og Vognmændenes Skænkestuer³). Posthuset havde dog den Fordel, at her fik man de sidste Nyheder udefra, naar Pakkeposten eller Brevposten (den morsomme »Kuglepost«) kom.

Postmesteren skulde ikke blot drage Omsorg for selve Postbesørgelsen, men ogsaa for de rejsendes Befordring og Herbergering. Som Leder af Befordringsvæsenet kaldtes han Opsynsmand. En dygtig og foretagsom Mand vilde i en saadan Stilling let være i Stand til at gøre sig gældende og opnaa stor Indflydelse.

En saadan Mand fik man i Kolding, da Herberger *Peder Limschou* 27. Novbr. 1801 fik Bestalling som Postmester ved Pakkeposten og 20. Jan. 1809 tillige ved Brevposten. Han var en Mand paa 37 Aar, og ved sin Bestridelse af Stillingen vandt han Anseelse og søgtes af en Del, som ønskede hans Raad og Støtte paa forskellig Maade. Dette medførte, at han undertiden var den, der optraadte som Leder, naar der skulde ske Paatale m. H. t. formodede Misbrug, som Borgerne mente sig udsat for fra Bystyrets Side, og der opstod i den Anledning en bitter Strid mellem ham og Magistraten, især Borgmesteren.

12. Novbr. 1809 havde Kancellisekretær Chr. Ditlev Westengaard, Byfoged i Rudkøbing, faaet Bestalling som Borgmester og Byfoged i Kolding og Herredsfoged i Jerlev, Andst og Slaugs Herreder og blev i samme Maaned (24. Novbr.) udnævnt til Kancelliraad. — Limschou fik samme Titel 14. Jan. 1812.

Foruden Borgmesteren bestod Magistraten af en Raadmand, der tillige var Byskriver og Herredsskriver. Hertil udnævntes den 10. Maj 1814 Kancelliraad Fr. Chr. Schouboe.

Magistraten havde ved Siden af sig et Borgerraad, de eligerede Borgere, 6 Borgere (fra 1818 kun 4) som valgte ved Raadstuemøde. Blev en Plads ledig, valgtes en ny blandt tre af Magistraten foreslaaet. Det var som Regel kun de næringsdrivende Borgere og Grundejere, der havde Valgret. — Ved et saadant Valg den 10. Jan. 1811 blev der afgivet 23 Stemmer. — De eligerede skulde tages med paa Raad i Byens Anliggender. De skulde bl. a. føre Kontrol med Kæmnerens Regnskabsførelse og sammen med Borgmesteren passe paa, at Beholdningen, saafremt den oversteg det til de løbende Udgifters Bestridelse nødvendige Beløb, blev lagt i Kæmnerkassen. Det var en Kasse med 3 Laase, hvortil Borgmesteren, de eligeredes Formand og Kæmneren havde hver sin Nøgle, og desuden skulde ogsaa de øvrige eligerede Borgere være til Stede ved Kassens Aabning og sammen med Borgmesteren underskrive Kassebogen, som skulde nedlægges i Kassen.

Aarsregnskabet skulde de nøje gennemgaa i Overensstemmelse med Reskript af 2. Marts 1787 og sammen med Borgmesteren underskrive det, inden det indsendtes til Amtet og »naar der fra noget Aars Udgivelse bliver større Beholdning i Kæmnerkassen, end hvad der behøves til løbende Udgifters Bestridelse, da have de eligerede Mænd med Borgmesteren at overlægge, og derefter for Amtet at foreslaae sammes Anvendelse, enten til dermed at afbetale paa Byens Gjeld, at udsætte paa Rente el. paa anden Maade til den størst muelige Nytte for Byen«.

Selv om de i Almindelighed ikke havde let ved at hævde sig overfor Magistraten, var de dog som Borgernes Repræsentanter delvis medbestemmende og saaledes Forløbere for de nuværende Byraad.

Den ulykkelige Krig 1807—14 medførte stor Forarmelse. Det gik især ud over de fastlønnede, der for den kontante Del af Lønnen maatte tage imod Sedler, hvis Værdi dalede meget stærkt, og da der tilmed i 1812 blev en daarlig Høst, steg Priserne stærkt, saa man i 1813 maatte betale 9 Rdl. for en Skæppe Rug. Oksekød kostede een Rdl. Pundet (i 1808 kun 10 Sk.) o. s. v. Blandt Borgerne drøftede man Muligheden af at fastsætte Maksimalpriser paa saadanne Nødvendighedsartikler som Brød, Salt, Kød og — Brændevin; men da de to eligerede Borgere Skrædder M. Ohlsen og Sadelmager M. P. Lund gik til Magistraten herom, fik de Afslag. Lund erklærede da, at saa vilde de eligerede og Borgerne bede Kancelliet og Kongen om at faa en ny Magistrat udnævnt, fordi den nuværende ikke vilde efterkomme sine Pligter. Borgmesteren lod da Trommen gaa for at sammenkalde Borgerne til Raadstuemøde. Her gentog Lund sin Trusel, men da det viste sig, at der ikke var nogen, der støttede ham, men selv Ohlsen blev bange og trak sig tilbage, maatte han bede om Undskyldning for at slippe for nærmere Tiltale fra Magistratens Side. Man nøjedes saa med, at Magistraten bad Borgerne overvaage, at Slagtere og Bagere ikke tog for høje Priser. Der blev da ogsaa indberettet flere.

Iøvrigt var der en »Provideringskommission«, som skulde søge at fremskaffe Korn, og hvert Aar blev der baaret Lister om, hvorpaa Folk kunde optegne, hvad de skulde bruge af Brødkorn, og i Løbet af nogle Aar trak Forholdene sig nogenlunde i Lave igen, men endnu i 1826 maatte Kommissionen indkøbe Korn⁴).

Hvor umuligt det var for Smaafolk at betale de høje Priser paa de daglige Fornødenheder, kan følgende lille Klagesuk give en Forestilling om:

»Høigunstige Magistrat!

i Kolding.

Jeg undertegnede 82 Aar gammel Mand har nu tjent Byen paa Niende Aar som Markmand for en saa ringe Løn 5 Sk. daglig, der beløber 18 rdl. i Aaret; i den Tid kan jeg ikke faae det daglige tørre Brød ringere end 8te Skilling daglig. Jeg beder derfor ydmygelig at maatte tilstaaes dette Tillæg af 3 Sk. mere for i Aar, da jeg ellers ikke kan opholde mit usle Liv.

Gunstig Resolution til Bønhørelse forventes.

Ydmygst

Søren Jensen, Markmand,
ved ført Pen.

Kolding, den 12. Septbr. 1811.

I H. t. Erklæring fra de eligerede Borgere bevilgede Magistraten Beløbet.

1815 var der atter Uoverensstemmelse mellem Magistraten og de eligerede Borgere, der havde kritiseret en Licitationsforretning af 2. Marts og en Repartitionsforretning af 17. Marts. Ved et Raadstuemøde den 15. April, hvor Magistraten, de eligerede Borgere og »nogle af Byens anseeligste Borgere« (derimellem Limschou) samt Kæmneren var til Stede, krævede Magistraten »til sin Betryggelse for mislig Omdømme« en Undskyldning, og de eligerede Borgere underskrev følgende:

»Efterat de ommeldte Documenter vare fremlagte og oplæste og Sagerne mundtlig forhandlede, declarerede de eligerede Borgere, at deres Hensigt ikke havde været den fornærmelige mod Magistraten, som den muligen kunde antages, og at saadant var foranlediget ved Udtryk, hvis behørig Vending ikke var saa vel paaset som mere øvede Penne kunne frembringe, hvorføre de be-

giærede at det Passerede maatte anses som ugiort og saaledes forglemmes.«

Byens Udgifter til Friægt og ekstraordinær Indkvartering steg meget stærkt i disse Aar.

Det begyndte med de franske Hjælpetroppers Ankomst den 12. Marts 1808 — 5556 Mand med 746 Heste. Alle Byens Vogne blev taget i Brug.⁵⁾ Følgende Opgørelse fra Postmester Limschou viser lidt om Bespisningsudgifterne:

»13. Marts spiste ved General Gencys Taffel 11 Officerer. For hver 4 Mark. Kaffe 2 Rdl. 4 Mark 8 Sk. 10 Domestiquer à 2 Mark og Kaffe 1 Mark 8 Sk.

Desuden medtaget paa Rejsen en stor Flæskeskinke, 1 Kalkun og 4 Pølser.«⁶⁾

Samme Dag maatte Raadstuetjeneren køre til Snoghøj med et Læs Brød og Brændevin.

Da f. Eks. Befordring af en Arrestant til Snoghøj i 1810 kostede:

»Fragt for en holstensk Vogn	2 rd. 48 sk.
Tilsigelsespenge	6 -
Drikkepenge	10 -
	<hr/>
	2 rd. 64 sk.«

løb den megen Kørsel op til betydelige Beløb. Endnu for Tiden 1. Oktbr. 1814—31. Decbr. 1815 var Postmester Limschous Regning paa Godtgørelse for Fribefordring paa 1311 Rdl.

Prinsen af Pontecorvo (den senere Konge Karl Johan i Sverrig) opholdt sig flere Gange i Kolding. Alene for 1808 kostede det 1391 Rdl. 47 Sk.⁷⁾

Lige efter Fransk mændene kom Spaniolerne — Koldinghus Ruin er endnu et Minde om deres Ophold — og paa den Maade gik det Slag i Slag.

At sligt medførte Stigning i Skatterne, saa der paalignedes mere paa hver Grund og Næringsskilling var ikke mærkeligt. Alligevel kneb det med at faa Udgifterne dækket, og flere Gange sluttede Byens Regnskaber med, at Kæmneren mente at have store Beløb tilgode.

Der var ikke nogen fast Kæmner, men der valgtes hertil en af Byens Borgere for et eller flere Aar, og han maatte foreløbig af sin egen Lomme udrede saadanne Underskud og ofte vente længe paa at faa sine udlagte Penge igen, navnlig naar der blev rejst Indvendinger mod Regnskabets Rigtighed, hvad der i Almindelighed blev ved Meddelelse om Underskud.

Skatteborgerne maatte nemlig ogsaa ofte vente paa f. Eks. at modtage Godtgørelse for Indkvarteringsudgifter m. m. og nærrede en indgroet Mistillid til saavel Kæmneren som selve Magistraten.

I Aaret 1814 havde en Del Grundejere maattet udrede forskellige Præstationer (i Naturalier) til de kongelige Magasiner i Rendsborg. Postmester Limschou, der i 1805 havde erhvervet $4\frac{1}{2}$ Td. Land af Brændkjærgaards Jorder, var en af dem, som gik og ventede paa at modtage Godtgørelse herfor. I 1815 hørte han og flere andre, at Bønderne i Omegnen havde faaet deres Tilgodehavende udbetalt, og efter Opfordring af Lodsejerne i Søndervang, der havde valgt ham til deres Oldemand, henvendte Limschou sig til Borgmester Westengaard. — Amtstuen i Vejle havde ca. 20. April sendt Pengene til Magistraten, der havde ladet dem gaa videre til Kæmner Jep Mathiesen. — Gentagne Henvendelser hjalp ikke, da Jep Mathiesen paastod, at han havde store Beløb tilgode hos Kæmnerkassen.

3. Juli 1815 sendtes der saa en Skrivelse til Magistraten, hvori man begærede Underretning, om de for-

nævnte Godtgørelser »var tilstaaede udbetalte«. Men Magistraten fandt ikke Anledning til Korrespondance herom, før Jep M. havde opgjort sine Regnskaber (for Aarene 1813 og 1814).

I December 1815 klager Limschou til Amtmanden, og den 31. Decbr. oplyser Magistraten, at man den 12. s. M. har modtaget Klagen til Erklæring og siger, at Limschou »atter har forledet en Del Indvaanere til at laane ham deres Navne« og spørger de eligerede Borgere, »om de finder noget urigtigt i de anførte Omstændigheder, eller noget ulovligt foretaget til Skade og Fornærmelse for Byen, der kunde give grundet Anledning for Cancelliraad Limschou eller nogen anden Borger at klage over Forurettelser, samt til at ophidse og forlede roelige Borgere til Deeltagelse deri, hvis eneste Hensigt kan ikkun være den at opvække Spliid og Uenighed mellem Øvrigheden og Borgerne«.

Hos Schouboe faar Limschou udleveret en Afskrift af denne Skrivelse og anlægger Injuriesag mod Magistraten, og idet han oplyser, at han ikke har kunnet faa sin tidligere nævnte Regning for Frikørsler 1311 Rdl. 60 Sk. refunderet, henvender han sig gennem Generalpostdirektøren til det kgl. danske Kancelli og faar tilstaaet fri Proces. Westengaard opnaar samme Begunstigelse og farer i sine lange Indlæg i Sagen meget haardt frem mod Limschou, hvem han omtaler som »Løgner, Æreskænder og Bagvasker« og siger, at han undrer sig over, at et kongeligt Kollegium (Generalpostdirektoratet) »vil nedsætte sig saa dybt og indblande sig i Anliggender, som ere samme uvedkommende«, da kun Sagen om de 1311 rdl. kan vedrøre Postdir., samt at L. ved skammelige Midler har tilvendt sig allernaadigst Beneficium paupertatis (fri Proces paa Grund af Fattigdom).

Det Spørgsmaal, Klagen drejede sig om, træder snart i Baggrunden, idet Amtmand Selmer 26. Jan. 1816 har paalagt Magistraten inden 3 Uger fra Dato at aflægge Rede og Rigtighed til Lodsejerne for de modtagne og urettelig til Kæmneren leverede Godtgørelser, og efter at Limschou paany har klaget over, at det ikke har hjulpet, modtager han følgende Skrivelse:

» at jeg under Dags Dato paa nye har paalagt Magistraten i Kolding inden 8 Dage fra Dato at opfylde min Resolution af 26. Jan. d. A., og derefter udbetale Lodsejerne den dem tilkommende Godtgørelse for leveret Fourage m. v., alt under en daglig Mulct til Kolding Byes Fattige for hver Dag saadant efter den Tid ikke er skeet, det har jeg ikke villet undlade herved at meddele Deres Velbyrdighed i Anledning af Deres Indberetning af 3. d. M.

5. Juli 1816.

Selmer.«

Da Westengaard og Schouboe var Part i Sagen, nedsattes der en Sættedomstol med Prokurator, Postmester og Hospitalsforstander Jørgen Henckel, Vejle, som Dommer og Sagfører C. L. Schwensen som Skriver.

Af forskellige Indlæg i Sagen fremgaar det, at der omtrent samtidig har været anlagt en Injuriesag af Westengaard mod Limschou.

Enkemadam Petersen, Kolding, var blevet anklaget for Aager af Knud Nissen, Starup, der havde laant 1100 Rdl. af hende. Hun søgte Hjælp hos Limschou, der lod sig udnævne til hendes Lavværge og mødte i Retten for hende. Her fremfører han bl. a., at Prokurator Kralund, Kolding, og Købmand Koch, Fredericia (en Broder til Knud Nissen) havde trængt sig ind i Enkens Hus, medens Limschou var fraværende, og ved

Trusler søgt at fremtvinge Svar paa forskellige Spørgsmaal.

Limschou fremfører, at han, da han den første Tingdag (30. August 1815) førte Vidner for Enken, frakendtes Ret til at faa oplyst, om Koch, Fredericia, havde været i Slaveriet, og af Dommeren (Westengaard) havde maattet høre, at han brugte irregulær Fremgangsmaade og uædle Midler til Enkens Forsvar. Han havde dog ikke ladet sig skræmme, men var 22. Novbr. 1815 mødt med Vidner, derunder ogsaa om Kralunds Færd.

»Dette mishagede Dommeren, som lod mig staae hele Dagen med Vidnerne til langt ud paa Aftenen og vente og endelig udsatte Sagen i 14 Dage.... Den 6. Decbr. maatte vi atter vente til sildig paa Aftenen, saa afvistes Stævningen som ikke lovlig forkyndt for Knud Nissen — uanset at han selv havde forvoldt dette ved frækt at tillyve sig et andet Opholdssted.... Dommeren vanskeliggjorde det derved for Enken et helt Aar senere at skaffe de rette Vidner....«

Denne Sag var 8. August 1816 endt med, at Knud Nissen maatte betale Enken 162 Rdl. 8 Sk.

En i den af Westengaard anlagte Injuriesag afsagt Dom blev af Limschou appelleret til Landsoverretten i Viborg, som afsagde Dom 15. Decbr. 1817.

Det siges i denne, at L., hvis han ansaa Dommerens Behandling af Aagersagen for urigtig, burde have ført Anke derover »i lovlig Orden for Domstolene« i Stedet for at fremsætte de mest fornærmelige Beskyldninger mod ham »deels som Mand og Borger i Staden deels særdeles som Embedsmand og Dommer.... samt at hans Retspleje i det Hele var uforsvarlig, og at han gjorde eet med hiin Enkes Efterstræber for at forfordele hende, fortrædige Appellanten som hendes

Laugværge og gjorde ham Laugværgemaalet besværligt samt nægtede ham den ham formentlig tilkommende Agtelse m. v.«.

Det kan vel komme L. noget tilgode, »hvad han ideelig har ført i Munden, at han blot af Menneskekjærlighed og Ædelmodighed talede en Enkes gode Sag og for at afværge hendes Ruin, da dette vel lod sig gjøre uden at injuriere Dommeren — og saameget som det maa forøge hans Skyld, at Injurierne er frembragte imod Dommeren for dennes egen Domstol, og medens han dér skulde pleje Retten. . . .«

Selv om Retten »i noget Fald ikke vilde kunne være enig med Dommeren i enhver Deel af hans Behandling under ommeldte Aagersag« idømmes Limschou en Bøde paa 500 Rdl. til Kolding Fattigkasse og 25 Rdl. i Sagsomkostninger, medens Westengaard for Fornærmelser mod Limschou under samme Sag idømmes en Bøde paa 50 Rdl. til Fattigkassen.

Skønt Westengaard saaledes havde opnaaet at faa Limschou idømt en betydelig Bøde var han dog ikke selv sluppet uskadt derfra.

Limschous mod Magistraten anlagte Injuriesag i Anledning af Udtalelserne paa Raadstuemødet den 31. Decbr. 1815 gik imidlertid sin Gang med lange skriftlige Indlæg fra begge Parter og deres Sagførere (Kralund for W. og Hermansen, Vejle, for L.). De skiftedes til at fremkomme med Indlæg og begære 6 Ugers Udsættelse. Det kongelige danske Cancelli og Generalpostdirektoratet begærer ogsaa W. tiltalt for Fornærmelse, fordi han har skrevet, at L. ved skammelige Midler havde opnaaet at faa fri Proces.

Fornærmelige Udtalelser vrimler det med, navnlig fra W.s Side, samtidig med at begge betyder deres

Træng til at leve i Fred og Ro uden Strid med deres Medborgere.

Af særlige Episoder, der fremføres, kan nævnes, at Westengaard har anmeldt til Amtet, at Limschou paa Slotsbanken har opført et Hus med Straatag til den gamle Slotsforvalter Christensen, som hidtil havde boet i Ruinen, fordi det stred mod Brandvedtægten, at Huse paa Købstadens Grund havde Straatag, og Amtet afsagde Resolution om, at Straataget skulde fjernes. Det skete dog ikke, for Limschou kunde dokumentere, at han havde Overhofmarschallatets Billigelse af Bygningen, hvortil der var udredet 800 Rdl. af den kongelige Kasse.

Da Kongen og Dronningen den 3. August 1817 vil besøge Kolding paa Gennemrejse, faar Borgmester W. Meddelelse herom fra Amtmanden nogen Tid forud. Magistraten og de eligerede Borgere vedtog at anvende henvend 400 Rdl. til Festligheder i den Anledning (Ære-report m. m.), og Borgmesteren udsendte Tilsigelse til forskellige Borgere om at lade deres Døtre give Møde ved Modtagelsen ved Klosterporten. Limschou var meget fortørnet over, at hans Datter blev forbigaaet. —

Fra Generalpostdirektoratet og den kgl. Staldmester havde L. faaet Anmodning om i sin Egenskab af Opsynsmand at fremskaffe Heste og Vogne, hvorfor han sendte Vognmanden ud til de paagældende om at møde paa Rendebanen.

Blandt de tilsagte var ogsaa Borgmesteren; men han beholdt Tilsigelsen med alle Navnene og sendte selv Bud ud til forskellige, at de skulde møde med Heste og Vogne paa Torvet, saa L.'s Vognmand maatte forrette Tilsigelsen efter Hukommelsen.

Endelig 13. Jan. 1819 afgiver Sættedomstolen sin Kendelse paa Kolding Byting. Herefter skal

1) Magistraten betale en Mulkt paa 10 Rdl. Sølv til Fattiggassen for Udtrykkene i Skrivelsen til de eligerede Borgere af 31. Decbr. 1815. Heraf skal Westengaard betale $\frac{2}{3}$ og Schouboe $\frac{1}{3}$.

2) W. faar en Mulkt paa 20 Rdl. Sølv til Fattiggassen for de mod L. under Sagen fremførte fornærmelige Udtalelser og ubeviste Beskyldninger.

3) W. skal ligeledes betale 20 Rdl. Sølv til Fattiggassen for upassende Udtalelser mod Kancelliet og Postdirektoratet.

4—5) W.'s Udtalelser mortificeres.

6) Omkostningerne betales af W. med $\frac{5}{6}$ og S. $\frac{1}{6}$. (Limschous Sagfører faar 60 Rdl.).

7) W. betaler sin Sagfører (Kralund) 30 Rdl. Sølv, og 8) L. frikendes for W.s Kontrasøgsmaal.

Dommen betød et alvorligt Nederlag, navnlig for Borgmester Westengaard; men langt værre for Magistraten var det, at der var fremkommet saa meget ufordelagtigt om de to Magistratsmedlemmers Embedsførelse, at det blev anset for nødvendigt at ned sætte en Kommissionsdomstol til nærmere Undersøgelse af denne. Den kom til at bestaa af Justitsraad Byfoged Steinfeldt, Vejle, og Krigsassessor, Herredsfoged Schrum.

Westengaard blev suspenderet 1819 og Schouboe 1820.

Kommissionsdomstolen arbejdede forholdsvis hurtigt, saa den 11. Juli 1820 kunde afgive sin Kendelse:

»Cancellieraad Christian Ditlev Westengaard bør have forbrudt sit Embede som Borgermester og Byfoged i Colding, samt Herredsfoged i Aans, Slaugs, Jerlef og en Del af Brusch Herreder.— Cancellieraad Frederik Christian Schouboe, Ridder af Dannebrog, bør ligeledes have forbrudt sit Embede som Raad-

mand, Bye og Raadstueskriver i Colding, samt Herredsskriver i bemeldte Herreder.

Cancellieraaderne Westengaard og Schouboe bør endvidere een for begge og begge for een mod Regres til vedkommende betale til Colding Bye 3271 Rbd. 1 Mk. 14 Sk. i Sedler og Tegn og 267 Rbd. 5 Mk. 14 Sk. Sølv til Kongens Kasse; saa bør de og til Colding Fattigvæsen betale Beløbet af de mod Anordningerne oppebaarne Gebyrer, nemlig den førstnævnte 157 Rbd. 3 Mk. og den sidstnævnte 188 Rbd. 5 Mk 12 Sk. Sedler og Tegn, og forbeholdes det offentliges og alle vedkommendes Ret forsaavidt der ved de endelige Decisioner og Opgjørelser maatte befindes, at Cancellieraad Westengaard endnu har noget at tilsvare som Overformyndet og Skifteforvalter.«

I Omkostninger skulde hver betale Halvdelen af 3374 Rdl. 4 Mk. 9 Sk. samt til Aktor, Prokurator Fohlmann Diæter og Befordring og de af Westengaard mod Schouboe brugte fornærmelige Udtalelser mortificeredes.

Dommen blev appelleret til Højesteret, hvis Dom faldt 13. Decbr. 1822.

»Cancellieraad Fr. Chr. Schouboe bør bøde 400 Rbd. Sølv til Colding Byes Fattigkasse. I Henseende til det der er paalagt denne tiltalte at udrede til den kongelige Kasse i Colding Bye og sammes Fattigkasse, saavel som i Henseende til de øvrige Tiltalte og Actionens Omkostninger bør Commissionsdommen ved Magt at stande.«

W. og S. skal betale hver 200 Rdl. til Steenfeldt samt Schrums og Protokolførerens Diæter og Godtgørelse efter Øvrighedens Bestemmelse. Aktor for Højesteret skal have 200 Rdl. Sølv og for afholdte Udgifter 63 Rdl. 3 Mk. Sedler og Tegn.

Schouboe lykkedes det dog at opnaa Benaadning: »Ved allerhøjeste Reskript til mig af 5. dennes have Hans Majestæt allernaadigst behaget at resolve saaledes:

Vor synderlige Bevaagenhed! Vi give dig hermed tilkiende at vi efter derom allerunderdanigst gjort Ansøgning og i Betragtning af de os af vort danske Cancellie derhos foredragne Omstændigheder ville have os elselig Cancellieraad F. C. Schouboe, Ridder af Dannebrog, i Naade entlediget fra de ham hidtil allernaadigst betroede Embeder for at udrede de ham ved vor Højesteretsdom af 13. Decbr. 1822 idømte Actions Omkostninger og Mulcter til vor Casse og Colding Kjøbstads Fattigkasse og ville vi allernaadigst have tilstaaet ham en aarlig Pension af 600 Rbd. Sølv, hvoraf Halvdelen overtages af den almindelige Pensionskasse.

Derhos ville vi at Borgemester og Byfoged Embedet i Colding i Forening med Bye- og Raadstueskriver Tjenesten i bemeldte Bye samt Herredsskriver Tjenesten i Herreder herefter skal udgiøre eet Embede og Herredsfoged Embedet i de nævnte Herreder en særskildt Tjeneste.«

Af Pensionen til Schouboe skulde Byfogedembedet udrede aarlig 100 og Herredsfogedembedet 200 Rdl. Sølv.

Da »os elskelig« Schouboe saaledes afskediges »i Naade« har han formentlig ogsaa kunnet bevare baade Titel og Ridderkors, og det Beløb, han fik i Pension, var efter Tidens Forhold ikke ringe, navnlig da det skulde udredes i Sølvværdi. Om han ogsaa har kunnet bevare sine Medborgeres Agtelse vides ikke.

Westengaard, der naturligvis ogsaa var den mest kompromitterede, slap ikke lige saa billigt. Han havde ganske vist heller ikke blot været flabet i sine Udtryk

overfor almindelige Medborgere, men endog mod det kongelige danske Kancelli og Generalpostdirektoratet.

Han blev forøvrigt boende i Kolding, hvor han døde 1843.

Kommissionsdomstolen havde ogsaa faaet en anden Sag til Undersøgelse, nemlig mod den tidligere nævnte Kæmner, Værtshusholder Jep Mathiesen.

Jep Mathiesen havde endelig i December 1815 lavet en Regnskabsopgørelse for de to Aar 1813 og 1814, da han havde været Kæmner. Da det rygtedes i Byen, at det gik ud paa, at han skulde have 3997 Rdl. 36 Sk. tilgode hos Kæmnerkassen, blev der stor Opstandelse.

Kaptajn, Prokurator Sædorff bad forgæves Magistraten om at laane Regnskaberne for 1808—14 til Gennemsyn, for, som han skriver 14. Febr. 1816, at »eventuelt forebygge ugrundet Mistillid«.

Skrivelsen viser iøvrigt meget ringe Tillid saavel til Magistraten, de eligerede Borgere — disse er ikke »oplyste nok til nøjagtig at iagttage alt hvad deres Sag udfordrer«, — og Kæmnerne. »Kjæmnerne i Almindelighed ere jo Personer, der ikke selv ere skikkede til eller rettere ikke have de fornødne Kundskaber til at være Regnskabsførere.«

J. M. stævnedede flere Borgere til Betaling af Restancer fra hans Kæmnertid, og paa et Retsmøde i Kolding Bytingsret 9. Oktbr. 1816 gjorde disse Indsigelser herimod og fremsatte forskellige Beskyldninger mod ham.

Mellem det, der blev fremlagt ved dette Retsmøde, var følgende:

»Den 9. Marts 1816 om Løvedag Aften havde Kjæmneren fra 1814, Jep Mathiesen, indbudet et Selskab af omtrent 30 Personer. Tractement begyndte med Kaffe og Thé og Thevandsknægte, som man kal-

der det, og diverterede Gæsterne sig imidlertid med Spil, indtil Bordet blev dækket, og derpaa blev spiiet Skinke med Kaal, en prægtig feed Kalvesteg og Kage, med Snapser af Rom og Aquavit, og afbrændt rød Wiin etc., og efter Spiisningen blev desuden Dans, som vedvarede til Klokken 1 à 2 Søndag Morgen, om dette var passende eller stridende mod Politianordningerne er mig uvedkommende; men jeg vil blot have anmærket derved: at jeg har fundet mere passende, at Jep Mathiesen først havde sørget for at aflægge Rigtighed for Kæmner Regnskabet og til Enhver udbetalt deres tilgodehavende Godtgjørelse; men endog at hans hele Forhold og Fremfærd synes at vise: at Jep Mathiesen ikke har havt Trang til at bruge andres Penge til Byens eller maaske sine egne Udgifter. De som vare indbudne til Selskabet vare følgende Personer: De Eligeredes Formand Hr. Olsen og Kone, Dyrelæge Andersen og Kone, Laurs Laursen og Kone, Niels Qvist og Kone, Seier Sørensen og Kone, Hans Graf og Kone, Peder Aandst og Kone, med flere saasom Hans Harth med 2de Døttre, Niels Ditlefsens Enke og Søn og Laurs Laursens Datter etc.«

Selv om dette Dokument er uden Betydning vedrørende Spørgsmaalet, bortset fra Muligheden af at svække Betydningen af de eligeredes eventuelle Godkendelse af Regnskabet, kan det have Interesse ved at vise, hvad der snakkedes om i Byen. De, der ikke havde været med til Gildet, har jo nok korset sig over dets Flothed, der jo heller ikke, set paa Baggrund af den herskende Dyrtid, var saa helt ringe.

Ved Henvendelse til det kongelige danske Kancelli lykkedes det Limschou og tre andre Borgere i 1817 gennem Amtet at faa udleveret Kolding Bys Regnskaber for Aarene 1808—14 »til Eftersyn af de forment-

lige Mangler og Urigtigheder, som deri skulde findes«.

Efter at de fire Borgere havde gennemgaaet Regnskaberne, indsendte de deres Besværinger over forskellige Forhold til Kancelliet, der i en Skrivelse af 10. Novbr. 1818 til Amtmand Selmer, Vejle, gennemgik de forskellige Punkter, som Amtmanden i Forvejen havde afgivet sin Erklæring om, afviste nogle, som f. Eks. at Kæmner Kattrups Regnskaber for 1809—12 viste en betydelig Underbalance, og at den skyldtes dels, at K. selv havde forfattet og skrevet de fleste Udgiftsregninger og dels, at han tillige var eligeret Borger. Selv om det sidste Forhold misbilligedes af Kancelliet, afviser det dog Anken, da de eligerede Borgere har paategnet Regnskaberne uden Bemærkninger, og Regningerne er anvist af Magistraten og approberet af Amtmanden. Flere af Klagepunkterne forlanges nærmere undersøgt, og Magistraten i Kolding faar Ordre til at bekendtgøre Indholdet af Kancelliets Skrivelse for alle vedkommende, herunder de fire Borgere, samt fremskaffe de af Kancelliet krævede Oplysninger, og Amtmanden slutter sin Skrivelse herom af ^{17/11} 1818:

»Skulle De Hr. Cancelliraad Vestengaard formene, at De efter Omstændighederne ikke som Byefoged kan optage det forlangte Forhør, ville De derom hertil gjøre Indberetning, paa det at en anden kan vorde konstitueret til at optage samme.«

Sagen afsluttedes endelig ved en Raadstuesamling i Kolding den 23. Februar 1824, hvor følgende Cancelli-Skrivelse af 8. August 1820 blev fremlagt:

»Justitsraad Byefoged Steenfeldt og Krigsassessor Herredsfoged Schrum bleve ved allernaadigst Rescript af 23. November f. A. beordret at sammentræde i en Commission for at undersøge Rigtigheden af de i dette

Collegii Skrivelse til Amtet af 10de November 1818 under Nr. 2, 3, 4 og 5 anførte af endeel af Colding Kiøbstads Indvaanere giorte Udsættelser ved Byens oekonomiske Regnskaber for Aarene fra 1808 til 1814 inclusive, og derved i Særdeleshed at søge oplyst hvorvidt Kiæmnerne Katstrup og Mathiesen, især den sidste, der paastaar at have 3997 rbd. 36 sk. tilgode hos Byen maaatte have gjort sig skyldig i de Misligheder, hvorfor han i de nævnte Udsættelser ere sigtede. Efter at nu denne Commission har endt sine Undersøgelser og her-til indsendt Beretning om sammes Udfald, skulde Cancelliet, der vel ikke finder tilstrækkelig Anledning til at beordre Action anlagt imod de forhenværende Kiæmnere, da de Oplysninger, der ved Undersøgelse i denne Sag ere tilvejebragte, som en Følge af det lange Tidsrum, der er forløbet siden de paaklagede Misligheder have fundet Sted ikkun ere ufuldstændige, men imidlertid paa Grund af de Data der ere fremkomne mod Jep Mathiesen finder at hans Forhold ikke har været uden Daddel, tjenstlig anmode Hr. Amtmand om at tilkiendegive ham dette Collegii Misfornøielse med Bestyrelsen af de ham betroede Kiæmnerforretninger, samt derhos betyde ham, at der efter Omstændighederne ei vil blive institueret Tiltale i Anledning af hans Forhold, naar han ifølge hans for Commissionen afgivne Erklæring hvorved han har overladt til Cancelliet at bestemme, hvorvidt han skal bidrage til Omkostningerne med den anstillede Undersøgelse, i dette Øjemed udreder 200 rbd. rede Sølv hvilke bliver at udbetale til Commissionen imod at disse derfor aflægger Regnskab. — Hvad Mathiesens Fordring paa Byen betræffer som han i sit aflagte Regnskab i 1815 kommer tilgode, da er det vel oplyst, at han selv kun har en ubetydelig Deel af den opgivne Sum at fordre,

efterdi han har brugt Beløbet af Jord og Tiende Afgifter for 1814, som han hævede og som udgjorde 3070 Rbd. til Udgifters Bestridelse, og Cancelliraad Westengaard har afbenyttet en Deel af de $\frac{5}{8}$ Deel af Renterne til Rigsbanken der burde have været godtgjort Indvaanerne for dermed at indbetale Jord og Tiende Afgiften som Mathiesen havde forbrugt, men da Byen uagtet disse Transactioner blot har at gjøre med Jep Mathiesen, der har meldt sig som Creditor, og det bliver hans Sag selv at fyldestgjøre de Forpligtelser han har paadraget sig, saa vil Betalingen af hans Fordring paa Byen ikke kunne gøres ham stridig, og bliver samme da med særdeles Hensyn til hvad Borgerne under en af Commissionen foranlediget Raadstuesamling have vedtaget, afgjort saaledes: at Byen udstæder en Obligation til ham til Afbetaling i 4 Aar fra 11. December d. A. at regne, uden at svare Renter af Capitalen, hvoraf $\frac{1}{8}$ erlægges i tvende Terminer hvert Aar. Fra Beløbet 3997 Rbd. 36 Sk. afdrages 77 rbd. 5 mk. 5 sk., som Mathiesen har vedgaaet at skyldte for hævede Bespiisningspenge samt de 200 rbd. rede Sølv, som han skal betale i Omkostninger, hvilke forskudsvis udredes af Byens Kasse. Resten bliver det Beløb for hvilket Byens Obligation udstædes. De Penge som ere indkomne og udbetalte i Godtgjørelse for Bespiisningspenge for Indquartering i 1813 og 1814 og endnu ere i Behold, samt hvad der endnu resterer og kan forventes godtgjort, bliver at anvende til denne Gieldes Afbetaling, hvorimod de Penge Beløb der ifølge en af Amtet approberet Repartitions Beregning i Aaret 1816 bleve erlagte af adskillige Indvaanere til Betaling af Byens Gield til Mathiesen, og hvilke endnu ere i Behold, blive at tilbagetale til dem der have udredet disse. — —«

Da der nu var hengaaet en 3 $\frac{1}{2}$ Aar siden Cancelliet traf sin Afgørelse, kan man ikke just paastaa, at man har skyndt sig med at faa Sagen bragt i Orden. Nu afsluttes den med, at Jep Mathiesen faar sit endelige Tilgodehavende udbetalt ved Raadstuesamlingen.

Hermed var man endelig færdige med disse kedelige kommunale Sager.

Den nye Borgmester Christen Estrup var en dygtig og retlinet Mand, som vilde have og fik Orden i Sagerne.

Man gik saaledes bort fra Ordningen med de skiftende Kæmnere, idet man 1825 ansatte Købmand J. Grau som fast Kæmner. Selv om Lønnen — 150 Rdl. — viser, at han var henvist til hovedsagelig at tjene sit Brød paa anden Maade, betød det dog et væsentlig Fremskridt, at han ikke skulde afløses af en anden, naar han først var kommet ind i Sagerne.

Det var lykkedes Limschou at føre sin Kamp igennem, og han levede endnu mange Aar efter dens Afslutning. Han døde nemlig først 1850 — 86 Aar gammel. De sidste 5 Aar havde hans Svigersøn passet Postmesterembedet.

Noter.

Til Afhandlingens Side 3—6 og Side 7—8 har den vigtigste Kilde til Fremstillingen været en Samling gamle Dokumenter — »Limschouiana« kaldet — bestaaende af Afskrifter af Indlæg og Bilag i en Injuriesag anlagt af Postmester Limschou mod Borgmester Westengaard. Disse Papirer har tidligere været i Vejle Amts historiske Samfunds Arkiv, men findes nu i Landsarkivet i Viborg.

Til Side 1—3 har P. Eliassen: »Kolding fra Middelalder til Nutid« været benyttet, og iøvrigt stammer Oplysningerne fra Raadstuebogen og forskellige af Kommunens Regnskaber fra den Tid.

¹⁾ E. 391 ff., ²⁾ E. 325, ³⁾ E. 173, ⁴⁾ E. 401 ff., ⁵⁾ E. 173, ⁶⁾ E. 174, ⁷⁾ E. 175. P. Z.

Fig. 1. Voldstedet set fra Vest, før Udgravningen.

STAGSEVOLD

EN MIDDELALDERBORG VED VEJLE FJORD

AF CHRISTEN LEIF VEBÆK

Paa Nordsiden af Vejle Fjord, ca. $1\frac{3}{4}$ km ØNØ for Herregaarden »Rosenvold« og ca. 300 m fra Fjorden ligger, gemt i Stagsrode Vesterskov (Barrit Sogn, Bjerger Herred), det gamle Voldsted »Stagse vold«. I det 14. Aarh. stod her en Borg, opført af Kampesten og Tegl og omgivet af Volde og Grave. Paa Valdemar Atterdags eller Dronning Margretes Tid gik Borgen imidlertid til Grunde, hvorefter Stedet henlaa som Ruin. Efterhaanden fjernedes næsten alle Borgens Teglsten, der sikkert er indgaaet som Bygningssten i Omegnens Gaarde og Huse, og Stilhed og Glemsel

sænkede sig over Voldstedet, der efterhaanden dækkedes af Skov.

Ingen paalidelige historiske Kilder fortæller noget om »Stagsevold«, hvorimod Sagnene ved en Del at berette om den gamle Borg. Et Forsøg paa at skaffe mere sikker Viden om Voldstedet blev gjort i Slutningen af 1870'erne, da den daværende Ejer af Stedet, Greve Frijs-Frijsenborg, lod foretage en Udgravning paa »Stagsevold«. Der blev ved den Lejlighed fremdraget nogle Murrester og fundet forskellige middelalderlige Genstande, bl. a. Jernkæder, Jernstænger, nogle Vaaben og enkelte Mønter. Disse Ting opbevaredes senere, sammen med andre historiske og forhistoriske Fund, paa Gaarden »Fuglsang« ved »Frijsenborg«; men da jeg for et Par Aar siden, efter elskværdig Tilladelse af Overhofmesterinde, Lensgrevinde Inger Wedel-Wedelsborg, besaa disse Samlinger, der nu befinder sig paa »Frijsenborg«, lod sig desværre ingen af Tingene identificere som hidrørende fra »Stagsevold«. Derimod befinder de Mønter, der fandtes ved Greve Frijs's Gravning, sig paa »Gyldensteen«, og de blev for nogle Aar siden forevist paa Nationalmuseet og ved den Lejlighed bestemt; disse Mønter vil blive omtalt nærmere i det følgende.

Efter Grev Frijs's Undersøgelse blev der atter stille om det afsides beliggende Voldsted, hvis Murrester smuldrede mere og mere, indtil Interessen for det for faa Aar siden paany blev vakt, idet Statsskovrider, Dr. agro. A. Sabroe, Boller — under hvis Distrikt Stagsrode Skov ligger — foreslog Nationalmuseet, at der blev foretaget en Udgravning og Restaurering af »Stagsevold«; særlig foreslog Skovrideren, at der atter blev ledet Vand ind i Voldgravene, der i Mands Minde havde henligget tørre. Nationalmuseet var meget inter-

esseret i Skovrider Sabroes Forslag, og saa snart der blev Mulighed derfor, blev Arbejdet iværksat. Takket være Midler, der af Staten blev stillet til Raadighed efter Loven om Beskæftigelse af langvarigt Arbejdsløse, kom Arbejdet i Gang i Efteraaret 1941 under Ledelse af Forfatteren og under Tilsyn af Direktør, Dr. phil. Poul Nørlund, Nationalmuseet, og Museumsinspektør, Dr. phil. Aage Roussell sammesteds. Arbejdet udførtes med Interesse og Dygtighed af en halv Snes Arbejdere fra Kommuner i Bjerger Herred med Skovløber J. Jensen, Stagsrode, som Formand. Udgravningen og Restaureringen af »Stagsevold« kom ialt til at strække sig over ca. 3 $\frac{1}{2}$ Maaned, fordelt paa Efteraaret 1941 og Foraaret 1942; senere fulgte nogle supplerende Opmaalinger. I det følgende skal, i Forbindelse med en Beskrivelse af Voldstedet, kort berettes om Udgravnings- og Restaureringsarbejderne. En detaljeret Beretning med tilhørende Planer, Snit og Fotografier findes i Nationalmuseets Arkiv.

»Stagsevold« omfatter en *Hovedborg* og en *Forborg* (Fig. 2). Hovedborgen bestaar af et Stenhus, der er opført paa oprindelig omtrent fladt Terræn, tæt ved en o. i N—S gaaende Slugt. Ved udfra den naturlige Kløft at grave en nærmest halvcirkelformet Grav uden om den Plads, hvor Huset er opført, og ved delvis at benytte den opkastede Jord fra Graven som Opfyldning omkring Huset, hvorved dette fremtræder som nedgravet et Stykke i Jorden, har man skabt en Borgbanke, til alle Sider omgivet af en Voldgrav, og hinsides denne af en Vold, der helt har omsluttet Graven, undtagen mod NØ, hvor denne har modtaget sit Tiløb fra 2 smaa Bækkløfter, som her løber sammen. Det er muligt, at den naturlige Slugt mod Ø — der fortsætter sig mod SSV til Vejle Fjord — er blevet

udvidet og navnlig uddybet noget, men det lader sig dog ikke sige med Sikkerhed.

Graven har en meget vekslende Bredde; i den naturlige, østlige Del er den foroven ca. 16—19 m bred, for-

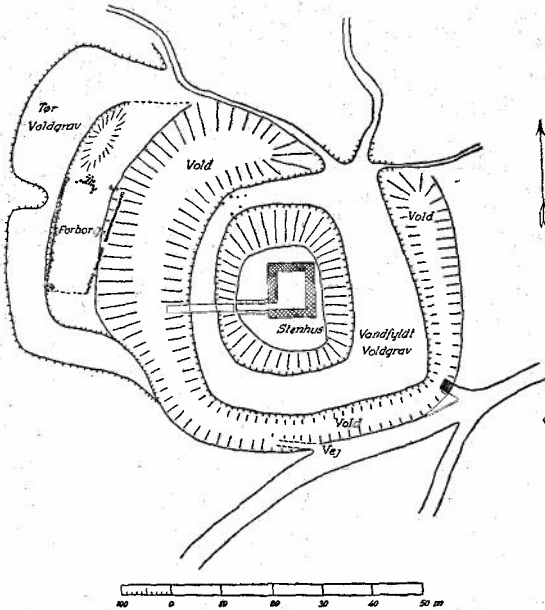

Fig. 2. Plan over »Stagevold«. 1 : 1500.

neden 7—13, medens Maalene mod V er henholdsvis 10—14 m og 2—6 m. Dybden er ligeledes meget forskellig; i Ø andrager den 3—4 m, mod V kun 2—2,5 m. Da Undergrunden tillige har et svagt Fald fra V mod Ø, bliver der en Niveauforskel mellem Bunden i østre og vestre Del af Graven (regnet fra Undergrunden), der paa sine Steder andrager ca. 2 m. Med mindre der i Middelalderen har været Tale om en betydelig Opstemning, kan der ikke have staaet Vand i Graven

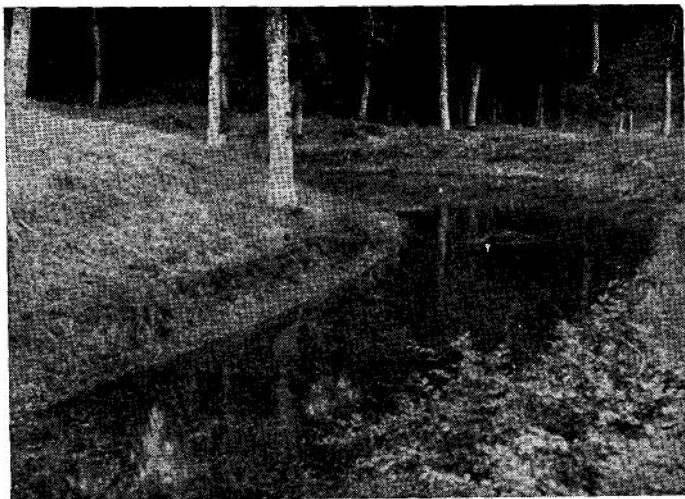

Fig. 3. Sdr. Del af Voldgrav, set fra Vest.

mod V og tildels mod N og S. For nu at faa Vand i Graven blev det nødvendigt dels at rense hele den kunstige Grav for den i Aarenes Løb nedskredne Fyld, dels at afgrave lidt af Undergrunden, medens der slet intet blev gravet af den østre Del af Graven. Efter Restaureringen af den sydlige Del af Volden blev der gennem Bæklejet i NV ledet Vand ind i Graven fra Skelgrøften mod »Rosenvold«. Nu staar der Vand i Graven hele Aaret rundt (Fig. 3), og den vandfyldte Voldgrav giver et langt mere levende Billede af Borgen, end den tørre Grav gjorde.

Volden omkring Graven bestaar af Ler, opgravet af Voldgraven. Voldens Størrelse afviger meget de forskellige Steder. Mod V er den baade højest og bredest; her er Højden ca. 1,5—2,0 m og Bredden 6—8 m foroven, 15—20 m forneden; mod S og SØ er Højden kun ca. 1 m, medens Bredden foroven andrager ca.

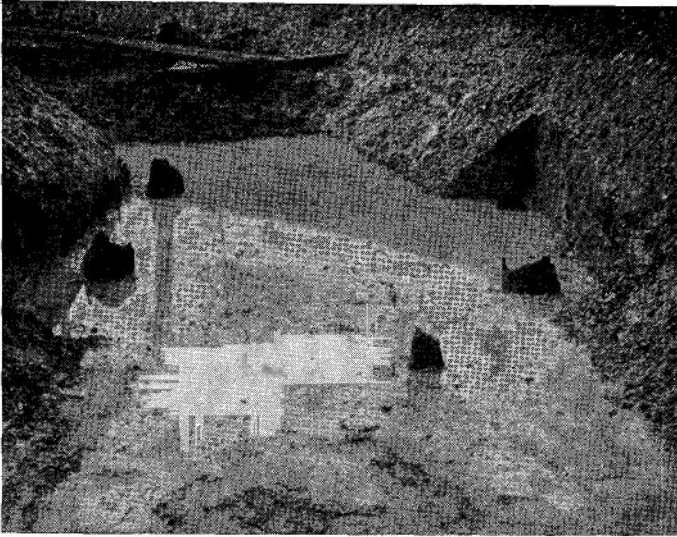

Fig. 4. Pæleværk til Bro over Voldgraven i Nord—Vest.

2—2,5 m og forneden ca. 4—6 m. Sidstnævnte Sted, hvor det omgivende Terræn er lavere end andre Steder omkring Volden, og hvor Volden tillige var meget lav — der synes her i Tidens Løb at være fjernet en Del Jord — maatte den forhøjes med 0,5—1,0 m af Hensyn til Opstemningen af Vand i Voldgraven. Ved Undersøgelsens Begyndelse blev der gravet en 100 m lang Grøft tværs over Voldstedet i V—Ø, hvorved en Del vigtige Problemer vedrørende Borgens Bygningshistorie blev klarlagt, bl. a. det Forhold, at Volden, i hvert Fald mod V, saavel som Opfyldningen omkring Stenhuset, er opkastet over et gammelt Kulturlag, der ligger paa den oprindelige Overflade. Det vil altsaa sige, at Volden (mod V) og med den Graven samt formodentlig ogsaa Stenhuset er yngre end den ældste Bebyggelse paa Stedet.

Fig. 5. Østvæggen i Stuehuset, set fra Vest. I Baggrunden den østlige Del af Vest—Øst Snitgrøften tværs over Voldstedet.

Adgangen til Borgbanken sker nu ad en af Statskovvæsenet forfærdiget Træbro, der fra den vestlige Del af Volden fører over Graven i stik Øst. Men i Midlaldren var Forbindelsen mellem Borgen og fast Land i NV, at dømme efter de Rester af Træpæle, der her er fundet i Voldgraven, og som maa have udgjort Fundamentet til en Bro (Fig. 4). Det drejer sig om 4 svære Egepæle med firkantet Tværsnit, der staar nedrammet i Bunden to og to overfor hinanden ved hver Side af Graven. Tæt ved disse Pæle fandtes et Par andre, lignende, der antagelig ogsaa har hørt til denne Bro eller muligt en ældre omtrent paa samme Sted.

Selve Borgen bestaar af et rektangulært *Stenhus* (Fig. 5—6), der har dækket en væsentlig Del af Borgbanken. Før Undersøgelsen fandtes Huset næsten helt fyldt med nedskredne Kampe- og Munkesten, der

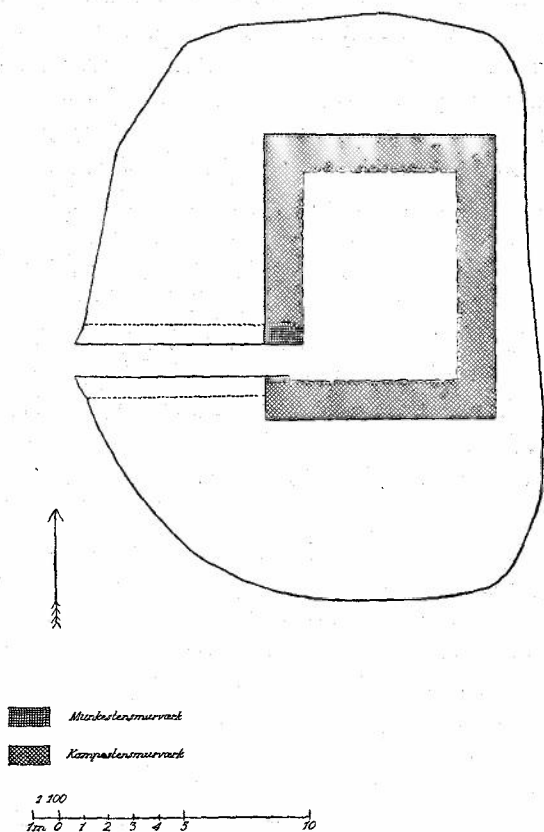

Fig. 6. Plan over Stuehuset, 1:300.

maatte fjernes, før en nærmere Undersøgelse og Op-
 maaling kunde finde Sted. Huset, der bestaar af eet
 Rum, og som er orienteret i N—S, maaler $8,20 \times 6,10$ m
 (indre Maal). Den bevarede Del af Huset er et Kampe-
 stensfundament, ca. 1,5 m tykt, der har baaret en Over-
 bygning, et Taarn, opført af Munkesten, hvoraf der i
 Graven og rundt om paa Voldstedet fandtes en Del

hele og Brudstykker. Selve Fundamentet bestaar af en indre og en ydre Kampestensmur, opført af udsøgte Kampesten, der endnu staar i 3—4 Skifter over Gulvfladen — der er lig med Undergrunden (Ler) — til en Højde af 1—1,20 m, medens der er 1—2 Skifter under Gulvfladen, til en Dybde af 0,3—0,4 m. Indvendig findes en Kerne af Murbrokker og mindre Sten, lagt i Mørtel; denne Kerne er bevaret til en Højde af 1,00—1,65 m. Muren er paa Indersiden fuget med Kalkmørtel og bærer her Spor af hvid Mørtelpuds; paa Ydersiden har den været dækket af opkastet Jord fra Graven, til en Højde af 1,0—1,5 m.

I Husets SV Hjørne findes, i Vestmuren, en Dør-aabning, saaledes at den ene Fals flugter Sydmuren. I begge Sider af denne Aabning, der er ca. 2 m bred, findes, som det eneste Sted i Huset, bevaret noget Munkestensmurværk, men kun til ca. 0,5 m Højde. Aabningen, regnet fra Munkestensmur til Munkestensmur, andrager 1,20 m. Fra denne Aabning førte der en lidt skraa Gennemgravning ud til Voldgravens Kant, der muligvis stammer fra Udgravningen i 1870'erne. Denne Gennemgravning blev ved Restaureringen rettet op og Broen fra V ført over netop her. Iøvrigt omfatter Restaureringsarbejdet i og omkring Stenhuset følgende: en Del større og mindre Gruber, der fandtes i Husets Gulv, og som blev tømt for deres Indhold af Jord, Lerkarskaar, Jernnagler m. m., blev fyldt igen, ligesom Gulvet fik et tyndt Dække Muldjord; der blev rensed ud mellem Syldstenene, og disse blev fuget med en Blanding af Cement og Kalkmørtel, hvilket var nødvendigt, da Murene ellers i Tidens Løb vilde skride helt sammen. I Nordsiden, hvor et Parti var skredet ud, blev dette rettet op. I Sydmuren, der kun stod i 1—2 Skifter, opbyggedes til og med 3. Skifte. Endelig

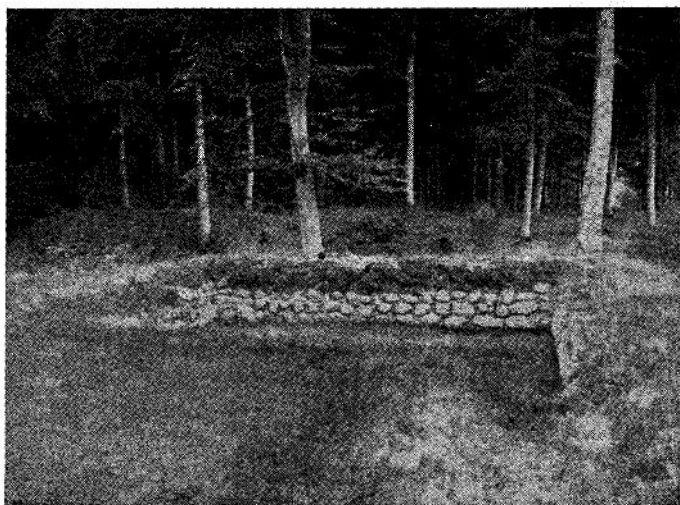

Fig. 7. Stenhuset efter Restaureringen, set fra Vest.

bortgravedes de tykke Nedbrydningslag over og omkring Murene med deres Indhold af Sten, Jord, Lerkarskaar, Jernsager, Dyreknogler m. m., og Murkernen saavel som Munkestensmurværket ved Døren dækkedes med Græstørv, ligesom der saedes Græs paa Gulvet og paa Plateauet udenom Huset. Resterne af den gamle Borg skulde herefter ikke alene præsentere sig meget bedre end før (Fig. 7—8), men ogsaa kunne bevares endnu en rum Tid.

Umiddelbart V for Hovedborgen ligger *Forborgen*, begrænset mod Ø af den vestlige Del af Volden, til de 3 andre Verdenshjørner af en lav, noget udflydende, tør Grav, der sikkert aldrig har været vandfyldt. Paa det Terræn — *Forborgen* dækker ca. 50×10 m — blev der ved Undersøgelsen gravet nogle Søgegrøfter, hvorved der fandtes et Par Syldstensrækker hørende til en større, firkantet Bygning — antagelig et Bindings-

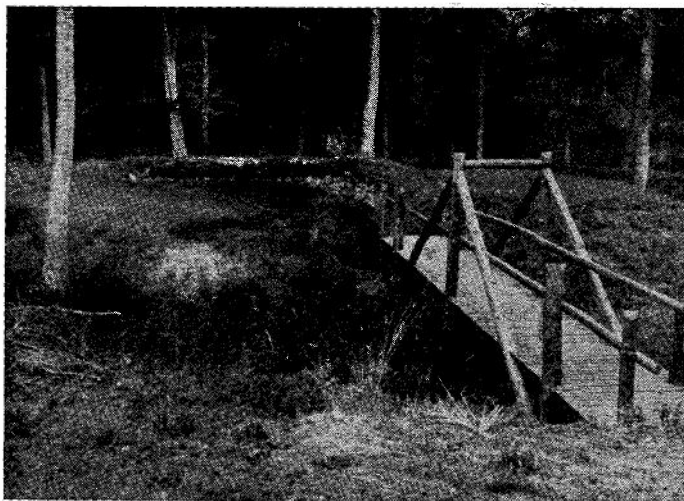

Fig. 8. Borgen, med den nye Bro, set fra Vest.

værkshus — orienteret i N—S, 21,7—22,6 m lang, ca. 8,3 m bred (i S) og 11,6 m (i N). Den østre Mur af denne Bygning, der efter Undersøgelsen atter er kastet til, ligger en lille Smule ind under den vestlige Del af Volden, og saafremt der ikke er Tale om Jordskred, maa Volden altsaa helt eller delvis være yngre end Huset; men dette maa paa den anden Side være yngre end den ældste Beboelse paa Stedet, da Syldstenene hviler paa et ret tykt Kulturlag, det samme, der findes under Volden. Den her beskrevne Bygning har antagelig været en Slags Ladegaard til Hovedborgen og kan have rummet Stalde og Oplagsrum. Foruden disse Syldstensrækker blev der paatruffet Bygningsrester længere mod SØ inde under Volden, men de blev ikke undersøgt nærmere. Adgangen til Forborgen har antagelig været fra V, hvor der skyder sig en lille Landtunge ud i Voldgraven.

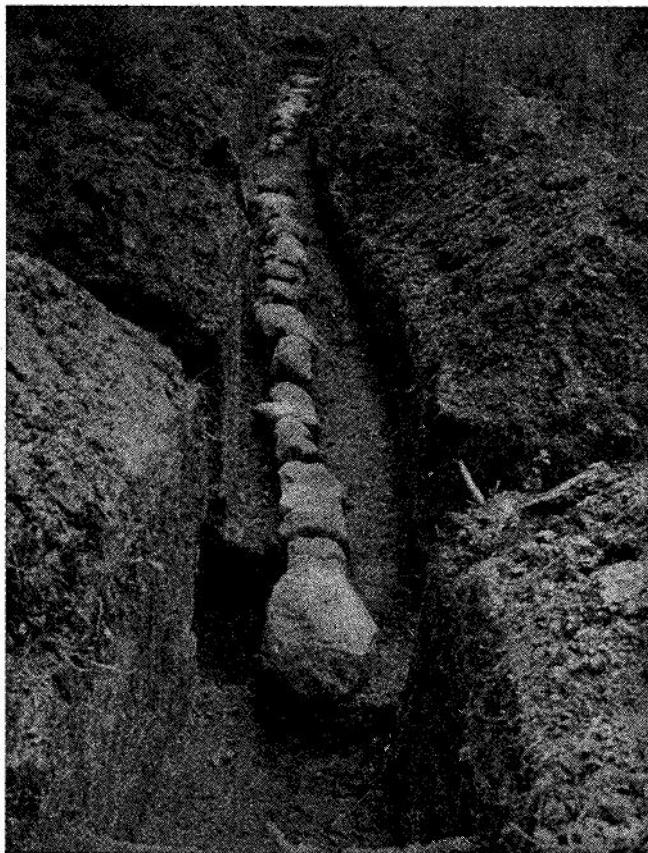

Fig. 9. Den østre Syldstensrække i Bygningen i Forborgen, set fra Nord.

Ved Undersøgelsen blev der fundet en Mængde *Dyreknogler*, der er bestemt af Dr. M. Degerbøl, Zoologisk Museum, København, der meddeler, at følgende Dyrearter er repræsenteret: Ko, Hest, Faar, Svin, Høns, Gæs og Hund samt Raadyr (et Par Gevirer) og Vaagehval (en enkelt Brysthvirvel). Om de talrige Knogler af Husdyr meddeler Dr. Degerbøl: »Disse Husdyr har,

saaledes som Tilfældet ellers har været i Middelalderen, tilhørt smaa Racer. Tre hele Mellemhaandsben af Ko har haft en Længde, der ligger mellem 174 og 193 mm. Hesteknoglerne er af samme Størrelse som Jernalderhesten fra Nydam. En nedre Kindtandsrække maaler

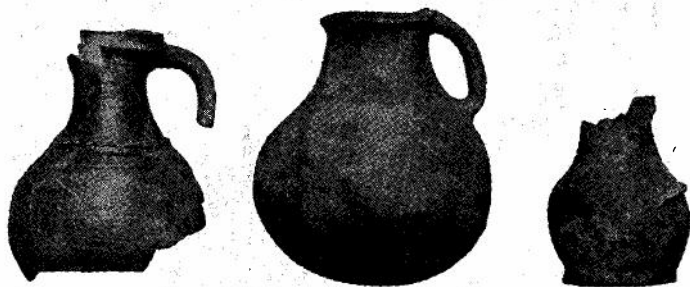

Fig. 10. Tre Lerkander fra »Stagsevoid«, fundet i Voldgraven, ca. 1 : 7.

168 mm i Længde; en Mellemhaand er 225 mm lang. Blandt Svineknoglerne findes dog forholdsvis store Dyr repræsenterede. Hos en So er Længden af nedre Kindtandsrække 137 mm, Molarlængden 78 mm og Længden af bageste Kindtand 40 mm, Bredden 17 mm. Nogle af Svineknoglerne er saa store, at de *kan* have tilhørt Vildsvin. Dette gælder en øvre m², der er 25 mm lang og 21 mm bred samt et Mellemfodsben og nedre Ende af Skinneben.«

Nogen Datering af Voldstedet giver disse Knogler selvsagt ikke; det gør derimod de mange *middelalderlige Genstande* af forskellig Art, der er fundet overalt paa Voldstedet, særlig i og omkring Stenhuset og i Voldgraven. Sidstnævnte Sted er optaget Skaarene af 3 smukke Lerkander, hvoraf den ene har kunnet helt sammensættes, de to andre — der er glaserede — delvis (Fig. 10). Foruden disse Stykker Keramik foreligger der en Masse Skaar af Lertøj, glaseret og ugla-

seret, og enkelte Skaar af Stentøj. Alle disse Skaar, saavel som de 3 Kander, kan dateres til 1300 Tallet, hvor de er almindelige, medens de ikke forekommer væsentlig før 1300 og meget efter 1400. Af de øvrige Sager er Mønterne de interessanteste, idet de lader sig datere ret nøje. De er alle bestemt af Museumsinspektør G. Galster, den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Ved Undersøgelsen 1941—42 fandtes kun en enkelt Mønt, 1 Penning fra Kristoffer II (1319—32), udmøntet i Slesvig. Tidligere havde Lokalhistorikeren Aage Simonsen, Horsens — der har skrevet om »Stagsevold« i Aarhus Stifts historiske Aarbøger 1921 — ved et Besøg paa Voldstedet fundet en skotsk Mønt, 1 Penning fra Alexander III (1249—85), præget i Perioden 1279—85, og endelig var der ved Grev Frijs's Gravning i 1870'erne fundet 3 London-Sterlinge, fra Edward I (1272—1307) og Edward II (1307—27) samt 1 Hulpenning fra Lyneburg, der kan dateres til 14. Aarhundrede. Denne Datering støtter altsaa i høj Grad den Tidsbestemmelse, Keramiken giver: at Borgen i hvert Fald har været i Brug i 14. Aarhundrede. De øvrige Sager, der er fundet, kan ikke nærmere dateres, men kan alle udmærket være fra denne Tid. Disse Ting omfatter 1 Dolk af Jern med Træhaandtag, 1 Baadshage og 1 Spydspids af Jern (disse 3 Stykker afbildet Fig. 11), videre Endebeslaget til Haandgrebet paa en Dolk, en Mængde Jernnagler, et Par Armbrøstpille, et Par Møllesten, 1 Slibesten, flere smaa Hvæssesten, 1 lille Bronzespænde med Torn, 1 Benpren m. m.

De faa Ting, der er fundet i Kulturlaget under Volden, adskiller sig ikke fra de øvrige Sager, saa der er næppe større Tidsforskel mellem de ældste Bygningsrester paa Stedet og Borgen i dens sidste Skikkelse. Det er muligt, at Vold, Grav og Stenhus, som disse nu

Fig. 11. Spydspids, Baadshage og Dolk fra »Stagsevold«, godt 1:3.

foreligger, først er anlagt i 14. Aarhundrede, og at Borgens Levetid har været kort; saa godt som sikkert er det, at Borgens Slutfase ligger et Stykke henne i dette Aarhundrede eller lige i Begyndelsen af det efterfølgende. Den Del af Borgen »Stagsevold«s Historie, som vi saaledes ad arkæologisk Vej er i Stand til at placere indenfor Aarhundrederne, falder altsaa i den bevægede Tid af Danmarks Historie, da Landet først under Erik

Menved og Kristoffer II var Skueplads for indre Stridigheder, derefter var under Fremmedherredømme og senere, under Valdemar Atterdag, genvandt sin Frihed for under Dronning Margrete at naa et nyt Højdepunkt. Højest sandsynligt er Borgen lagt øde i de voldsomme Kampe i Valdemar Atterdags Tid; men udelukket er det dog ikke, at »Stagsevold« først er blevet nedlagt af Dronning Margrete ved Tvangsnedbrydning i Aarhundredets Slutning.

VANDMØLLER
OG ANDRE VANDKRAFTUDNYTTELSER
I VEJLE, AMT

AF STEEN B. BØCHER

47. Haraldskær Fabrik, Skibet Sogn, Tørrild Herred. Vejle Aa.

Fabrikken ligger mellem Kærhølling og Rue. Aaen deles ca. 50 m Sydvest for Fabrikken i 2 Arme, der næsten fører lige meget Vand. Den vestl. passerer Frislusen, den østl. er Malestrøm til Turbinen. Der er et Fald paa ca. 2 m. Turbinerne er paa 133 HK. Anvendes nu kun til Elektricitetsproduktion. Strømmen gaar til Bredsten Elektricitetsværk, der ogsaa forsynes fra Vingsted Mølle. Produktionen angives til ca. 225,000 KWh, saaledes at hele Forbruget dækkes af Vandkraftværkerne. Værket er ikke tilsluttet S. Ø. S. — Prisen er pr. KWh til Kogning 5 Øre, til Kraft 20 Øre og til Lys 40 Øre. Fabrikken skal tidligere have ligget først lige ved Haraldskær Gaard, derpaa noget længere oppe ad Aaen og endelig paa det nuværende Sted. Faldet synes begge Steder for ringe. Vejforholdene har kun været nogenlunde ved det første Sted, daarlige ved de to andre. Ved det nuværende Sted er der bødet herpaa ved omfattende Vejanlæg, der blev bekostet af Fabrikken selv. Nu er der Jernbanestation lige ved Fabrikken (Privatbane).

Oplysninger om Virksomheden i tidligere Tid:

Den væsentligste Kilde til det følgende er *Ravnholt*, 1931 i V. A. A. De øvrige Kilder angives som sædvanlig nedenfor. 1741 ansøgte en Jøde, Bernt Isach, om Tilladelse til at opføre en Geværfabrik. Dette bevilgedes 22. Maj 1741. Han havde af Ejeren af Haraldskær faaet Tilladelse til at lægge Fabrikken paa Gaardens Grund. Jøden haabede paa at kunne komme til at levere Geværer til Garnisonen i Fredericia. Bevillingen lød paa en Fabrik til Geværer, Palladsker, Leer, Skæreknive m. m., og den var ledsaget af et Løfte om Indførselsforbud for disse Varer, naar Værket var bragt i en saadan Stand, at det kunde forsyne Landet med dem, og de var tilstrækkelig gode og billige.¹⁾ — Jøden, der ingen Penge havde, havde maattet laane af Haraldskær Ejer, som han tilsidst maatte overdrage Privilegiet til. 1743 fik denne, P. d'Andischou, Privilegium til paa det allerede begyndte Værk at fremstille »Carabiner, Pistoler, Espotons, Kaarder, Pallascher, Knive, Saxe, adskillige Kaarde-Klinger samt Høleer og Søm«, men han maatte ikke skade Kronborg Geværfabrik (han fik altsaa ikke Leveringen til Fredericias Garnison), og m. H. t. Høleer rette sig efter Placat af 21. November 1735. 1743 ansøgte d' A. yderligere om at maatte anlægge en Grynmølle, en Kobbermølle samt en Krudtmølle. Angaaende Grynmøllen nedlagde Mølleren i Vingsted Mølle Protest; det kom til en Retssag, men Mølleren fik aabenbart Medhold, for d' A. fik kun Privilegiet paa de to andre Virksomheder. 1751 købte G. de Lichtenberg til Engelsholm Haraldskær og Fabrikken ved Auktion for 18683 Rdl. Der var da en »ved Kørebøen anlagt Nagelsmedie, item Teglladen og dermed staaende Bygninger, opraabtes for sig, og dernæst Kobber- og Hølefabrikken saavel som Stampe-

og Lermøllen med alle tilhørende Vandhamre, Ambolter og Blæsebølge og den store Saks ved Kobbersmelteriet, alle Vandhjul og Stamper«. 1757 flyttedes Bygningerne til det nuværende Sted paa Rue Bys Mark. De var allerede en Gang tidligere flyttet ca. 2500 Al. mod Vest for at opnaa en bedre Vandstand. 1767 var de forskellige Grene af Virksomheden bortforpagtet til Fabrikørerne selv; Forpagtningsafgiften for Kobbersmelteren var 90 Rdl., for Hølesmeden 40 Rdl. og for Nagelsmeden 30 Rdl. aarlig. 1782 taxeredes Fabrikken til Brandassurance for 1590 Rdl. 1793 til 1990 Rdl. Ved Hølesmedien var der da tre Vandhjul, »et anbragt paa en stor Egeaxel, 11 Al. lang og 1 Al. tyk, belagt med Jern. Hjulet drev den store Hammer, vurderet til 80 Rdl., et andet Hjul med Knaghjul drev Slibeværket, 30 Rdl., og det tredie, ogsaa vurderet til 30 Rdl., drev 2 Blæsebølge«. Kobbersmedien havde 2 Hjul, et stort Vandhjul paa 11 Al. lang Aksel, 5 Kvarter tyk (100 Rdl.); det drev den store Hammer. Det andet Hjul paa en 14 Al. lang Aksel, $\frac{1}{2}$ Al. tyk, er belagt med Jern, drev 4 Blæsebølge (120 Rdl.). Fabrikken kom nu under Familien Sager, og dermed oprandt en længere og væsentlig gunstigere Periode for Fabrikken. 1819 fremstilledes 58 Skpd. Kobberplader og 130 Dusin Høleer og Skæreknive. Der var ansat 4 Svende, 1 Dreng og 4 Daglejere. Fabrikken var den eneste i Jylland og leverede gode Varer, der solgtes i hele Jylland og paa Fyn. 1839 solgtes Fabrikken til Kedelførercompagniet i Horsens for 45000 Rdl. Om Kedelførerne skriver Rawert: »De saakaldte Kobberførere eller Kobberhandlere have rimeligvis fra det 16. Aarh. drevet denne Handel her i Landet. De er Medlemmer af et Kobberfører-Compagnie, ere fra Nord Brabrandt, og have tjent 7 Aar som Lærling, forinden de ere op-

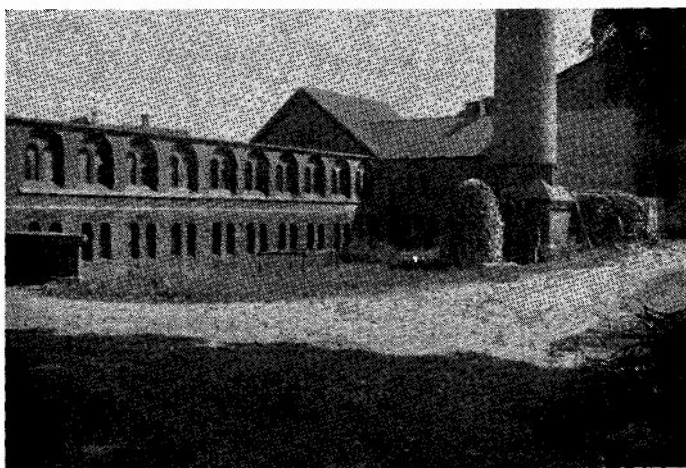

Fig. 16. Ruinerne af Haraldskær Fabrik (Nr. 47). S. B. fot.

tagne i Compagniet. De hausere ikke med fremmede Kobbervarer. I 1846 var i Nørre-Jylland 6 Kobberførere under en Bestyrer og Regnskabsfører, som boede i Horsens.²⁾ (Iøvrigt henvises angaaende Keddelførerkompagniet til A. Hansen i Jydske Samlinger, 3. Rk., V, S. 1 ff.) Ved Købet 1739 var der til Fabrikken 100 Tdr. Land Ager og 80 Tdr. Land Skov foruden Engen. Der blev antaget nye Arbejdere, en ny Kobber-Smelteovn, der kunde tage 35 Skpd. ad Gangen, blev opsat. Man begyndte Fabrikation af Køkkenredskaber, Grubekedler og ikke mindst Brændevinstøj. 1842 udvidedes ogsaa Jernvarefabrikationen. Afsætningen foregik gennem Keddelførerne. De fleste gamle Kobbergenstande ude paa Landet stammer fra Haraldskær Fabrik. — 1847 var Tilvirkningen oppe paa 25000 Pund Kobberplader og 15000 Pund forarbejdet Kobber.³⁾ — 1857 var der 15 Arbejdere.⁴⁾ — Der var til Fabrikken talrige Lodder med Ret til Tørveskær.⁵⁾ — Ved Næringsloven af 1857 faldt Fabrikkens Privilegier. 1871 solgtes den

til Grosserer Rentzmann, København, der i Forvejen ejede Vingsted Mølle, hvor der foruden Mølleriet drevs Træsliberi. R. dannede et Konsortium og begyndte nu tillige Træsliberi paa Haraldskær. Den ved Sliberiet fremstillede Træmasse anvendtes udelukkende til Papirfabrikation, og i 1876 begyndte man paa Fremstillingen af Papir. 1889 overgik Fabrikken til A/S De forenede Papirfabrikker, der drev den til 1922, da den brændte. 1906 beskæftigede Fabrikken 25 Arbejdere.⁷⁾ — Efter Branden henlaa Fabrikken ubenyttet nogle Aar, til den 1924 købtes af et Interessentskab, Bredsten Elektricitetsværk, der nu benytter Vandkraften og en Fløj af Bygningen; den øvrige Del henligger endnu som Ruiner. — 1906 var Ejendomsskylden 210,000 Kr.⁶⁾

Literatur: Ravnholt 1931 i V. A. A., S. 166 ff. — ¹⁾ Rawert 1856, S. 187. — ²⁾ Samme, S. 201. — ³⁾ Samme, S. 200. — ⁴⁾ Trap 1859, S. 893. — ⁵⁾ M. K. Sogneprot. — ⁶⁾ Danske Gaarde, 1. Saml., I, S. 667. — Desuden: R. Mortensen 1934, S. 315. — ⁷⁾ Trap 1906, S. 381. — Danske Atlas 1769, V. S. 999. — D. Bruun 1922, S. 220. — V. L. A. Brandtaxation, Tørrild Herred, 1769—96.

48. Haraldskær Vandmølle (Nyemølle), Skibet Sogn, Tørrild Herred. Vejle Aa.

I det 16. Aarhundrede havde Haraldskær en Vandmølle ved Vejle Aa, antagelig omtrent paa samme Sted som den nuværende Fabrik, maaske noget længere oppe ad Aaen. Der er ingen Spor af Møllen. (NB.! Kvakmølle kaldes undertiden ogsaa for Haraldskær Mølle. Kvakmølle maa antages at være den ældste, maaske ogsaa derfor Navnet Nyemølle til den her omtalte Mølle.) — 1547 overdroges den nye Vandmølle, »som deres afdøde Broder J. F. til Krastrup har ladet bygge i Harritskier Mark«, til I. F. til Haraldskær. — 2. Septbr. 1609 vidnes: »at for 60 Aar siden og nogle Aar derefter stod der en Mølle Vest for Harritskier i

hans eget Enemærke, som laa til Harritskier, og var der en Ørredgaard og Springpotter ved samme Mølle, som brugtes med Fiskeri til Harritskier, og samme Mølle blev ødelagt med Vilje, fordi den gjorde Skade paa Harritskiers Enge i Enemærket.« — Ved et Tingsvidne 9. Septbr. 1609 paavistes først en gammel Ørredgaard. »Ydermere paaviste C. J. dem et gammelt Møllested, og stod der mange Pæle i samme Aa, og stod der ogsaa nogle gamle Pæle paa den Side ved Aaen ved samme Møllested, som han sagde skulde have været Omløbet til samme Mølle. Om hvis Grund det Møllested var paa vidnede han intet om.« — Tingsvidne 21. Juli 1610: »Dernæst var de paa et Møllested, som ligger Vesten og Sønder for samme Fiskegaard i T. B.s eget Enemærke, som kaldes Nyemølle mellem forskrevne Fiskegaarde og Vingsted Mølle. Der fandtes Pæle, Dæmning og Omløb, hvor samme Mølle havde staaet, og fra den Fiskegaard, som han nu har og til samme Møllested var der 440 Favne og mere. Endda fandtes T. B.s eget Enemærke paa begge Sider ovenfor samme Møllested at være 880 Favne og mere i Længden mod Vingsted Mølle, og paa den søndre Side meget længer og nedenfor samme Fiskegaard 640 Favne og mere. Og ligger Vingsted Mølle langt ovenfor T. B.s eget Enemærke.«

Literatur: Ovenstaaende Oplysninger er fra en Retssag, citeret efter Kancelliets Brevbøger 17. Juli 1633.

49. **Harrildgaards Vandmølle**, Brande Sogn, Nørvang Herred. Kidmose Bæk (til Skjern Aa).

Møllen, der er nedlagt, laa lige Syd for Harrildgaard lige ved Amtsgrænsen i en meget øde Hedestrækning. Det har kun været en ubetydelig Mølle, der kun har været anvendt af Gaarden. Der er en Del Vand i Bæk-

ken, og der har en Tid været Fiskedamme. Møllen laa tilsidst ved en lille Grøft og havde Turbine. Faldet her er paa ca. $1\frac{1}{2}$ m. Sandsynligvis har Møllen først ligget ved en Dæmning lige ud for Vejen fra Gaarden; den har tilsyneladende intet med Fiskedammene at gøre. Faldet kan her have været noget større.

50. Harte Vandmølle og Stampemølle, Harte Sogn, Brusk Herred. Tilløb til Kolding Aa.

Det lader sig ikke sige, hvor Møllen bestemt har ligget; men antagelig har det enten været der, hvor Hovedvej Nr. 1 nu passerer Kanalen til Harteværket, eller noget sydligere lige efter den sidste Udvidelse af Harteværkets Kanal. Forholdene ved Harte er jo, efter Værkets Anlæggelse, saa forandrede, at et Møllested ikke vil kunne paavises. Vandmængden var, da Møllen eksisterede, ikke helt ringe, idet den forsvundne Sø, Grønsø eller Harte Sø, har tjent som Møllens Sø. Faldet er meget betydeligt paa de to nævnte Steder og kunde let udnyttes.

Oplysninger om Møllen:

Møllen omtales i et Missiv til Lensmanden 1590: »Hoslagt sendes ham en Supplikats fra denne Brevviser, P. Møller i den ved Harte Kirke nylig byggede Mølle, hvori der klages over, at da Møllen blev flyttet hen paa det Sted, hvor den nu staar, blev den sat for lige saa stor Landgilde som tidligere, da den stod paa det gamle Sted, uagtet der nu ikke er saa godt Vandløb til den, og han nu ogsaa skal sigte og male toldfrit til Slottets Behov, saa længe Kongen og hans Moder bliver der. Han er kommet til at restere med $1\frac{1}{2}$ Læst 2 Ørt. Korn af Afgiften, som han af ovennævnte Grund ikke kan udrede, og begærer derfor nogen Forskaansel

paa denne Restance, ligesom ogsaa Møllen maa blive sat for en rimelig Landgilde. C. M. skal lade Mølleren blive fri for $\frac{1}{2}$ Læst 2 Ørt. Korn af Restancen og opkræve uvildige Dannemænd til at taxere Møllen for en rimelig Landgilde, og siden lade denne indskrive i Jordebogen.«¹⁾ — Angaaende den i Missivet omtalte Flytning skal bemærkes, at der intet vides om, hvor Møllen tidligere har ligget; men meget tyder paa, at det har været nedenfor det nuværende Harteværk, og at Flytningen var sket paa Grund af Saltmøllens Anlæggelse (se Harte Saltmølle). — Det gik dog ikke Møllen bedre efter den Tid. 1610 hedder det i et andet Missiv til Lensmanden: »Af hans Beretning og nogle fremsendte Syns- og Tingsvidner har Kongen erfaret, at Harte Mølle i Koldinghus Len er meget forfalden og i lang Tid har staaet øde, uden at nogen har villet fæste den eller svare den sædvanlige Afgift deraf, uanset at den er blevet opbudt til Tinge, saa C. M. efter i Forvejen at have tilkendegivet Kongen det, har set sig foraarsaget til af det Tømmer, Møllesten og andet, som fandtes i Møllen, at lade opsætte en ny Møllekværn for Slottets Mølle sammesteds, hvilken Forandring ikke kan blive godtgjort ham i Regnskabet uden Kongens Tilladelse. Da Kongen formærker, at denne Forandring er ham til mere Fordel og mindre Bekostning, end hvis den gamle Mølle skulde istandsættes, skal han lade Slottets Mølle taxere og sætte for saa høj en Landgilde som muligt, paa Grund af den nye Møllekværn, og siden lade Forhøjelsen indskrive i Jordebogen.«²⁾ — 1699 brød Harte eller Grønsø ud og forvoldte stor Skade; i Tingbogen hedder det: »Formedelst Søens Udbrydelse og den store Vandflod, som ganske har borttaget Dæmningen ved Stampemøllen, og borttaget udi Bredden ved Møllen henved 40 Al., og er Møllen

ganske ruineret.« I en Fodnote bemærker Eliassen, at denne Stampemølle benyttedes af Feldberederen i Kolding.³⁾ — 1761 omtales endnu Stampemølle; men den er øde. Huset beboes af en Inderste.⁴⁾

Literatur: ¹⁾ Kancelliets Brevbøger 7. Novbr. 1690. — ²⁾ Samme 21. December 1610. — ³⁾ P. Eliassen 1914, i V. A. A., S. 124. — ⁴⁾ R. A. Pakke: Møllesager 1761.

51. H a r t e v æ r k e t, Harte Sogn, Brusk Herred. Kanal til Kolding Aa.

Harteværket er opført ifølge Bevilling af 15. Novbr. 1918 og kom i Gang 1920. Ved en Spærredæmning i Vester Nebel Aa Nordvest for Stubdrup hævedes Vandstanden her $4\frac{1}{2}$ m, hvorved Vandet fra denne Aa kom til at løbe gennem Almind Aas Dal; men altsaa i modsat Retning. Herved hævedes ogsaa Vandstanden i de tidligere næsten udtørrede Søer, Dons og Stallerup Søer, der blev en Del større, end de tidligere havde været. Der dannedes ogsaa en enkelt, lidt mindre, ny Sø Nord for Stallerup Sø. Gennem en gravet Kanal ledes Vandet fra disse Søer ud til Harteværket ved Koldingdalens Nordside. Det samlede Vandreservoir holdes i næsten konstant samme Højde, nemlig cote 26, idet der dog er en Forskel paa 35 cm mellem Dons Nørresø og Kanalen ved Værket. Paa denne Maade er Vester-Nebelaa—Koldingaa's totale Fald fra Stubdrup til Harte samlet paa eet Sted. Regnes Aaens Højde her til cote 1 m, bliver det samlede Fald ca. 25 m. I Almindelighed udnyttes hele Vandmængden; kun i sjældne Tilfælde, som f. Eks. ved Tøbrud kan det være nødvendigt at aabne for Frisluserne ved Stubdrup. Vandkraften udnyttes ved 3 Turbiner med en Virkningsgrad paa 0,76—0,78 og tilsammen ca. 900 KW. ved en Belastning paa $6 \text{ m}^3/\text{sek.}$ eller sagt

paa en anden Maade: der medgaar 24 m³ Vand til 1 KWh. Produktionen var i Driftsaaret 1939—40 1,578,800 KWh eller 15,4 pCt. af de to Koldingværkers samlede Produktion. Fra Sommeren 1936 har de to Koldingværker været tilsluttet den sydøstjyske Samleskinne, der nu yderligere er udvidet, saaledes at Værkerne er kommet i Forbindelse baade med Sønderjyllands Højspændingsværk i Aabenraa og med Aarhus. I Øjeblikket modtager de to Koldingværker mere Strøm fra Samleskinnen, end de afgiver til den. I Driftsaaret 1939—1940 var der fra Samleskinnen modtaget ca. 1 Million KWh. — Værkets Anlæg kostede i sin Tid 4,1 Mill. Kr. Da Kolding By overtog Harteværket fra Kolding Oplands Højspændingsværk, var det dog saaledes, at de fik det uden Gæld mod at levere Strøm til Kolding Opland for 5 Øre pr. KWh + Tillæg for Kulprisen. Der er tilsluttet 33 Transformatorstationer til Kolding Bys Værker og 159 til Kolding Opland. Om Produktion og Vandtilførsel se iøvrigt Tabel XXIV og om Oplandet Kortbilaget i »Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu«.

Literatur: Kolding Bys Elektricitetsværker 1939—40, Aarsberetning. — Betænkning ang. rationel Kraft- og Varmeforsyning m. v. 1941.

52. H a s t r u p V a n d m ø l l e, Tyregod Sogn, Nørvang Herred. Skjern Aa.

Hastrup Vandmølle ligger ved Skjern Aa mellem Kulsø og Hastrup Sø. Ved Vejen nordpaa fra Tyregod er Aaen opstemmet, og der er anlagt et betydeligt Ferskvandsfiskeri der, hvor Møllesøen tidligere laa. Vandkraften benyttes ikke mere. Møllen er nedlagt ca. 1920. Fiskerianlægget er af noget senere Dato. Faldet ved Møllen har været paa ca. 1½ m. Der er Masser af

Vand. — Man kan endnu se, hvor Møllen har staaet, og der staaer en Del store Møllesten. Der har antagelig været 3 Kværne. Hovedbygningen er fra Møllens Størhedstid 1882.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt; men antagelig er det sket samtidig med Gaardens Grundlæggelse. Møllen omtales første Gang 1638 i Præstendberetningen; den hørte da til Adelsgaarden Hastrup.¹⁾ — Ifølge Jordebog over Hastrup Gaard 1662—66 betalte Møllen 34 Tdr. (Mel?) i »Maalschuld«. »Af Jord som haft haver i Gaardens Mark 2 Ørter Rug. Af noget Eng $\frac{1}{2}$ Pund Smør.« Hartkornet var ialt 20 Tdr.²⁾ — Ifølge Matr. 1664 var Landgilden 24 Tdr. Mel og 2 Ørter Rug samt $\frac{1}{2}$ Pund Smør. Der kunde saas 1 Td. Rug og 4 Skpr. Byg samt avles 2 Læs Hø.³⁾ — 1683 havde Møllen 2 Kværne, der blev drevet med Underfaldsvand. »Vandet dertil samles udi en Mølledam derved, kommer fra adskillige Bække, har fast altid Vand nok at male med og god Søgning og en ny Aalegaard ved Møllen.« Jord faar han fra Hovedgaarden, der er ikke Jord til Møllen.⁴⁾ — Modelbogen har følgende Beskrivelse: »Hastrup Mølle under Hastrup Gaards Taxt. Har 2 Kværne drives af Underfaldsvand. Vandet til Møllen kommer fra Vester Mølle, og en Sø ligger Vest for Vester Mølle. Og som Vandet kommer undertiden stærk, er der 4 Stigbord for Omløbet og 3 Stigbord ved Siden af Malekarmen, som Aalefiskendet falder, og bryder undertiden ud. Er 2de Broer over til Møllen. Søgning er af Tyregod Sogn og noget af Ejstrup Sogn. Naar fradrages det, som Møllen med Broer og Omløb kan koste at holde vedlige, eragtes at kan anses for Hrtk. 9 Tdr.« Gl. Hrtk. Mlsk.

15 Tdr. Aalefiskeriet, der findes ved Møllen, hører under Hovedgaarden.⁵⁾ — 1688 ansattes Møllen til Mlsk.: 9—4—2—0 og A. og E. Hrtk.: 4—0—2—0⁶⁾ — eller 4,6 Tdr. Hrtk. paa 41,4 Tdr. Land.⁷⁾ — Møllen omtales i Skøder fra 1670, 1697, 1713, 1723, 1776, 1781, 1784 og 1786. 1697 omtales Møllens Landgilde nærmere: »Af Aalekisten ved Møllen 1½ Td. Aal. Af noget Jord, som Møllen bruger i Gaardens Mark 2 Ørter Rug. Af et Stykke Eng, han bruger i Gaardens Mark ½ Pund Hebo Smør. De 4 Tdr. Mel, 2 Ørter Rug og ½ Pund Smør er efterladt for Møllen at holde vedlige efter Contractens Formelding.« 1781 var Landgilden Penge 4 Mk., 30 Tdr. Mel og 1½ Td. Aal.⁸⁾ — 1791 taxeredes Møllen til Brandassurance. Den beskrives som følger: 5 Fag Stuehus, ligger Øst—Vest, 220 Rdl. 10 Fag dito Møllehus, hvoraf de 3 Fag er Kværnhaus med 2 Kværne, Bindingsværk, ligger Syd—Nord, 650 Rdl., 1 Ladehus, 11 Fag, ligger Syd—Nord, 1 Staldhus, ligger Øst—Vest. 8 Fag Fæhus, 6 Fag Bryggerhus. Ialt taxeret til 1200 Rdl.⁹⁾ — 1820—30 var Møllen fri Ejendom; der hørte til den en samlet Lod ved Møllen, der blev drevet ved Underfaldsvand og maatte male paa alle Aarstider. Til Møllen hørte Ret til Fiskeri i Kulsø i Vester Sogn.¹⁰⁾ — 1838 formaledes paa Møllen ca. 650 Tdr. Korn til Mel og Gryn.¹¹⁾ — Møllen omtales bl. a. 1859 og 1906.¹²⁾ — Indtil 1914 blev der drevet stort Mølleri; men herefter blev Møllen omdannet til Restaurant. 1934 blev der drevet Landbrug paa 252 Tdr. Land.¹³⁾

Literatur: ¹⁾ O. Nielsen 1874—76, S. 61. — ²⁾ V. L. A. Jordebog over Hastrup Gd. 1662—66. — ³⁾ R. A. Matr. 1664, p. 403. — ⁴⁾ R. A. Markbog Nr. 783. — ⁵⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 12. — ⁶⁾ R. A. Matr. 1688. — ⁷⁾ H. Pedersen 1928, S. 128. — ⁸⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprot. Nr. 30, p. 278, Nr. 35, p. 161, Nr. 37, p. 525, Nr. 41, p. 201, Nr. 48, p. 235, Nr. 49, p. 352, p. 706 f., p. 960 b, Nr. 50, p. 2, samt »De Nygaardske Sed-

ler«. — ⁹⁾ V. L. A. Brandtaxation, Nørvang H., 1771—95. — ¹⁰⁾ M. K. Sogneprot. — ¹¹⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹²⁾ Trap 1859, S. 887, og Trap 1906, S. 373. — ¹³⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 448. — Desuden: Danske Atlas 1769, S. 984.

53. Herslev Filhuggeri (Hørmølle), Herslev Sogn, Brusk Herred. Møllebæk til Bredstrup (Spang) Aa.

Lige Øst for Vejen mellem Herslev og Follerup Gaard er Aaen opstemmet til en lille Mølløsø. Faldet er ca. 2,8 m. Vandkraften udnyttes dels ved et Overfaldshjul (Tromlehjul), dels ved en Turbine paa ca. 5 HK. Vandhjulet er væsentlig stærkere. (Baade Vandhjul og Turbine er hjemmelavet.) Hjulet anvendes til Drift af Filhuggeriet, d. v. s. dels en Maskine, der hugger Filene, dels en stor Slibesten; sidstnævnte kræver 14 HK. Filene leveres til Omegnens Smede og Haandværkere. Turbinen anvendes nærmest i det tilhørende Landbrug til Maling, Tærskning, Hakkelse-skæring samt til en Sav.

Oplysninger om Virksomheden i tidligere Tid:

Møllen er grundlagt for ca. 135 Aar siden som Hør- og Kartemølle. Hvor længe denne Virksomhed holdt sig vides ikke. Det nuværende Filhuggeri blev grundlagt for ca. 40 Aar siden. I den mellemliggende Tid har der været meget forskelligt, saaledes Træsliberi, Karteri og Spinderi samt Maskinfabrik. Ingen af de nævnte Virksomheder er gaaet særlig godt.

Literatur: J. J. Ravn 1926, S. 7 og 78. — D. Bruun 1922, S. 214.

54. Herslev Stampemølle, Herslev Sogn, Brusk Herred. Møllebæk til Bredstrup (Spang) Aa.

Stampemøllen er nedlagt; den har ligget ca. 2 km ovenfor Filhuggeriet. Kun en Markvej fører fra Hers-

lev ned til Stedet, paa det sidste Stykke som en Hulvej. Der er ikke længere Bro over, skønt der stadig ligger et lille Hus paa Stedet. Der har været en ganske lille Mølløsø og et Fald paa ca. 1 m. Der ses Rester af Dæmningen og Pæle i Aaen, hvor Hjulet har staaet. Stampehuset har staaet i sydlig Forlængelse af det nuværende Hus. Faldet er sidst blevet udnyttet til Fiske-damme, der blev nedlagt for ca. 20 Aar siden. Møllen begyndte som Boghvedemølle. Derpaa var der en Tid Stamp med Uldspinderi og Karteri. Det vides ikke, hvornaar denne Virksomhed blev nedlagt.

55. Hjortbjerg Vandmølle, Højen Sogn, Jerlev Herred. Møllebæk (til Vejle Aa).

Møllen har ligget et Stykke nedenfor Tved Vandmølle. Der ses nu kun nogle Sten i Bækkejet, hvor Møllen har ligget; sandsynligvis har det været en Skvatmølle. En Bakke i Nærheden hedder endnu Hjortballe eller Hjortbjerg Bakke. Bækken kaldes paa Maalebordsbladet »Møgelbæk«; men der er næppe Tvivl om, at dette er en Forvanskning. Markbogen (Nr. 816) har »Møllbech«.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt. Den omtales første Gang 1578, da den kom under Kronen.¹⁾ — Videre omtales den 1610—11 og 1622; der var da ingen Avl til Møllen.²⁾ — 1634 omtales den i et Missiv til Lensmanden om, »at A. O. i Hjortberg Mølle i Koldinghus Len i de næste 2 Aar maa give 1 Speciedaler for hver smal Td. Landgildemel, men derefter skal han yde sin Landgilde efter Jordebogen. E. N. skal føre dette til Regnskab.«³⁾ — Muligvis er denne Nedsættelse Tegn paa, at Møllen allerede da var øde. — 1636—37

stod Møllen i Jordebogen for 8 Ørter Mel.⁴⁾ — 1660—61 staar der ved Møllen: »Øde, staar ganske øde og intet maler.«⁵⁾ — Ifølge Matr. 1664 var Møllen sat til Hrtk.: 5 Tdr. Paa dens Jord kunde der saas 2 Skpr. Rug.⁶⁾ — I Matr. 1688 bliver Møllen ikke sat til Mlsk., da den er øde. Dens Jord bliver sat til 0—6—1—0 Hrtk.⁷⁾ — eller 0,78 Td. Hrtk. paa 3,7 Td. Land.⁸⁾ — Møllestedet omtales flere Gange senere, men da kun som et Hus. — 1761 staar der om Møllen, at den var øde »formedelst den til den meste Tid af Aaret ej har Vand.«⁹⁾ — 1769 hedder det: »Hjortberg Mølle er nu alene et enligt Hus, men har før været en Vandmølle, derhos flyder en Aa, som løber i Nede Aa, hvilken løber i den store Aa til Vejle.«¹⁰⁾

Literatur: ¹⁾ Kronens Skøder, I, S. 176. — ²⁾ R. A. Mandtal 1610—11, 1622. — ³⁾ Kancelliets Brevbøger 7. Marts 1634. — ⁴⁾ R. A. Koldinghus Lens Jordebog 1636—37. — ⁵⁾ R. A. Jordebøger, indsendt i H. t. kgl. Miss. af 1660—62. — ⁶⁾ R. A. Matr. 1664, p. 244 b. — ⁷⁾ R. A. Matr. 1688, p. 182. — ⁸⁾ H. Pedersen 1928, S. 134. — ⁹⁾ R. A. Pakke: Møllesager 1761. — ¹⁰⁾ Danske Atlas 1769, V, S. 971. — Desuden: J. J. Ravn 1929, S. 6 og 42.

56. Holmsmølles Korkvarefabrik, Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Lige Nord for Vejen mellem Holmstrup og Hover er Grejs Aa opdæmmet til en ret stor Møllesø. Faldet er ca. 2,8 m. Vandkraften udnyttes ved 2 Turbiner paa 30 og 60 HK. (20 og 40 effekt. HK.). Turbinerne er anbragt i det vestlige Aaløb; det østlige er Friløb. — Korkvarefabrikken, der er oprettet 1934, fremstiller aarlig ca. 60 Millioner Stk. Crown-cork (Ølkapsler) eller ca. $\frac{1}{9}$ af Landets Forbrug. De sælges til hele Provinsen. Der er Reservekraft 2 Dieselmotorer paa 30 og 40 HK. Juli 1940 anvendtes de kun $\frac{1}{2}$ Time daglig.

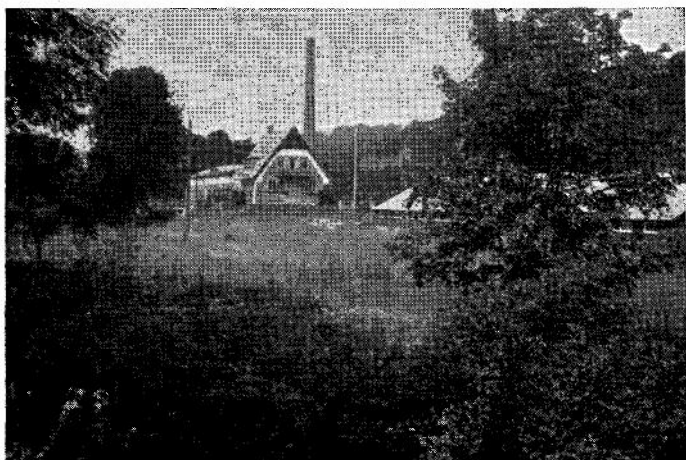

Fig. 17. Holmsmølles Korkvarefabrik (Nr. 56).

S. B. fot.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt. Maa-ske er det Holms Mølle, der menes med »Helms Mølle« i Langskov Sogn, Nørvang Herred, der i 16. Aarh. kom fra Kronen til Lensmanden paa Hindsgavl. Den omtales første Gang sikkert 1610—11 og 1622 under Koldinghus Len, der var da ingen Avl til.¹⁾ — Ifølge Jordebog 1662—66 hørte Møllen under Grundet Hovedgaard. Dens Hrtk. var $11\frac{1}{2}$ Td. og Landgilden 16 Ørter Mel og 2 Ørter Malt.²⁾ — Det samme fremgaar af Matr. 1664. Der var nu kommet lidt Avl til Møllen. Der kunde saas 2 Skpr. Rug og 2 Skpr. Byg samt avles 4 Læs Hø.³⁾ — 1683 tilhørte Møllen ligesom Grejs Mølle Oberst Gamb. Den omtales saaledes: »Anlangendes Mølløværket, da kan det ikke bruges om Sommeren ved Midsommertid, formedelst dens Vand stemmes ved Faarup Sø for deres Fiskeris Skyld. Bruges ej heller om Vinteren i stærk Frost. Har 2 Kværne og 2 Hjul.

Den ene Sten 7 Kvarter bred, den anden 9 Kvarter. Hvert Hjul 8 Al. højt. Vandet har sin Fart fra Faarup Sø og gaar først til Hopballe Mølle siden til Lerbæk Mølle. Og har stor Mangel af Søgning formedelst de deromliggende Møller, og ikkun bruges den ene Kværn. Tillige Forhindring og stundom af Bagvand, i Flod og Storm.« »Fiskeri er intet i Mølledammen.«⁴⁾ — Modelbogen har følgende Beskrivelse: »Har 2 Kværne med Underfaldshjul. Har Tilløb af en Aa, som kommer fra Faarup Sø og gaar til Lerbæk og Hopballe Møller, saavel som og nogen andre Bække, som kommer af Højene deromkring. Fattes ikke lettelig Vand. Har for Omløbet 4 Stigbord, er ellers god at holde vedlige med Dæmning. Har Søgning af Ø. Snede Sogn, Greis Sogn og nogle omliggende Byer, eftersom Greis Mølle er nyelig blevet øde og ikke laa langt derfra. Efter dens Beskaffenhed eragtes at kan svare af Mølleværket, foruden Møllen at holde vedlige 10 Tdr. Hrtk.« Gl. Hrtk. 11—4—0—0.⁵⁾ — Matr. 1688 ansatte Møllen til 10—5—0—0 Mlsk. og 1—0—2—2 A. og E. Hrtk.⁶⁾ eller 1,08 Td. Hrtk. paa 3,2 Td. Land.⁷⁾ — Møllen omtales i flere Skøder etc. i det 18. Aarh. under Grundet. 1710 og 1722 var Landgilden 16 Tdr. Mel. 1735 var den 37 Rdl. 1784 28 Rdl., men da skulde Mølleren male og grutte Herskabets Korn.⁸⁾ *) — 1820—30 var der til Møllen en samlet Lod ved Aen samt en Skovlod. Møllen havde 2 Underfaldshjul, der drev 2 Malekværne, et Grubbeværk og desuden et Stampeværk. Ejeren var berettiget til uafbrudt Brug af Vandet hele Aaret.⁹⁾ — 1838 maledes paa denne og Lerbæk Mølle ialt ca. 4500 Tdr. Korn til Mel og Gryn. Paa Valkemøllen valkedes omtrent aarlig 9600 Al. Klæde.¹⁰⁾ — Møllen omtales 1859.¹¹⁾ — 1896 var Slusen i det private, østre Omløb 22 Fod vid. Slusen i det offentlige vestre Omløb var

11¹/₄ Fod vid; her laa Malekarmen. Indløbet til denne var ca. 9¹/₂ Fod vid.¹²⁾ — Ved Køb 1898 betaltes 65000 Kr. for Møllen. 1906 var dens Hrtk. 0—7—3—1. Avls-gaarden var bortforpagtet for 2800 Kr. aarlig. Møllebygningen var opført i 3 Stokværk med 2 almindelige Overfaldshjul(?). En Bygning, hvori findes Bageri, Butik og Beboelse er udlejet. Paa Ejendommen drives almindeligt Mølleri. Et tilhørende Uldspinderi er bortforpagtet.¹³⁾ — Dette Uldspinderi var den sidste Rest af en Klædefabrik. — 1917 købtes Holms Mølle af Foderstoffabrikken i Vejle, der her fabrikerede Lyngmel til Iblanding i Blodfoderet. Samtidig var der Savskæreri for Hammerværket. 1923 installerede de 2 Turbiner. — 1926 var der Blodfoderfabrik og Elektricitetsværk.¹⁴⁾ Elektricitetsværket var i Gang 1917—27 til Midtgreisdal.

Literatur: ¹⁾ Kronens Skøder, I, S. 124, og Mandtal 1610—11 og 1622 R. A. — ²⁾ V. L. A. Jordebog, Grundet Hgd., 1662—66. — ³⁾ R. A. Matr. 1664. — ⁴⁾ R. A. Markbog Nr. 787. — ⁵⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 14. — R. A. Matr. 1688. — ⁷⁾ H. Pedersen 1928, S. 129. — ⁸⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprot. Nr. 34, p. 488, Nr. 37, p. 319, Nr. 40, p. 518, Nr. 41, p. 199, Nr. 49, p. 868. — ⁹⁾ M. K. Sogneprot. — ¹⁰⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹¹⁾ Trap 1859, S. 904. — ¹²⁾ Aaregulativ for Grejs Aa 1896. — ¹³⁾ Danske Gaarde, I, Saml., I, S. 704 f. — Desuden: M. Hansen 1914 i V. A. A., S. 30. — Trap 1906, S. 398. — Danske Atlas 1769, V, S. 987. — Vejle Bys Historie, 1927, S. 369. — Heltoft 1925 i V. A. A., S. 16. — D. Bruun 1922, S. 224. — ¹⁴⁾ Trap 1926, S. 646. — Desuden: A. H. H. Smith 1882. — *) Heltoft: Stampeml. 1766.

57. **Holtum Vandmølle**, Grejs Sogn, Nørvang Herred. Fruens Møllested Bæk (til Grejs Aa).

Møllen ligger lidt over 1 km Syd for Holtum By, i en dybt nedskaaret V-Dal. Vandet kommer fra Kilder og Grundvand; det samles i en lille Mølløsø Nord for Møllen. Faldet er ca. 4—5 m. Vandkraften udnyttes ved en 15 HK. Turbine. Indtil for 10 Aar siden var der et

ret bredt Overfaldshjul. Om Sommeren er der Vand til 3—4 Timers daglig Brug af Turbinen; om Vinteren kan den gaa hele Dagen. Der var tidligere ogsaa Vindmølle; den blev nedlagt 1907, nu er der Reservemotor paa 25 HK. Turbinen driver 2 Grovkværne og Valse samt Bagerimaskinerne i det til Møllen hørende Bageri. Endelig driver den en Dynamo, der oplader et Batteri, der leverer 65 Volt elektrisk Strøm til Gaarden. Der køres med Bagervogn til et ret stort Opland. Produktionen bestaar væsentligst af Rugmel; men der grattes ogsaa en Del, ca. 35—40 Tdr. om Ugen. — Det er muligt, at ogsaa den gamle Holtum Mølle har ligget her; men mere sandsynligt er det, at den har ligget ved »Fruens Møllested«.

Oplysninger om Gl. og Ny Holtum Mølle i tidl. Tid:

Det vides ikke, hvornaar den ældste Holtum Mølle er grundlagt. Den omtales første Gang 1622; der var da ingen Avl til.¹⁾ — Møllen var kun ganske lille; 1664 til 3—6—0—0 Hrtk., den skyldte 6 Ørter Mel i aarlig Landgilde.²⁾ — 1683 beskrives Møllen to Steder i Markbogen: »Den Mølle ligger udi Holtum Mark, og til den hverken Ager eller Eng; men findes paa Stedet 8 Fag Møllehus, som er en liden Overfaldskværn udi med ganske ringe Vand til udi tør Sommer og stor Frost. Ringe Søgning.« — »Findes en Mølle kaldet Holtum Mølle, som bruges af Mølleren J. M. Har ingen Eng eller Plovjord ej heller synderlig Næring, formedelst Mangel af Vand. Kan altid male lidet uden i stor tørre Somre eller svar Frost. Vandet har sit Tiløb af Kilder deromkring ved Møllen. Møllens Beskaffenhed er saaledes: Der findes 1 Kværn, drives med Overfaldsvand. Overstenen er $1\frac{7}{8}$ sjæll. Al. bred og $\frac{3}{8}$ sjæll. Al. tyk.«³⁾ — Modelbogen har følgende Beskri-

velse: »Befindes Mølledammen at være udbrudt ved Omløbet som er 4 Stigbord for, og snart alt som øde. Dens ordinarii Tilløb af Vand er fra et Væld straks ved Møllen, som ikkun gav lidet, hvorover den ofte fattes Vand uden i Regnvejrr og Tøbrud, at Vandet styrter ned ad Marken og giver for meget, og derfor ikkun tilforn haft ringe Søgning. Den Kværn, som har været brugt, drives af et Overfaldshjul, som og nu er øde, og har Mølleren 2 smaa Haandkværnstene, som han maledede med, førend Møllen brød ud. Hvis Møllen og den gamle Kværn kan komme paa Gang igen, ses ikke, at der kan svares af Møllerværket, naar Omkostningen fradrages, over 1—4—0—0.«⁴⁾ — I Matr. 1688 ansattes Møllen til 1—4—3—0 Mlsk.⁵⁾ — Møllen omtales i et Skøde fra 1730. Den hørte under Højgaard.⁶⁾ — 1820—30 staar der under Højgaard: »Gaarden har Mlsk. Hrtk. 1—4—3—0, men ingen Mølle.« Møllen skal, saa vidt man ved i ældre Tider, have lagt i Lodden, Matr. Nr. 30 under Holtum By.⁷⁾

— — —

Den nye Moltum Mølle omtales ikke i Trap 1859. Mølleren mener, at den er grundlagt for ca. 100 Aar siden; men den er næppe grundlagt før lige efter 1860, med mindre man har paaberaabt sig den Gamle Møllens Rettigheder. — Den omtales 1906. Der var da Vind- og Vandmølle.⁸⁾ — 1897 oprettedes Bageriet, 1923 installeredes Turbine, 1925 Elektricitetsværk til eget Brug. 1934 beskæftigede Møllen 4 Mand.⁹⁾

Literatur: ¹⁾ R. A. Mandtal 1622. — ²⁾ R. A. Matr. 1664, p. 368 b. — ³⁾ R. M. Markbog Nr. 776. — ⁴⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 10. — ⁵⁾ R. A. Matr. 1688, p. 35. — ⁶⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol Nr. 39, p. 771. — ⁷⁾ Trap 1906, S. 363. — ⁸⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 457.

58. Hopballe Vandmølle, Jelling og Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Hopballe Mølle ligger Sydøst for Jelling By, hvor Vejen fra Jelling til Rugballe gaar over Grejs Aa. Aaen er her opstemmet til en ikke særlig stor Møllesø. Det siges, at Møllesøen er en Del tilsandet, og at Mølleren derfor ofte stemmer noget over Flodemaalet. Faldet er ca. 4 m. Vandkraften udnyttes ved 2 Turbiner paa henholdsvis 40 og 30 HK. Der er 2 Reservediesel-motorer af samme Styrke. Mølleriets bestaar af 2 Grovkværne og 1 Valse. Omtrent 50 Bønder faar normalt malet her og kommer ca. 1 Gang om Ugen. Sommeren 1940 maledes der slet ikke, da Vandkraften udelukkende skulde anvendes til Møllens Hovedvirksomhed, Elektricitetsfremstillingen. Ca. Halvdelen af den fremstillede Elektricitet skyldes Vandkraften. Der leveres 220 V. Jævnstrøm til Hopballe, Høgsholt, Rugballe og Uhre. Juli 1940 gik man saaledes frem med Opstemning og Brug af Turbine: Turbine i Gang fra Kl. 5—11, standset fra Kl. 11—15, i Gang fra Kl. 15—23, standset fra Kl. 23—5. — Syd for Friløbet ses den Bygning, hvori den gamle Stampemølle har været. — Der er 50 Tdr. Land Ager og Eng og 50 Tdr. Land Skov til Møllen. Værket har nu en Omformer fra Vejle (V. O. H.), da Vandkraften og en Bilmotor (Generator) ikke kan klare Forbruget.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt; men den har fra de ældste Tider hørt under Rugballegaard. Den omtales ogsaa første Gang i en Jordebog over denne Gaard fra 1663. Møllen skyldte da aarlig 9 Ørter Mel i Landgilde.¹⁾ — Ifølge Matr. 1664 blev Møllen ansat til 5—5—0—0 Hrtk. Der kunde saas 2 Skpr.

Fig. 18. Hopballe Vandmølle (Nr. 58).

S. B. fot.

Byg og 2 Skpr. Havre paa dens Jord.²⁾ — Markbogen har følgende Beskrivelse: »Til samme Mølle findes 1 Kværn og 1 Hjul, drives ved *Underfaldsvand*. Kan bruges om Vinteren uden i streng Frost og om Sommeren. Han har stedse Vand, uden naar som det stemmes ved Faarup Sø formedelst deres Fiskeri. Vandet har sin Fald fra Faarup Sø. Har ellers Søgning af omliggende Bønder, som tilholdes at skal der lade male af Proprietæren, nemlig Jennum, Bønholdt og Rubballe Byer.« Paa Grund af de mange omliggende Møller gaar noget af Søgningen fra Møllen. Der er lidt Eng til Møllen.³⁾ — Modelbogen har følgende: »Hopballe Mølle under Ruballegaards Taxt. Har 1 Kværn med Underfaldshjul. Vandet kommer fra Faarup Sø. Har undertiden Mangel af Vand, særlig udi Tørke og Frost. Omløbet er ved Malekarmen af 4 Stigbord og Bro over til Møllen. Er god at holde vedlige med Dæmning. Har Søgning af Jelling Sogn og Hover Sogn. Naar Omkostningen fradrages, eragtes at kan anses

for Hrtk. 4 Tdr.«⁴) — Ifølge Matr. 1688 ansattes Møllen til 4—2—0—0 Mlsk. og 0—1—3—0 Eng. Hrtk.⁵) d. v. s. 0,22 Tdr. Land.⁶) — Møllen omtales i Skøde paa Rugballegaard 1690, Pantebrev af 1743. I sidstnævnte meddeles, at Møllen nu bruges af Gaarden, men at Fæsteren tidligere gav 28 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. i Landgilde. 1750 fik Lars Thistrup, Birkedommer, Auktionsskøde paa Møllen for 700 Rdl.⁷) — 1766 omtales Hopballe Mølle som en god Ejendom. Foruden Møllen havde Thistrup ogsaa købt et Stykke Jord, ansat for 1 Td. Hrtk.⁸) — 1769 findes et Skøde paa Haugehus og Hopballe Mølle for 3150 Rdl. 1772 ogsaa et Skøde for 1975 Rdl. + 1. Prioritet 1200 Rdl.⁹) — 1775 blev Møllen taxeret til Brandassurance og beskrives saaledes: 7 Fag Salshus og Bryggers, 150 Rdl., 3 Fag Møllehus tilbygget i samme Længde, med Mølleværket inden og udentil 2 Kværne, som drives ved Underfaldsvand, ogsaa med ganske gode Stene forsynet, 350 Rdl., 1 Stampehus bestaaende af 5 Fag med et Stampeværk af 4 Hamre og et à parte Vandhjul, 100 Rdl., 8 Fag Stald og Lade, 3 Fag Kostald. Ialt taxeret til 700 Rdl.¹⁰) — 1820—30 var der til Møllen »en samlet Lod omgrænsende Gaard og Mølle ved Lerbæk Hovedgaards og Hopballe Bys Markskel Nordøst for Rugballe Gaard. Ejeren har desuden Jorder under Matr. Nr. 5 under Hopballe By i Jelling Sogn, som for Tiden bruges til Møllen. Mølleværket bestaar af 3 Malekværne og 2 Grubbekværne samt et Stampeværk. Har 4 Hjul, som drives ved Underfaldsvand. Ejeren er berettiget til Vandets uafbrudte Brug til Værkets Drift.«¹¹) — 1838 formaledees paa denne samt Skovdal og Faarup Møller ialt 3000 Tdr. Korn til Mel og Gryn. Paa Møllen stampedes 6000 Al. Klæde.¹²) — Det berettes, at Møllen en Tid blev lejet ud om Sommeren til

Skindgarveri (Skindstamperi). 1860 grundlagdes Flormøllmølleri, der holdt sig til 1925.¹³⁾ — Flodemaalsmærket i Granitsokkel indsat 1788, da det tidligere var blevet ødelagt af Isen. Mærket gælder 1. Maj—1. Oktober, Resten af Aaret maa der stemmes 0,116 m højere. Ejeren maa ikke gøre Stigbordet højere end Flodemærket. » Ved Stemmeværket bekoster Ejeren indrettet et Vækkeværk, der ringer hørligt paa Møllen, naar Vandet stiger højere end tilladt.« (Dette Ringeværk er ikke mere i Brug.)¹⁴⁾ — 1906 var Møllens Hrtk. 3—5—3—2¹/₂, Møllensøen paa 1¹/₂ Td. Land, Ejendomsskylden 63980 Kr.¹⁵⁾ — 1921 oprettedes Elektricitetsværket. 1934 var der 106 Tdr. Land til Møllen.¹⁶⁾ — 1931—32 var Maskinernes Styrke paa 51 HK. Salget af Strøm var paa 16000 KWh. Der var tilsluttet 410 HK. i Motorer. Prisen for Lys og Kraft var henholdsvis 80 og 40 Øre pr. KWh.¹⁷⁾ — 1937—38 solgtes 24000 KWh Lys og lige saa meget til Kraft. Der var tilsluttet 440 HK. i Motorer. Prisen var henholdsvis 60 og 30 Øre for Lys og Kraft.¹⁷⁾

Literatur: ¹⁾ V. L. A. Jordebog, Ruballegaard, 1663. — ²⁾ R. A. Matr. 1664, p. 317. — ³⁾ Markbog Nr. 787. — ⁴⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 14 b. — ⁵⁾ R. A. Matr. 1688, p. 87 b. — ⁶⁾ H. Pedersen 1938, S. 129. — ⁷⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol Nr. 26, p. 54, Nr. 41, p. 332, Nr. 42, p. 332 b og 574, Nr. 44, p. 737 og 842. — ⁸⁾ Heltoft 1925 i V. A. A., S. 129. — ⁹⁾ V. L. A. Skøde- og Panteprot. Nr. 46, p. 247, Nr. 47, p. 116b og 700, Nr. 49, p. 153. — ¹⁰⁾ V. L. A. Brandtaxation, Tørrild Herred 1769—96. — ¹¹⁾ M. K. Sogneprot. — ¹²⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amt 1838. — ¹³⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 457 f. — ¹⁴⁾ Hedeselskabet i Viborg: Grejsaas Regulering, 1934, Bilag 2, efter Landvæsenskommissionsforretning af 25. Oktober 1884. — ¹⁵⁾ Danske Gaarde, I. Saml., I, S. 701 f. — ¹⁶⁾ Stat. Medd., 4. Rk., Bd. 93, H. 5. — ¹⁷⁾ Samme, Bd. 109, H. 2. — Desuden: R. Mortensen 1934, S. 329. — Trap 1906, S. 392. — D. Bruun 1922, S. 324.

59. Hvolgaard's Vandmølle, Langskov Sogn, Nørvang Herred. Ølholm Bæk (til Gudena).

Den sidste Mølle, der har været til Gaarden, var en

Vindmølle, der nu er nedlagt. Der gaar endnu paa Gaarden Sagn om, at der har været en Vandmølle, og den skal have ligget lige ved Gaarden. Der er ogsaa her Mulighed for et Mølleanlæg med et Fald paa noget over 2 m, hvis Vandet stemmes til en større Mølle Sø Syd for Gaarden. Paa Matrikelkort, Orig. I., ses et lille Hus paa dette Sted og en lille Vandsamling Syd for Vejen. Maaske har dette Hus været Møllehus og Vandsamlingen en Rest af Mølle Søen. Det skal dog bemærkes, at der ogsaa er Mulighed for, at en Vandmølle har ligget lige Vest for Vindmøllens Plads. Der vilde her kunne opnaas et Fald paa 2 m. En gammel Vej (nedlagt) fører fra Gaarden ned til det paagældende Sted ved Bækken. Det ses tydeligt, at der her har ligget et Hus. Maaske er Gaardens Vindmølle begyndt her som Vandmølle og siden flyttet paa Grund af Vandmangel. Der er meget lidt Vand i Bækken nu, idet store Engstrækninger er afgrøftet.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Møllen omtales første Gang 1459, da Decanus i Ribe, A. S., testamenterer sin smukt byggede Hovedgaard, Hovgaard kaldet, tilligemed en Mølle og en Jord paa Hesselballe Mark. Baade *O. Nielsen* og *Kinch* fastslaar, at Hovgaard er Fejlskrift for Hvolgaard, som Ribe Bispestol ejede lige til Reformationen. Det bemærkes ogsaa, at Hesselballe ligger lige ved Siden af.^{1) 2)} — Ifølge Matr. 1664 var Møllen under Gaardens Taxt og skyldte 8 Tdr. Mel aarlig.³⁾ — I Markbogen findes: »En liden Mølle dam ligger udenfor Gaarden, som ingen Fisk er udi, for den har været udbrudt.« »En liden Mølle findes udi Gaarden, kaldes Huolgaards Mølle, er en liden Kværn og Hjul med Overfaldsvand. Om Sommeren kan den intet synderlig male for Vand dertil

fattes, og om Vinteren i Frost og Is heller Vand til den, men naar middelmaadig Vand er bruges den til at male Gaardens Korn; men anden Søgning har den fast ikke.«⁴⁾ — Modelbogen har følgende: »Huolgaards Mølle, som hører under Gaardens Taxt. Befindes 1 Kværn, drives af et lidet Overfaldshjul. Vandet til Møllen kommer af en liden Sø, ligger ved Huolgaard og har sit Tilløb af et lidet Væld, som ofte er tør, og af ingen andre Bække eller Aaer, hvorover den fattes Vand den meste Tid, og derfor heller ikke har synderlig Malegæster uden, naar det er Regnvejr eller Tøbrud. Og naar der kommer hastig Vandløb fra Marken staar Møllehuset i Fare, endog der er 5 Stigbord derfor med en Bro over til Møllen. Skal give til Landgilde aarlig 7¹/₂ Td. Rug og ingen Skatter. Kan ikke agtes højere, naar Omkostningen fradrages, end af Hrtk. 1—4—0—0.« Gl. Matr. 3—6—0—0.⁵⁾ — Matr. 1688 ansatte Møllen til 1—4—3—0 Mlsk.⁶⁾ — Møllen omtales i Skøder paa Hvolgaard fra 1722 og 1751.⁷⁾ — I Brandtaxation over Gaarden fra 1775 findes den derimod ikke.⁸⁾ — 1820—30 hedder det: »Gaarden har Mlsk. Hrtk. 1—4—3—0; men der er ingen Mølle og har ikke været de sidste 50 Aar.«⁹⁾ Den er altsaa antagelig nedlagt ca. 1760. — Gaardens Vindmølle omtales 1906.^{10) 11)}

Literatur: ¹⁾ O. Nielsen 1876—77, S. 5, Fodnote. — ²⁾ J. Kinch 1869, S. 342 og 344. — ³⁾ R. A. Matr. 1664, p. 380 b. — ⁴⁾ R. A. Markbog Nr. 768. — ⁵⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 10 b. — ⁶⁾ R. A. Matr. 1688, p. 2. — ⁷⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprot. Nr. 37, p. 333 b og Nr. 42, p. 704. — ⁸⁾ Brandtaxation, Nørvang H. 1771—95, V. L. A. — ⁹⁾ M. K. Sogneprot. — ¹⁰⁾ Trap 1906, S. 366. — ¹¹⁾ Danske Gd., 1. Saml., I, S. 651.

FRA TREAAARSKRIGEN

Breve fra Herredsfoged, senere Amtmand, William Stockfleth til Hustruen Thora Stockfleth, født Glahn.¹⁾

VED OVERBIBLIOTEKAR TORBEN GLAHN, HADERSLEV

Veile den 19. April 1849.

Min kjære gode Thora!

Skjøndt jeg endnu intet Brev har modtaget fra Dig, saa sidder jeg dog allerede med Pennen i Haanden for anden Gang at tilskrive Dig. Jeg har nu engang forvænt Dig saaledes, at jeg risiquerer, at Du bliver ængstelig eller fortrydelig, naar Du ikke faar Brev en eller to Gange om Ugen, medens andre Ægtemænd, som dog ere i Krigen, lade deres Koner vente 3 til 4 Uger. — Skjøndt jeg ikke har hørt fra Dig, antager jeg dog, at Du har det godt under Forældrenes og Søster Hannes omhyggelige Pleie.²⁾ Hvad mig selv angaaer, da er jeg ogsaa ret frisk, kun længes jeg meget efter min gl. Basse,³⁾ især Morgen og Aften; men den Tand maa jeg nu engang slaae ud. — Jeg har været noget plaget af Hosten, hvorfor jeg har set mig nødsaget til at gribe til Ingeferdunken; og uagtet jeg kun har brugt den 1½ Dag, sporer jeg allerede Virkningen.

Fienden er her endnu ikke; hvis han ikke inden Lørdag 8 Dage har rykket over Grændsen, tager jeg atter tilbage til Kjøbenhavn for at tilendebringe mit

Værk. Jeg var igaar i Fredericia. Neergaard var saa artig at kjøre Fader⁴⁾ og mig derhen. Vi traf Hannibal,⁵⁾ og Kpt. Jørgensen af Ingenieurerne var saa artig at vise os om paa Voldene og forklare os Alt paa det bedste. Ingenieurerne ere meget indtagne af Fortificationen, og mener at Fæstningen, forsvaret af 10000 Mand, næsten er uindtagelig og allerede godt kan holde sig i nogen Tid med 5000; men fortiden er der kun noget over 4000. Jeg traf ogsaa der Oberstl. Fibiger,⁶⁾ som var destineret til Kommandoen, men maatte vige Pladsen for Oberst Lunding⁷⁾

Her er i denne Tid næsten aldeles ingen Indquartering, saa at Byen forekommer mig temmelig øde, men uagtet Fredericia' havde 4000 Mand inden sine Volde var der dog langt færre Mennesker paa Gaderne der end her. Overhovedet glæder jeg mig, hvergang jeg seer andre Smaabyer, at Vorherre forundte os at komme til Veile. Veiret er iøvrigt koldt og hver Morgen ere Tagene bedækkede med Sne. Hvis dette Veir kan ødelægge Tydskerne skal det glæde mig, hvis ikke ønsker jeg det meget snart forandret. Enkelte Smaabuske paa Kirkegaarden begynde at grønnes, men iøvrigt er alt bart.

Hils dine kjære gamle Forældre, samt Hanne og øvrige Slægt paa det bedste fra

Din William.

*

Veile den 21. April 1849.

Min kjære velsignede Thora!

Igaar havde vi her en urolig Dag. Insurgentene angreb Kolding og vore trak dem fegtende tilbage, saa at der ankom flere Saarede hertil, som bleve indlagte i det paa Clubben indrettede Lazareth. Bagagen begyndte ogsaa at gaae Nord paa, og vi havde den uhyg-

gelige Fornemmelse af en Retirade. Imidlertid ophørte disse Bevægelser henad Aften, og vi fik da Vished for at Fienden havde trukket sig tilbage til den nærmeste Omegn om Kolding; hvor han, efter et Brev, som Fader idag modtog fra Rye,⁸⁾ har taget Position. Rye venter Forstærkning fra Fyen for at drive ham reent ud; men Fienden staaer dog saaledes paa jydsk Grund, og jeg vilde ansee det for utilgiveligt med min Jurisdiction, om jeg under disse Omstændigheder vilde reise bort. Jeg sendte strax 1950 rdr. til din Fader af offentlige Midler, som jeg for Sikkerheds Skyld beder ham at ville indsætte i Banken, da jeg var ulykkelig, hvis de brændte. Mine Overformynderidocumenter og Protokoller af Vigtighed har jeg sendt til Wegner⁹⁾ i Odense. Jeg er saaledes parat til Fiendens Modtagelse. Hother¹⁰⁾ var her igaar for at hente Penge. Han forlod Kompagniet Kl. 10 Formiddag, og dengang vidste det af ingen Ting, endskiøndt Angrebet paa Kolding allerede skeete Kl. 7 om Morgenen. Efter Ryes Brev have vi 2 Døde og 20 eller 22 Saarede, deriblandt to Lieutenanter Schow og Vind.¹¹⁾

Hils Familien paa det bedste fra din Dig altid elskende
 William.

*

Veile den 23. April 1849.

Min inderlig elskede Thora!

Idag er det netop et Aar siden vore Tropper blødte ved Slesvig, og netop paa samme Dag har der iaar staaet et meget blodigt Slag ved Jyllands Grændse, hvor vi atter har lidt betydelige Tab, men som sædvanlig reddet Æren. Det er den blodigste Trefning i hele Krigen og vore Folk styrtede som Fluer. — Idag Morges blev Kolding angreben, og Fienden uddreven,

ligesom han ogsaa blev angreben længere mod Vest. Byen blev snart rømmet og besat af Vore, men nu aabnede Fienden en stærk Granatild mod Byen, saa at den efter kort Tid stod i Brand og atter maatte rømmes af Vore, der i Eftermiddag indtage den samme Position, som de havde havt igaar. Det var Slesvig-Holstenerne, de havde imod dem. Mange Vogne fulde af Flygtninge ere ankommen hertil, udenat have reddet andet, end hvad de kunne føre med dem. I de 3 Dage Fienden holdt Byen besat, huserede de paa en infam Maade. For Ex. har de hos Apothekeren skaaret hans Datters Udstyr itu lige for den unge Bruds Øine, og tvunget hende til at kysse dem, ligesom Apothekeren selv og hans Provisor har faaet formelig Prygl.¹²) De have fordret deres Slesvig-Holstenske Sedler omsatte med Sølv, og kastet flere Butikkers Indhold ud paa Gaden. Det er især 9. og 10. Insurgentbataillon, som paa den Maade have huseret, og de ere sammen-satte af de forrige Friskarer og commanderet af deres egne Officerer. —

Jeg talte strax efter Slaget med Rye, som slet ikke var tilfreds, og navnlig erklærede, at vi havde tabt uhyre. Folkene, ja selv de saarede, som skarevis indbringes hertil og til Fredericia, ere ved godt Mod, men vi mangle blot en Overanfører, og endnu er ingen saadan dukket op.

Det lader til, at de alene lade Insurgenterne marschere ind i Jylland, for paa den Maade at holde dem den mystiske Note efterrettelig, eller rettere at omgaae den.

Kavalleriet holdt som sædvanligt og saa paa det Hele uden at komme til at gjøre et eneste Angreb. . . . Vore have iøvrigt i Byen taget omtrent 100 Fanger. Vort Tab af Officerer er særdeles betydeligt. — Her i Byen

ligger alene 6 Saarede. Da der hertil indløb Efterretning om at Kolding stod i Brand tog jeg med Lehmann¹³⁾ ad Veien dertil. Men da vi kom til Viuf Kro, der ligger omtrent Halvveien, var Rye allerede kommen tilbage og Fienden i Besiddelse af Kolding. Alle Mennesker raadede da Lehmann fra at tage derhen, og han var allerede omstemt, da han pludselig forandrede Mening, og foer afsted. Jeg blev naturligviis i Viuf, og var saa heldig at treffe paa unge Gylding¹⁴⁾, som kjørte mig hertil, da jeg ellers maatte have havt den Fornøielse med min Fodpost(?) at trave hertil paa mine Been. —

Den 24de Morgen Kl. 7. Lehmann er endnu ikke kommen tilbage, og jeg tænker at Fienden har anseet ham som en gefundenes Frässe. Vi er saaledes uden Amtmand. Han var igaar meget nedslaaet, da han havde faaet Efterretning om at hans yngste Barn var afgaaet ved Døden og at Konens Sygdom altid bliver mer og mer betænkelig. Han fortalte mig tillige at han havde indgivet Ansøgning om at en Anden maatte paa 1 Aar blive constitueret i hans Sted, da han i dette Aar ønskede at leve med sin Kone, der nok ikke har længere Tid tilbage, eller hvis dette afslaaes — at han da maa blive meddeelt Afsked uden Pension. — Jeg veed imidlertid ikke, om han ønsker at dette skal være videre bekjendt, og Du skal derfor heller ikke tale videre derom. —

.... Vore nye opstoppede Sengemadrasser see meget gode ud, men blive maaskee Fiendens Bytte. — At jeg under de nærmere Omstændigheder aldeles ikke tænker paa at tage tilbage til Kiøbenhavn, haaber jeg, at du er fornuftig nok til at ansee som en Selvfølge. Gud være lovet, at Du er i dine ømme Forældres Huus, som vistnok ikke ville unnlade at pleie Dig paa det Bedste.

Justitsraad With,¹⁵⁾ der ogsaa er taget hiem, reiste bort i Søndags, da han stolede paa, at Rye nok holdt Fienden ude af hans Jurisdiction. — . . .

Seligmanns og Warbergs Kone og Børn er tagne bort. Ligeledes Fru Ørbek og din Tante med Børn. Hun har sendt sit Uhr og sin Lænestol samt sin smukke Sophapude og 1/2 Flaske Cognac i forseglet Tilstand(!) hen til os. — Jeg har ikke Tid til at skrive mere. Farvel min inderlig kjære Kone. Himlen bevare Dig og vort kjære Fædreland!

Hils alle dine kjære fra din

William.

*

Veile den 25. April 1849.

Min kjære søde Thora!

Jeg tilskriver Dig disse Linier i Haab om at Brevet kan komme bort inden Fienden rykker ind. Hans Forposter stode igaar Aftes ved Høien, 1 Miil sønden for Byen, og jeg veed ikke hvorvidt han idag er rykket frem, men da jeg endnu (Kl. 8 1/2 Morgen) seer enkelte af vore Poster paa Gaden, saa antager jeg at han ikke er rykket nærmere. Maaskee holder Fredericia ham noget i Schak. . . .

Hele Lazarethet er flyttet med Undtagelse af 6 til 7 Mand, som vare for slette dertil. Da jeg igaar kom op paa Raadhuset laae der to afskaarne Arme. Det var et mindre behageligt Syn. To af de indbragte Saarede ere døde, og blive begravede idag. —

Folk er strømmede bort i skareviis. Emma Schultz er reist, men de øvrige blive. Løven, Friises, ja selv Fru Neergaard og Jomfru Gottschalk, samt gamle Gyl-ling med Kone er borte, og jeg skal ikke negte, at det er behageligere at være borte, end at blive, og dersom jeg havde fulgt min Lyst, var jeg unægtelig bleven i

Kiøbenhavn; men jeg har Gud være lovet ikke talt med en af mine Koleger, uden at han jo i høieste Maade billigede, at jeg var tager herover, og da jeg som Embedsmand paa en Maade var forpligtet dertil, saa er jeg i denne Henseende temmelig rolig for at have fulgt det Rette. —

Skulde jeg, medens Veile er besat, skrive om at sende mig Penge, da er det en Selvfølge at der *ingen* sendes mig, da jeg kun nødtvungen vilde skrive et saadant Brev.

Med General Rye taledede jeg atter igaar. Han holder sig altid i Nærheden af Fienden, saa at han ikke skal rykke saa rask frem som ifjor. — Gamle Sølvsmid Christensen var her i dette Øieblik og fortalte at Fienden ikke var rykket videre frem end til Wiuf altsaa 2 Miil herfra. — Han fortalte tillige, at Lehmann var ført til Rendsborg, hvilket Sidste dog maaskee trænger til Stadfæstelse. —

Da Brevene, som jeg hører, strax skal paa Posthuset, saa vil jeg slutte. Jeg skal fremdeles vedblive at give dig Underretning saa ofte jeg kan.

Din William.

*

Veile den 26. April 1849.
Morgen Kl. 9.

Min kjære søde Thora!

Endnu bestandig ere vi frie, Fienden staaer omtrent 1¹/₂ Miil herfra, og der er endnu enkelte Poster af Vore imellem ham og os. Vi glæde os naturligvis til hver Dag vi blive frie. Lehmann er endnu ikke kommen tilbage og efter de Rygter vi nu modtage have de virkelige ført ham bort. Folk kan ikke begribe hans Opførsel og nogle ere endogsaa saa forvildede, at de holde ham for en hemlig Slesvigholstener, der er gaaet

over til Fienden. Andre mene, at han er bleven sindsforvirret ved Efterretningen om Konens og Barnets Skjæbne. Jeg ved naturligvis bedre Besked, og sørger for det bedste at bringe Folk disse Ideer.

Jeg har ventelig Udsigt til at blive constitueret i Amtmandstjenesten, som under disse Omstændigheder just ikke er behageligt. Men maaskee sender man ogsaa en Anden herover fra Kjøbenhavn.

.... Hils mange Gange.

Din William.

*

Veile den 27. April 1849.

Min kjære kjære Kone!

Uagtet der idag, Fredag, ikke afgaaer nogen Post til Kjøbenhavn saa vil jeg dog ogsaa idag skrive et Par Ord, som kunne afgaae imorgen. Udsigterne her i Byen begynde atter at blive noget lysere, især i Sammenligning med den 23' og 24', som var høist triste. — Det synes som om de egentlige Rigestropper ikke ville gaae op i Jylland, ja ifølge Efterretninger, som er modtagne fra Syd, er selv Slesvigholstenerne gaaede længere tilbage, saa at Vore nok finde dem foranledigede til at gaae noget længere frem. Rye er i dette Øieblik ankommen hertil, hvor han agter at opslaae sit Hovedquarteer. —

Mindre glædeligt synes det iøvrigt at være, at Sønderporten er bleven barikaderet, og at man ogsaa lader til at ville forskandse sig Norden for Byen, saa at vi maaskee udsættes for et Bombardement lig med Koldings, — dog den Tid den Sorg. I Kolding er der ikke brændt mere end 8 Gaarde og et Par Baghuse, derimod er nok en Deel bleven borttagen, derved at Eierne ere løbne deres Vei. Værre er det næsten, at Insurgentene som andre Røvere, have borttaget Heste

og Fødemidler omkring i de Egne, som de have taget i Besiddelse. —

Lehmann er naturligviis ikke endnu vendt tilbage, og man antager i Almindelighed her i Byen, at han ikke mere skal blive Amtmand. Spørgsmaalet er nu min søde Thora, om jeg skal søge dette Embede? Jeg troer at jeg som sædvanlig vil lade Omstændighederne afgjøre det, uden selv at gjøre noget directe Skridt. Vor Herre har i den Henseende hidtil været mig saa usigelig god, at jeg ogsaa vil lade ham raade i nærværende Tilfælde. Iøvrigt skal du ikke tale til Nogen om mit ovenstaaende Raisonnement. . . .

Om Aftenen. Jeg erfarer at der alligevel afgaar en Post iaften og jeg vil derfor slutte. De forskjelligste Rygter krydse hinanden.

I Eftermiddag blev det sagt, at Slesvigholstenerne inden 24 Timer skulde være ude af Jylland og samtlige tyske Tropper inden 3 Dage ude af Slesvig. Ligeledes hed det, at Kaiseren af Rusland er rykket ind i Preussen. Endelig havde jeg i dette Øieblik Besøg af Major Steinmann,¹⁶⁾ som sagde mig, at efter de sidste Spionefterretninger concentrere Preusserne sig imellem Haderslev og Kolding, og Slesvigholstenerne har endnu deres Stilling besat, som de indtog strax efter Slaget. Siden i Eftermiddag har intet Menneske kunnet komme ud af Sønderport, og det lader til at Armeen concentrerer sig her, for imorgen at gaae videre. Steinmann vilde naturligviis ikke ret ud med Sproget i denne Henseende. Derimod tydede hans Ord paa, at man dog vilde tage en Stilling her, saa at det uagtet Ryes første Ord dog vel vil komme til at gaae lidt ud over vor stakkels Bye. . . .

Hils alle.

Din William.

*

Veile den 28de April 1849.

Min kjære søde Thora!

Vi er idag aldrig en Smule klogere end igaar. Rye ligger her endnu med sin Stab. Sønderport er endnu spærret, og mange Mennesker, som søndenfra er slupne ind, maa blive her indtil videre. Hvad det har at betyde, veed jeg ikke. Da paa den anden Side ogsaa Kolding holdes strængt bevogtet, saa naae kun Rygter om Tydskernes Opførsel hertil, men disse er ikke meget trøstende og tyde paa, at der just ikke hersker nogen Disciplin i deres Rækker; men jeg antager at slige Rygter ere overdrevne. Jeg beklager især den stakkels Byfoged,¹⁷⁾ som ventelig maa bære det største Tryk, og han er jo ene om det, da Toxværd(?) naturligvis har trykket sig ved at tage derned under saadanne Omstændigheder.

Den 29de. Det er idag Søndag, og atter idag agter man at slaae hinanden ihjel, da der herfra er marcheret et temmeligt stærkt Corps ud. Om Rye selv er med veed jeg ikke, da det er tidligt paa Morgenens, og jeg endnu ikke har været ude. — Gid det dog maatte falde nogenlunde godt ud; thi skjøndt saadanne Smaafegtninger er uden Resultat, saa er deres heldige Udfald altid opmuntrende for Folkene, — især naar de kunne tage Fanger.

Hils alle fra Din William.

*

Rensborg den 13. Juni 1849.

Min inderlig kjære Thora!

Dersom Du ikke allerede paa anden Maade har erfaret det, vil dette Brevs første Linie kunne sige, hvor jeg fortiden opholder mig. Jeg er for første Gang i mit Liv Arrestant, men forinden jeg gaaer videre, vil

jeg strax trøste Dig med Forsikringen om, at jeg ved denne Leilighed er saa rolig og veltilfreds med mig selv, som jeg sjælden i Livet har været. Da jeg kan begribe, at det interesserer dig at kjende de nærmere Details ved denne Historie, saa vil jeg korteligen fortælle dig derom. — Den fiendtlige Overgeneral,¹⁸⁾ hvis Humanitet jeg iøvrigt ved andre Leiligheder har erkjendt, udskrev af mit Amt 92 Heste, af visse forskjellige Størrelser, som han paalagde mig at stille til den 15' dennes. Da jeg ansaa Hestestillingen lig med at stille Vaaben mod mit eget Fædreland, nægtede jeg at følge hans Opfordring. Han tilskrev mig atter, idet han søgte at gjendrive mine Argumenter ved Stillingen, og forestillede mig hvorledes min Vægning vel var ubehagelig for Armeen, men dog især vilde medføre Tab, og maaskee ret ømfindtlige Tab for mine egne Landsmænd; men mit Svar var atter benægtende, idet jeg gjorde opmærksom paa, at der gaves Hensyn, som jeg stillede langt høiere end Hensynet til det materielle Tab, min Vægning kunde medføre for mig og mine Landsmænd. Den følgende Dag (den 11.te) sendte han sin Stabschef General Hahn¹⁹⁾ til mig for endnu engang at opfordre mig, og da dette ikke hjalp erklærede han, at jeg om 10 Minutter skulde reise til Rendsborg. Imidlertid gjorde Generalen saa efter denne Erklæring flere Forsøg paa ad Omveie at naae til det samme Maal, men da jeg først havde besluttet ikke at inklade mig paa noget Sligt, saa var jeg ogsaa om 10 Minutter rejsefærdig. Vi kjørte Dag og Nat just ikke paa de bedste Vogne, og ankom hertil igaar Aftes, tillykke i Regnveir, saa at der kun var meget faa Mennesker paa Gaden, hvorfor jeg ogsaa uden synderlig Opsigt blev af Hauptmann v. Lüders²⁰⁾ bragt til Hovedvagten. Jeg har, idet mindste foreløbigen erholdt Forhusstuen og

en lille Stue ved Siden af, hvilke Værelser vare beboede af Lehmann, der nu paa 14 Dage er bleven permitteret til Kiøbenhavn, paa Grund af Konens tiltagende Sygdom. Jeg sidder altsaa i den samme Stue, hvor jeg saa mange Gange tidligere har siddet som Retfærdighedens Tjener.²¹⁾ Det er det samme Bord, de samme Stole, ja det samme Blækhuus som tidligere, og det var mig en trøstende Tanke, at jeg i denne Stue aldrig nogensinde mod mit Vidende og Villie har øvet Uret mod noget eneste Menneske. — Lüders var saa god at underrette Beeken²²⁾ om min Ankomst, og ved hans og Nathalies Hjælp fik jeg mig en god Seng istand. The og Smørrebrød serveret, en Talerken med (?) og lidt Jordbær paa mit Bord, og sov derpaa sødeligen ind. — Da jeg havde maattet kjøre hele den foregaaende Nat paa Bøndervogn med Lægtesæder, saa kan du nok forestille dig, at jeg var træt, og jeg sov derfor ogsaa meget godt. Min Afreise var saa hurtig, at jeg ikke engang fik sagt de Gamle farvel, jeg maatte ved Andre lade dem underrette om min Afreise. — Hvorlænge den Arrest vil vare, som jeg betragter mere som en Formsag, end som noget virkeligt, maa Gud vide; men jeg antager at jeg enten snart maa blive løsladt eller ogsaa at jeg faaer Selskab af Sponneck²³⁾ og Lindholm²⁴⁾, der vilde vægre dem som jeg ved at efterkomme Hestudskrivningen. —

Jeg haaber at dette Brev vil berolige dig angaaende min Stilling og dersom jeg blot vilde tage Hensyn til min egen Person, sidder jeg næsten ligesaa gjerne her, som fra Morgen til Aften at quæle mig med de piinlige og ubehagelige Forretninger jeg havde i Veile; men destoværre er jeg bange for at Amtet vil komme til at lide derunder, og det gjør mig ondt. Iøvrigt var min Negtelse at efterkomme Requisitionen vel overveiet, og

jeg fortryder intet Øieblik, at have sagt »b« efter at jeg først har sagt »a«. Jeg haaber at den Tid da vi skulde sees igjen ikke vil blive udsat ved dette Inter-messo.

*

Veile den 24de Juni 1849.

Min inderlig elskede Thora!

Du seer af Overskriften, at jeg atter er vendt tilbage fra mit Fængsel. Fienden udnævnte istedet for mig Justitsraad With¹⁵⁾ til Amtmand, og han sammenkaldte Amtsraadet, som forbandt sig til at levere de forlangte 92 Heste. Efterat Leverancen var præsteret blev jeg strax løsladt og ført tilbage til Veile, hvor jeg atter har overtaget mine i den højeste Grad pünnlige Forretninger. — Opholdet i Rendsborg varede fra den 12^e til den 21de og jeg forlod i al den Tid ikke Stuen, skjøndt jeg endogsaa fik Tilladelse til at boe i Byen. Jeg blev nemlig gjort opmærksom paa, at Borgerskabet var i høj Grad opbragt paa mig, og at det navnlig havde skrevet Artillericorpsets haanlige(?) Opløsning under Chrst. VIII paa min Regning. Jeg vilde derfor have kunnet vente Insulter, hvis jeg havde vovet mig ud, og man vilde nok den Aften, da jeg reiste om Middagen have bragt mig en Kattemusik. Min Afreise blev derfor holdt hemmelig, og jeg fik udvirket, at Deligencen, med hvilken jeg reiste til Haderslev, holdt udenfor Beeken, hvor jeg 2 Timer i forvejen havde listet mig hen. Disse 2 Timer var de eneste, i hvilke jeg var sammen med Nathalia. Jeg fik iøvrigt faa eller ingen Besøg. Derimod fik jeg Besøg af en Garnisons-auditør Lüders,²⁵⁾ som tilbød mig enhver muelig Assistance. Ligeledes af Auditør Grev Baudissin²⁶⁾ i

samme Anledning. Kommandanten Major Krabbe²⁷⁾ viste sig meget artig; men han er — Slesvigholstener og min Fiende. —

Flere Personer havde hos Nathalie klaget sig over den Kulde jeg havde vist imod dem forrige Aar i Veile, navnlig Harboe²⁸⁾ og Thalbitzer,²⁹⁾ de kunde aldeles ikke forstaae hvorfor. Det er en merkværdig Naivitet.

Uagtet jeg fik alt fra Beeken, saa kostede dog denne Extratour mig 25^r da jeg, for ikke at lade mig lumpe, gav temmelig stærke Drikkepenge, saaledes til Arrestforvareren omtrent 10^r.

Det er ved min Hjemkomst mig en stor Opmuntring at see, hvor glade Folk var ved at see mig igjen. De flokkedes herhenne for at byde mig velkommen, og var alle uden Undtagelse af den Mening at jeg havde handlet rigtigt i at negte Hestene, derimod saa de lidt surt til den Udvei With havde truffet. Du kan ellers begribe, at jo længere Besættelsen varer, desto piinligere bliver min Stilling, da Beboerne nu snart mangle al Evne til at betale. Gud give det snart maatte faae en Ende, thi Du troer ikke, hvor vi lide, mindre ved de uhyre Tab, end ved det svære Tryk der hviler paa vort Sind. Du maa imidlertid trøste dig med, at min Sundhed i det mindste for Øieblikket er nogenlunde.

Gud veed hvorledes det vil gaae med mine Finantser. Jeg har nu snart i to Maaneder næsten ikke havt en Skilling Indtægt, og desuagtet har jeg maattet holde mit Contoir, bestride Udgifterne til Indquartering og Husholdning ja endogsaa ligesom sædvanlig give Afgiften af Embedet.

Hils Slægt og Venner fra mig.

Veile den 2. Juli 1849.

Min inderlig kjære Kone!

Skjøndt jeg ikke veed, naar jeg kan faa dette Brev bort, og skjøndt jeg endnu ikke har modtaget noget Svar paa mit sidste Brev, som jeg tilskrev dig strax efter at være bleven befriet fra mit Fangenskab, saa vil jeg dog, et Par Minutter inden jeg gaaer tilsengs, underholde mig lidt med dig. Det er ogsaa blot derfor, blot for i Tankerne at kunne hensætte mig lidt ved din Side, at jeg sætter mig til Skrivebordet. Jeg savner dig uendelig i denne Trængsels og Pinsels Tid. . . .

Vor Tilstand her i Byen og mine Ubehageligheder er uforandrede de samme. Tilmed blive Grovhederne hyppigere og fra nu af Klagerne mere tydelige jo mere Amtet udsuges. Den øverste Intendant Geheimeraad Foss(?) synes rigtignok at være meget venskabelig sindet imod mig, . . . og det første Brev jeg fik fra ham ved min Hjemkomst fra Rendsborg sluttede saaledes: Übrigens freue ich mich einem Staatsdiener seinen Amtsberuf wiedergegeben zu sehen, der in dem Bereiche meiner Geschäftsverbindungen mit Rücksicht auf das Wohl der seiner Fürsorge anvertrauten Eingessenen so Ausgezeichnetes geleistet hat o. s. v. hvorimod jeg Dagen efter fra Intendanten for den Slesvigholstenske Arme (fik) et Brev, hvori der, efter at han har truet med at borttage Køerne paa Marken, hvis jeg ikke strax skaffer Kjød, forekommer følgende Udtryk: Wenn durch diese, durch Ihre pflichtwidrige Handlungsweise erzwungene Verfahren, einzelnen Landbewohnern vielleicht das Nothwendigste genommen wird, so mögen Sie dieses vor sich selbst und dem Lande und vor Ihrer Regierung zu verantworten wissen, og truer han mig sluttelig med General Bonins⁸⁰) energiske Forholdsregler. En saadan . . . faaer natur-

ligvis ingen Svar, men det er tungt nok at man skal lade sig byde sligt uden i Ordets egentlige Forstand at kunne give Vedkommende paa Hovedet, og ikke at vide, naar denne pinlige Stilling hører op. Om En bød mig 1000 Daler vilde jeg ikke have de 8 Uger tilbage jeg her har fungeret som Amtmand for Ingenting, og dog venter der os maaskee endnu haardere Trængsler. Du kan troe, at det er en underlig Følelse naar vi midt i en Ulykke af Aviserne seer, hvorledes Koncerter og Komedier gaae deres vante Gang i Kiøbenhavn, og hvorledes man tror rigtig at vise sit patriotiske Sindelag ved at give 10^r til de betrængte Jyder, medens vi her sætte 30000^r daglig til. — Jeg troer gjerne, at jeg, naar jeg var i Kiøbenhavn, bar mig ligesaadan ad; men Du kan ikke tro hvor det gjør et uhyggeligt Indtryk paa os, som lider nu næsten i 2 Maaneder.

Det er en herlig Ting med den offentlige Agtelse, og den trøster mig ofte under de mange haarde Lidelser, Himlen tilskikker mig, og jeg sætter den Gud være lovet, langt over Penge.

Gid jeg nu snart kunde omarme Dig her! Det vilde være mig som om jeg slap ud af det tungeste og mørkeste Fængsel. — Hils din Slægt og tænk med Kjærlighed paa din
William.

*

Veile den 9. Juli 1849.

Jeg har i lang lang Tid ikke hørt et eneste Ord fra dig, min inderlig kjære Kone, og dog længes jeg i min tunge og besværlige Stilling saa meget efter at høre et Ord fra dig. —

I ere ventelig i fuld Jubel i Kiøbenhavn over den vundne Seier, men den bringer os ikke Fienden ud af

Landet, og om den endogsaa har opmuntret mit Sind en stor Deel, saa har den dog paa den anden Side forøget mine Lidelser, idet en Masse Tropper concentrere dem ved Veile og i Amtet, som hver Dag fordrer Mad og Drikke, og det er mig som skal sørge for deres Fornødenheders Tilvejebringelse. — Du kan ikke troe, hvor det er pinligt! Jeg har allerede maattet begynde at angribe Malkekøerne og har allerede udskreven 58 Stykker, men det forslaaer neppe til 1 Dag. Der fordrer daglig imellem 400 og 500 Sække Havre. —

Jeg ønsker tidt og mange Gange, at jeg var forbleven i min Arrest i Rendsborg, thi der havde man dog Ro. Dog ingen kan vide, hvortil det er godt. Maaskee fører ogsaa disse Trængsler til Held og Lykke. Jeg hører at Lehmanns Kone er død. Det er en tung Skjæbne, han har havt. Gud veed om han nu vender tilbage til sit Embede, naar Solen atter skinner, eller om han bliver borte. Ventelig har han endnu ingen Bestemmelse taget desangaaende

Efter Slaget den 6. fik vi en saaret Major og en saaret Doctor i Huset. Majoren døde om Natten, og har med Blod og Urenlighed aldeles fordærvet vor Madrasse med Springfjedre, saa at jeg har maattet sende den til Sadelmageren. En Hovedpude blev ligeledes fordærvet. Vi havde den Dag 1 Major, 1 Kpt. og 1 Doctor samt 10 Mand, og desuden lod en Adjutant hente Mad hos os. Det er en stor Huusholdning, naar man ingen Penge modtager. — De 150^{dr} jeg har laant er nu opbrugt, og jeg maa nu bede Frøkenen om at bruge af sine egne. — Til Lazarethet have vi maattet levere 2 Lagener og 2 Skjorter. — Der indkom den 6' hertil 171 Saarede, og til Kolding omtrent 400, saa at Lazaretherne vistnok er fulde. — Folkene har fuldt op at gjøre, og dertil kommer at Stine er upasselig, saa at

vi have maattet antage en 3die eller nu en 4re Pige. Det gaaer glædeligt, sagde Tordenskjold.

Gid jeg blot havde Dig hos mig til Trøst. Lev vel min søde Thora. Din William.

*

Veile den 16. Juli 1849.

Min velsignede Kone! —

.... Vaabenstilstandsrygterne have sandsynligviis allerede naaet Kiøbenhavn. Her troer vi fuld og fast derpaa, saa at vi haabe om 8 eller i det høieste 14 Dage at være Fienden quit. Jeg ønsker nu at du saa snart det er mueligt begiver dig herover. Jeg tænker, at Veien over Aarhus vil være den bedste og mageligste.

Din William.

Dit Brev af 30. Juni modtog jeg igaar.

*

Veile den 18. Juli 1849.

Min søde velsignede Kone!

Mit sidste Brev var skrevet med saa stor Iilfærdighed, at Du vel næppe kunde finde ud deraf. Kun saa meget haaber jeg, at du deraf har set, at jeg ønsker at du kommer herover saa snart som det lader sig gjøre, det vil sige, saasart Fienden forlader Jylland, og at du derfor maa holde dig færdig. Jeg har det sikkre Haab at det vil skee inden Maanedens Udgang; skjøndt vore Tropper oppe ved Aarhus ved evige unyttige Drillerier rigtignok gjøre deres til at forlænge Krigen, og derved Jyllands Ulykke. Gud veed efter hvis Instruction de handle, os behager det i Sandhed ikke. Imidlertid haaber jeg, at uagtet dette Jylland om nogle Dage vil blive rømmet, og du maa altsaa lægge en Plan til din Tilbagereise. Saasart vor Forløsningstime slaer tænker jeg ogsaa, at baade Linned og Sølvtoj

kan gaae herover med sikker Skipper, hvortil jeg især vilde anbefale Winding. Ved nærmere Overveielse er jeg nemlig kommen til det Resultat, at Slesvigholsternerne selv om de ikke ville underkaste dem, dog ikke vilde vove at trænge frem i Jylland, saa at vi vel kunne have vort Gods i Ro.

Den 20. Juli. Jeg har endnu ikke kunnet faae dette Brev afsted. Det er imidlertid igaar blevet bekendtgjort, at Kongen har ratificeret Vaabenstilstanden, og næstkommende Onsdag haaber jeg at Fienden er ude af Landet. Jeg haaber derfor, at du uopholdelig tiltræder din Tilbagereise saasnart Dampskibet gaar til Aarhus. Tøv ikke længere end høist nødvendigt.

Din William.

*

Veile den 29. Juli 1849.

Min søde kjære Kone!

Dit kjære Brev af 26' var mig egentlig et Tordenslag. Hver Gang der i disse Dage holdt en Vogn om Aftenen paa Gaden løb jeg til Vinduet for at se om det ikke var min gamle Basse, og nu hører jeg, at jeg først kan vente dig næste Søndag! Det vil blive en lang Tid. Altsaa hele 8 Dage endnu! Hvor er det muligt at det kan vare saa længe inden et Dampskib sætter sig i Bevægelse til Jylland. Man maa dog vide at der er mangfoldige Familier, som ønsker at komme hjem, og hvorfor sørger man aldeles ikke for dem?

Din Mand.

*

d. 31. Juli 1849.

Min egen kjære Thora!

Nu er der endogsaa kommen Folk hertil fra Kjøbenhavn, og endnu bestandig savner jeg Dig.

Vore Gader er nu siden igaar aldeles fri for Militærpersoner, men imorgen vente vi vore Egne. Det er jo naturligvis glædeligt at se dem igjen, men det evige Tryk af Indqvarteringen, og de dermed forbundne ikke ubetydelige Udgifter samt den evige Uro og Forstyrrelse baade i det private Liv og i Ens Embedsvirksomhed er mig dog ubehageligt, og jeg længes meget efter at alt igjen maa komme i Orden.

Din Mand.

Noter.

¹⁾ *William Walker Stockfleth* (1802—85). Blev i 1845 Herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder og konstitueredes under *Orla Lehmanns* Sygdom og Orlov som Amtmand i Vejle. 1850 blev Stockfleth (efter at have afslaaet en Guvernørpost i Vestindien) Amtmand i Haderslev. Afskedigedes i 1864 som Følge af Krigen og flyttede da til København. I 1848—49 havde han været Medlem af den grundlovgivende Rigsdag og Folketinget. Gift i 1842 med *Thora Mathilde Glahn* (1814—87).

²⁾ Oberst (senere Generalmajor) *Marcus Glahn* (1781—1868), gift med *K. Johanne L. Schiøth* (1784—1873). Datter: *Hanne Glahn* (1805—92) ugift.

³⁾ Kælenavn for Hustruen.

⁴⁾ Oberst *Hannibal Stockfleth* (1775—1852), gift med *Withe Lange* (1780—1868).

⁵⁾ Oberst *Hannibal V. Stockfleth* (1815—1902), Brevskriverens Broder.

⁶⁾ *J. Adolph Fibiger* (1791—1851). Officer. 6.—10. Apr. 1849 Kommandant i Fredericia.

⁷⁾ *N. Christian Lunding* (1791—1871). Officer. Kommandant i Fredericia.

⁸⁾ *Olaf Rye* (1791—1849). Officer. Faldt d. 6. Juli ved Fredericia.

⁹⁾ Sikkert den senere Amtmand *J. H. Wegner* (1806—65), Brevskriverens Skolekammerat fra Herlufsholm, dengang Sekretær ved Guvernementet over Fyn.

¹⁰⁾ *Hother C. Glahn* (1807—76), Broder til Brevskriverens Hustru. Var under Trearskrigen Overauditor. Senere Herredsfoged i Vejle.

¹¹⁾ Ltnt. *L. C. M. Schow* af Espingolbatteriet og Ltnt. *Wend* af 1. Jægerkorps blev begge saaret i Slaget.

¹²⁾ Apoteker *A. H. H. Worsaae*, der paa det Tidspunkt var Farmaceut paa Kolding Apotek (som ejedes af Apoteker *Eil-schou*), omtaler ikke denne Episode i sine Erindringer fra denne Tid (Vejle Amts Aarb. 1922).

¹³⁾ *Orla Lehmann* (1810—70). Politiker. 1848—61 Amtmand over Vejle Amt. I sine Efterladte Skrifter Bd. 1 skriver L.

(hvis Hustru døde 27. Juni 1849) et større Afsnit om sit Fængselsophold i Rendsborg.

¹⁴⁾ »Unge G.«: Agent *Niels Gylding* til Forskel fra »gamle G.«: Kolonial- og Tømmerhandler *Niels Gylding* (død 1856), der ogsaa nævnes nedenfor.

¹⁵⁾ *J. P. With* (1791—1854). Politiker. Herredsfoged i Bjerre og Hatting Herreder. I Juni 1849 konst. Amtmand i Vejle Amt.

¹⁶⁾ *P. F. Steinmann* (1812—94). Officer. Senere Krigsminister.

¹⁷⁾ Justitsraad *Ove Malling Hersleb* (f. 1814) var Byfoged i Vejle 1845—61.

¹⁸⁾ Den fjendtlige Overgeneral var fra April 1849 til Decbr. 1850 Generallnt. *von Willisen* (1790—1879).

¹⁹⁾ Chef for Generalstaben var Friherre *von und zu der Tann-Rathsamhausen* (død 1881).

²⁰⁾ Hauptmann og Kompagnichef i Reservebrigaden tidligere 5. Jægerkorps: *v. Lüders*.

²¹⁾ *Stockfleth* havde i 1830'erne været Garnisonsauditør i Rendsborg.

²²⁾ Regimentskirurg, Dr. med. & chir. *Joh. Chr. Beeken* (1783—1855), gift med *Nathalie C. Glahn* (1809—97) (en Søster til Brevskriverens Hustru).

²³⁾ *Wilhelm Sponneck* (1787—1874), Amtmand over Ribe Amt.

²⁴⁾ *Hans Lindholm* (død 1858), Amtmand over Skanderborg Amt.

²⁵⁾ *Lüders* var Garnisonsauditør i Rendsborg (død 1858).

²⁶⁾ *W. von Baudissin*. Overauditør i Rendsborg.

²⁷⁾ *von Krabbe*. Major. Kommandant i Rendsborg.

²⁸⁾ *von Harbou*. Auditør i Rendsborg (død 1852).

²⁹⁾ *von Thalbitzer*. Officer (død 1878).

³⁰⁾ General *von Bonin* (1793—1865).

DANMARKS ÆLDSTE ANSIGTSURNE

Et Bronzealders-Urnegravfund
fra Vandel i Randbøl Sogn.

AF CHRISTEN LEIF VEBÆK

I Januar—Februar 1944 foretog Nationalmuseet en Undersøgelse af flere Gravhøje i Vandel, Randbøl Sogn, Tørrild Herred. De paagældende Høje maatte sløjfes, fordi der paa Stedet skulde anlægges en Flyveplads.

I en af disse Høje, der laa paa en Mark tilhørende Grd. Chr. Madsen, »Vestergaard«,¹⁾ havde der tidligere været foretaget en Gravning af Ejeren. Ved den Lejlighed var Højens Centralgrav — en Mandsgrav fra Ældre Bronzealder — blevet fjernet. Der var i Graven fundet et stort Bronzesværd, i mange Stykker; dette Sværd findes nu i Vandel Museum.

I Østsiden af denne Høj fandtes ved Nationalmuseets Undersøgelse to sekundære Urnebegravelser fra Yngre Bronzealder. Den ene af disse Grave rummede en lille, ret tarvelig Urne med brændte Ben, uden Gravgoods af nogen Art. Den anden Urnebegravelse derimod indeholdt en stor, smuk og sjælden Urne, hvori der oven paa de brændte Ben laa et Par velbevarede Bronzesager: en Ragekniv og en Pincet, begge rigt udsmykkede. Dette interessante Fund vil her blive Genstand for nærmere Omtale.

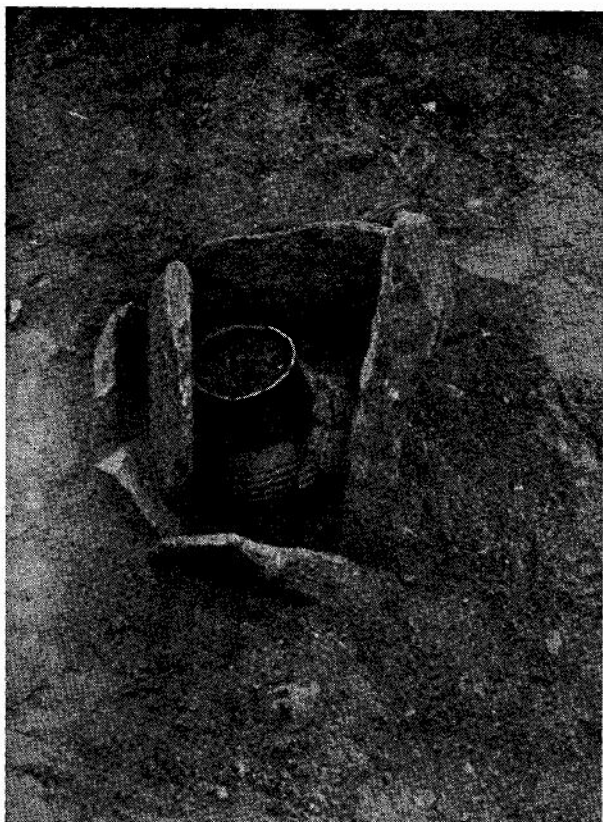

Fig. 1. Urnen fra Vandel paa Plads i Højen (det itubrudte Laag er fjernet).

Under Udgravningen stødte man i Højens Østside paa en Dyngde haandstore Marksten. Disse blev forsigtigt fjernet, og det viste sig da, at de dækkede over en Urnebegravelse (Fig. 1). Omsat af store, flade Sten, der dannede et lille firkantet Kammer, stod en stor Urne med Laag. Desværre var Laaget helt knust og Urnen delvis trykket i Stykker som Følge af Presset fra Stenpakningen; men begge Dele har kunnet sam-

Fig. 2. Ansigtsurnen fra Vandel, 1:3.

mensættes fuldstændigt. Ovenpaa de brændte Ben, der fyldte Urnen omtrent til Randen, laa Gravgodset: Ragnekniven og Pincetten, der med Sikkerhed viser, at det drejer sig om en Mandsbegravelse.

Urnen (Fig. 2) har været dækket af et fladt, urtepottelignende Laag; for at det kunde slutte bedre, har man tættet med Harpiks. Selve Urnen er en stor, kraftig Lerkrukke, 28—29 cm høj, 28 cm over Bugen og

14—15 cm i Diameter ved Mundingsranden; den er af velproportioneret Form, med tydelig Adskillelse mellem den rundede Bug og Overdelen, der fremtræder som en vid Hals, lidt snævrere foroven end ved Basis. Urnen har mørkbrunlig, blankglattet Overflade. Det, der giver denne Urne sit Særpræg — og sin særlige Værdi — er Ornamentiken. Paa Oversiden af Bugen findes et Baand af fire tæt sammenstillede, brede Furer, sikkert lavet med en Finger. Ornamentet gaar hele Krukken rundt, bortset fra eet Sted, hvor det brydes af fire Halvbuer af ganske samme Karakter som Baandet. Paa Halsen findes et lignende Baand som paa Bugen, men her kun sammenstillet af to Furer. Ogsaa dette Baand brydes, og netop over Halvbuerne. I Stedet for Baandet træder her to Par dobbelte, koncentriske Cirkler, og imellem dem, i samme Plan som det omløbende Baand, findes tre korte, tæt sammenstillede Furer; saavel disse sidste som Cirklerne er lavet med samme brede Fure som paa Bugen.

Der kan næppe være Tvivl om, at vi her har med en *Ansigtsturne* at gøre. De koncentriske Cirkler angiver Øjnene, Halvbuerne paa Bugen Munden, medens Næsen — der ellers i Reglen er antydet paa Ansigtsturnerne — ikke er betegnet. Man kan indvende, at Ligheden med et Ansigt er meget ringe; men det er Tilfældet med faktisk alle danske Ansigtsturner, og dog kan der ikke være nogen Tvivl om Bestemmelsen af disse, naar man sammenligner dem med udenlandsk Materiale. Det synes, som om Skikken at gengive det menneskelige Ansigt paa en Urne er kommet til Danmark med Kulturstrømninger fra Schlesien via Nordøst-Tyskland ad Oder-Elben, og at vi heroppe kun træffer de sidste, blege Udløbere af denne ejendommelige Ornamentik. Bag dette Fænomen maa der utvivl-

somt i de Egne, hvor det er opstaaet, have ligget en Idé af religiøs Art, en særlig Opfattelse af Livet efter Døden, hvor man saa at sige har personliggjort den Døde i Urnen. Men det er tvivlsomt, om den samme Idé findes levende i danske Ansigtsturner med deres stærkt udviskede Præg; her synes der kun at være Tale om noget rent ornamentalt.

Der kendes fra Danmark ialt ca. 100 Ansigtsturner — et ringe Tal i Forhold til de mange andre Bronzealders Urner, der tælles i Tusinder. Af disse 100 Ansigtsturner er ca. 70 stedsbestemte, og alle disse — med Undtagelse af een, der er fra Langeland — stammer fra Jylland, hvor de i det væsentlige samler sig langs den jyske Højderyg fra Limfjorden og ned gennem Sønderjylland.²⁾ Urnen fra Vandel passer saaledes topografisk smukt ind i Rækken af Fund. Iøvrigt er der i Randbøl Sogn tidligere fremdraget to Ansigtsturner.³⁾ Desuden er der i Sognet fundet en Urne,⁴⁾ der — uden at man med Sikkerhed tør betegne den som en Ansigtsturne — dog staaer den nyfundne Urne saa nær i Form og navnlig Ornamentik, at man fristes til at betragte dem som udgaaet fra samme Pottemagers Værksted, saa meget mere som der ellers ikke (saavidt det er mig bekendt) er fundet andre Urner her i Landet, der ligner disse to.

De i Danmark hidtil fundne Ansigtsturner dateres til Slutningen af Yngre Bronzealder (9. Periode). Imidlertid kan der ikke være Tvivl om, at denne Ansigtsturne maa placeres noget tidligere, nærmere til Midten af Yngre Bronzealder (8. Periode). Dette fremgaar vel allerede, omend med nogen Usikkerhed, af Urnens Form; men det bevises med Sikkerhed af Gravgodset: Ragekniven og Pincetten, begge af Bronze.

Ragekniven (Fig. 3) er et stort, smukt og velbevaret

Stykke; største Længde andrager 13,7 cm, største Bredde 3,7 cm. Den er i hele sin Form og med sit spiralsnoede Haandtag en karakteristisk Type fra Yngre Bronzealders Midte. Paa den ene Side er Ragekniven næsten dækket af fin, indpunslet Ornamentik, lidt udvisket, men alligevel ganske tydelig. Ornamentiken omfatter to Skibsbilleder, hvor det ene, mindre

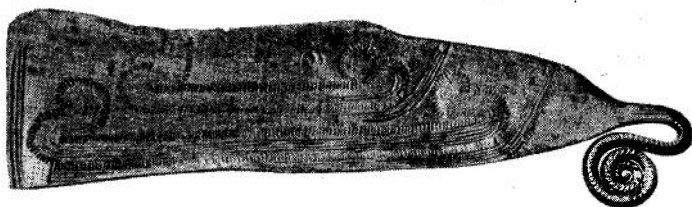

Fig. 3. Ornamenteret Ragekniv af Bronze, den ene Del af Gravgodset i Ansigtsturnen fra Vandel, ca. 2:3.

Skib er anbragt umiddelbart ovenpaa det andet, noget større. Skibene, hvis Ender bøjer op og bagud i bløde Spiralbuer, har ved den ene Stævn — sikkert Forstavnen — en Forlængelse af Kølen skraat opad; det skal antagelig forestille Vædere, medens Spiralsnoningerne i begge Stævne gengiver de Dyrehoveder, der utvivlsomt har prydet Skibene for og agter. Denne Ornamentik kendes i ganske samme Udformning paa flere andre Rageknive fra samme Periode.⁵⁾ Det er en rent ornamental Udsmykning, der har fjernet sig ret langt fra de naturalistiske Tegninger, der kendes paa tidligere Perioders Rageknive og, først og fremmest, Bronzealderens Helleristninger, saaledes som de f. Eks. kendes fra det sydlige Sverige; men den er dog endnu saa naturtro, at man tydeligt kan se, hvad Billederne skal forestille.

Pincetten (Fig. 4), der er 5,3 cm lang, og som er

ganske ens paa begge Sider, slutter sig nøje til Ragekniven i Ornamentikens Stil. Ogsaa den er et karakteristisk Stykke fra Yngre Bronzealders Midte. Det kan dog bemærkes, at de tre smaa af Spiralslyng omgivne Bukler forneden paa Pincetten er et ældre Træk; saadanne Bukler var almindelige i den foregaaende Periode, men forsvandt i Løbet af dette Afsnit af Yngre Bronzealder.

Sammenfattende kan det siges, at Urnegraven fra Vandel efter sit Gravgoods maa dateres til Yngre Bronzealders Centralafsnit (8. Periode), hvilket i Aarstal vil sige til 5—600 f. Kr. Fundet i sin Helhed hører til de smukkeste i sin Art og frembyder den særlige Interesse, at man her ved Hjælp af Gravudstyret kan datere Urnen — der maa opfattes som en Ansigtsurne — til en noget tidligere Tid, end man hidtil har kunnet datere de danske Ansigtsurner.

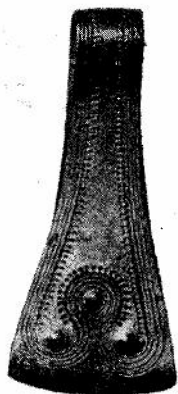

Fig. 4. Ornamenteret Pincet af Bronze, den anden Del af Gravgodset i Ansigtsurnen fra Vandel, 1:1.

Noter.

- 1) Matr. Nr. 5b af Vandel. I Nationalmuseets topografiske Beskrivelse for Randbøl Sogn har Højen Nr. 66.
- 2) Se J. Brøndsted: Danmarks Oldtid, Bronzealderen, p. 249, Fig. 237.
- 3) H. C. Broholm: Studier over den Yngre Bronzealder i Danmark, Aarb. f. Nord. Oldk. o. Hist. 1933, Pl. XIV, 86 og Pl. XV, 90.
- 4) H. C. Broholm, 1. c. Pl. XII, 73.
- 5) Se f. Eks. Danmarks Oldtid, Bronzealderen, p. 217, Fig. 204.

PROVST HANS HENRIK NEUCHS I VEJLE

EN SKIKKELSE FRA PIETISMENS TID

AF FORST. F. ELLE JENSEN, SKALS

Naar Christian VI som bekendt med lettere Hjerte underskrev en Dødsdom end en Præsteudnævnelser, da han i det første Tilfælde havde Loven at holde sig til, men i det andet ikke vidste, hvilke usalige Følger et Fejlgreb kunde faa for Sognets Beboere, viser dette os som i et Glimt, hvor stor Vægt Pietismen lagde paa at faa de rette Sjælesørgere ansat i den danske Kirke, om det dog kunde lykkes den ved dem at hidføre en Vækkelse i Folket. Særlig fra Midten af 1730'erne, da Bevægelsen for Alvor sejrede, var der en udtalt Tendens til at befordre navnlig saadanne, som mentes at slutte sig til den nye Retning, saavel til højere Stillinger som til lavere Embeder. De fleste har vel ikke været over Jævnmaal, om end de udførte et nidkært og dygtigt Arbejde i deres Menigheder, men om nogle gælder det dog, at de ikke var helt ubetydelige Personligheder. Til dem henhørte vistnok ogsaa den Mand, om hvem der skal berettes i det følgende.

Hans Henrik Christoffersen Neuchs blev født 1719 i Horsbøl, Tønder Amt, men da hans Fader senere flyttede til Kolding, var det fra denne Bys Latinskole, han 1741 tog sin Studentereksamen, og Aaret efter blev han Hører sammesteds. En pietistisk-herrnhutisk

Bevægelse, som i 1730'erne greb nogle af Indbyggerne, trængte ligeledes indenfor Skolens Døre, og antagelig har den da ogsaa paavirket den unge Neuchs. Noget nærmere herom vides dog ikke, men da han 1746 tog Attestats i København, havde Myndighederne i alt Fald allerede saa god Tro til ham, at de straks sørgede for, at han fik Ansættelse.

Det blev i Vejle, hvor der i Førvejen allerede var to Præster, nemlig *Mag. Mourits Høyer* (1724—50), der foruden Købstaden siden 1741 havde Hornstrup under sig og desuden var Provst for Nørvang Herred, og en residerende Kapellan, *Chr. Henr. Winther* (1742—50), som ikke alene var Hospitalspræst, men tillige Sognepræst for Vinding og Provst for Holman Herred. Desuden oprettedes der omkring denne Tid et Kateketembede for at aflaste den skrøbelige Høyer; dets Ihændehaber, som var uordineret, skulde i det hele gaa til Haande ved det kirkelige Arbejde og især tage sig af Ungdommen med Katekisation og Undervisning. Stillingen i sig selv var ikke særlig godt aflagt, men blev den kombineret med f. Eks. Klokker- og Kordegnembedet, kunde den nok i Forbindelse med andre, men uvisse Indtægter, give en Mand et taaleligt Udkomme.

1746 androg Provst Høyer paa Grund af svigtende Helbred om at faa en personel Kapellan, hvortil han udbad sig enten sin »Søn« Hans Eskildsen Busk eller Hørerens Neuchs fra Kolding, som han kendte fra den Tid, han konditionerede i Byen, og som han havde hørt prædike til Behag for Menigheden. Til Høyers Fortrydelse valgte Biskop H. A. Brorson i Ribe den sidstnævnte. Busk søgte da Aaret efter det ledige Kateketembede, dog uden at faa det — før 1764, da han beskikkedes til Kateket, Klokker og Kordegn.

Det viste sig hurtigt, at Vejle i Neuchs havde faaet en nidkær og myndig Præst, der baade ivrigt tog sig af de unge og strengt søgte at haandhæve Kirketugt i Menigheden.¹⁾ Oplysende i sidstnævnte Henseende er hans Sammenstød 1747 med Slagter Niels Nielsens Hustru, Anne Marie Poulsdatter. I Forbitrelse over, at hun havde tabt en Proces med en Løjtnants Frue angaaende den fornemste Plads i et af Kirkens Stolestader, havde hun besluttet ikke mere at indfinde sig til nogen Gudstjeneste, undtagen naar hun skulde til Alters, og dette Forsæt havde hun gennemført i over et Aar. Da hun nu søgte Neuchs i Skriftestolen, fandt han hende imidlertid meget vankundig, hvoraf han tog Anledning til at foreholde hende hendes Udeblivelse, der vidnede om Foragt for Guds Ord og avlede Uvidenhed, Had og Stolthed. Hans Ord maa have gjort et vist Indtryk paa hende, thi hun lovede Forbedring og at gaa flittigere i Kirke.

Men hun holdt det ikke, og næste Gang Slagteren og hans Hustru søgte Nadveren hos Neuchs, og denne atter fandt hende uforsvarlig slet funderet i Børnelærdommen, kom det til et stærkt Sammenstød. Da Konen undskyldte sig med, at hun gik til Ugeprædikener i Hospitalskirken, svarede Neuchs, at dette ikke var nok, thi det var Søndagen, der skulde bruges til Ordets Hørelse, og det i Hospitalet foregik paa en Hverdag. Dog vilde han endnu denne Gang antage hende, om hun fremtidig vilde forandre sin Opførsel. Men derover blev hun vred og erklærede, at her i Kirken kom hun ikke, og at hun kunde godt gaa med det

¹⁾ Skildringen af Neuchs' Virksomhed i Vejle er hovedsagelig bygget paa Aktstykker i Nørvang Herredspakke 1741 ff., Holman Herredspakke 1635 ff. samt Biskoppens Kopibog, alt i Ribe Bispearkiv (Landsarkivet, Viborg).

samme — hvilket hun gjorde. Sin Mand fik hun med sig (»Hvi kommer du ikke? Hvad sidder du efter?«), og hun brugte slem Mund ved sin Bortgang.

Derefter fik Niels Nielsen Prokurator Jesper Frederiksen til at opsætte en Klage over Neuchs til Provst Høyer, hvori han bad ham »som den rette og bekendte Sjælesørger, der bedst kender sine,« at tage ham og hans Hustru under Armen, da intet kunde bevises om hende, som kunde afholde hende fra at nyde Kirkens Goder.

I sin Erklæring hertil henviste Neuchs imidlertid til det 3. Bud og til, at Guds og Kongens Befaling paalægger os ikke at forlade vor egen Forsamling; paa hendes Fredagskirkegang tror han ikke. Kunde det hjælpe at sidde øverst, var hun at undskylde, men Farisæeren, som stod øverst i Templet, var en slet Kirkegænger i Forhold til Tolderen. Han foreslaar derfor, at hun indkaldes for Medhjælperne, og naar hun i deres Nærværelse har tilstaaet sin Brøde for Præsten, da af ham antages til privat Absolution. Vil hun ikke det, bør der gaas frem mod hende efter Kongens Lov og Forordning om dem, der er ulydige mod deres Lærers (Præsts) Ord og Formaning.

Biskoppen billigede i denne Sag ganske Neuchs' Optræden »saavel som al anden gudelig Nidkærhed for Kirkedisciplinen at fremme og haandhæve«, og Anne Marie blev saa indkaldt til et Møde. Hun lovede her baade helligt og søgnt at søge Kirken, om hun maatte være uden Proces og sidde i den Stol, hun havde beholdt, hvorpaa hun fik en Prøvetid paa 8 Uger, saa Menigheden kunde erkende hendes gode Forsæt; naar hun da vilde bekende sin Synd imod Gud og hans Tjener, skulde hun komme til Alters — ellers maatte hun vente en haardere Fremfærd.

3¹/₂ Maaned efter mødte hun atter for Medhjælperne. Hun havde da i Mellemtiden søgt Kirken og lovede fremdeles at gøre det, ligesom hun udtrykte sin Anger over at have forset sig mod Gud og det hellige Læreembede; hun bad Præsten tilgive sig, og at han vilde bede Gud for hende, at hendes Synd maatte sones, og hun kunde admitteres til Nadveren, som hun inderlig længtes efter. Hermed var baade Neuchs og Høyer tilfredse, og de paa deres Side erklærede sig rede til efter Kristendommens og deres Embeds Pligt altid at vise sig som retsindige Herrens Tjenere mod hende.

Neuchs' Forkyndelse har utvivlsomt været afgjort og paagaaende, og den vakte baade Modstand og Tilslutning. Ved sin Visitats 1751 var Brorson da ogsaa stærkt anerkendende, og i sin Indberetning til Kirkekollegiet i København udtaler han, at Herren dér i Byen, hvor der hidtil havde været megen Død, ved den »itzige« (nuværende) Kapellans utrættelige, hellige Arbejde under mange Lidelser havde gjort en dejlig Opvækkelse.

I Hornstrup traadte Neuchs i særlig nær Forbindelse med Herskabet paa St. Grundet, Oberst Schack Brockdorff og navnlig hans Frue, *Sofie Hedevig Grabow*, som blev stærkt grebet af en af Kapellanens Prædikener og derefter oplevede et pludseligt Gennembrud, hvis Minde hun hvert Aar højtideligholdt. Obersten var ikke fuldt saa meget med, men han lod sin Hustru have Frihed, saa hun paa pietistisk Vis kunde holde gudelig Forsamling een eller to Gange om Ugen, hvorved især Stykker af Bibelen blev gennemgaaet; de har utvivlsomt ofte været ledet af Neuchs. Som Enke gik hun til Alters med Almuen; med sine Omgivelser drøftede hun gerne religiøse Spørgsmaal, og Bogatzskys

»Skatkiste« var hendes daglige Læsning.²⁾ Sine Børn søgte hun ligeledes at give en kristelig Opdragelse, og der er ingen Tvivl om, at naar hendes Datter, gift Lüttichau, der stod Herrnhutismen nær, i 1802 betalte en Bøde for 4 af de dømte »Stærke Jyder«, kan dette hendes Standpunkt i sidste Instans føres tilbage til Moderens Paavirkning.³⁾ Ogsaa for Almuens Oplæring havde Fru Brockdorff stor Interesse, støttede Skolevæsenet og uddelte aarlig mange Ny Testamenter.⁴⁾ Det nære Forhold, hvori Familien stod til Pietismen, viste sig ligeledes i, at Biskop Brorson indviede den nyopførte Gaard, da han 1750 var paa Visitats hos Neuchs i Vinding.⁵⁾

Som Huslærer havde man en Tid paa Grundet en theologisk Kandidat, Laurits Grundahl, en Søn af Borgmesteren i Vejle. Da han søgte Embede, gav Herskabet ham en varm anbefaling overfor Brorson, hvori det udtalte sin Forvisning om, at Biskoppen ikke vilde fortryde at give ham en god Attest; selv havde man med Glæde hørt ham prædike. Imidlertid er det ejendommeligt at se, at Obersten og hans Hustru nok har undertegnet Dokumentet, men at dette ellers er skrevet med Grundahls Haand, saa det ser ud, som om han selv har forfattet Indholdet.⁶⁾

1750 blev Neuchs residerende Kapellan i Byen og Sognepræst for Vinding, idet Winther ved Høyers Død fik hans Embede, og han tog sig nu ogsaa med megen Iver af sit nye Landsogn, hvor der kun faa Aar i Forvejen var blevet bygget Skole. Ungdommen kunde der-

²⁾ H. H. Neuchs: Sørgetale over Fru Hedevig Sofie Brockdorff, f. Grabow (1784).

³⁾ Kirkehist. Saml., 3. R. 3. Bd. S. 617; stds. 5. R. 1. Bd. S. 301 f.

⁴⁾ Vejle Amts Aarbøger X, S. 38 f.

⁵⁾ Kirkehist. Saml., 5. R. 1. Bd. S. 301.

⁶⁾ Grundahl blev 1762 Klokke ved Ribe Domkirke og endte som Stiftsprovst sammesteds. Anbefalingen stammer fra 1752.

for, indberettede Winther, ikke staa Maal med de bedste andetsteds, men den var i Fremgang; adskillige kunde læse, ja læste deres Forklaring udenad, og der var dem, som ikke alene ejede et Ny Testamente, men endog med Frugt kunde betjene sig deraf.

Vinding Kirkebog giver en Del interessante Vink om Neuchs' Virksomhed paa Stedet, især om hans Ligtaler. 1751 døde en ung Mand; oplyser han, som paa sin Sygeseng lærte sin Synd at kende og kom til Sjælefred og var i Frelseren. Samme Aar talte han over en Jens Ulv, der var »en udvortes retfærdig Mand, tjenstvillig mod alle«. 1752 døde Dorte Jeppes, der førte et stille Levned, men kort før sin Død kom til Sandheds Erkendelse og gik bort i Fred. Teksten til Ligtalen var 1. Tim. 1,15. Andre Tekster var Mt. 9,18 (et 3 Ugers Barn), Luc. 10,5 (en Dreng paa 11 Aar) og Luc. 10,4 (en ung Kvinde).

Ogsaa i Vinding gjorde Neuchs' Forkyndelse Indtryk paa mange, og Brorson udtalte sig ved sine Visitater meget rosende om Forholdene. 1750 hedder det, at Præsten prædikede om, hvorledes Sjælene skal føres til Jesus; han kaldes retsindig, munter og arbejdsom, og der siges, at han allerede har set Frugt af sit Arbejde baade i Vejle og Hornstrup. 1755 skriver Biskoppen, at der er stor Bevægelse og Opvækkelse i Menigheden, der noksom vidner om deres Lærers store Virksomhed og utrættelige Omsorg for deres Sjæle. 1761 prædikede Neuchs om, hvad Paulus spurgte om ved sin Kirkevisitats (Ap. Gern. 19,2), hvad Svar han fik, og hvad Velsignelse denne Visitats havde. Det anføres, at Betleri og Fylderi nu er ophørt, og der meldes om en herlig Opvækkelse paa Stedet.

Den høje Stjerne, Neuchs havde hos sin Biskop, viste sig ogsaa deri, at denne skrev en Fortale til hans

1760 udkommende Andagtsbog »*Den aandelige Aarvaagenhed*«, sikkert et af Pietismens bedste Oplyggelsesskrifter; Brorson udtaler heri Haabet om, at dette saa bevægelige som grundige Skrift skulde kunne opvække mange Sjæle til en fyrig Kristendom ved denne tro Kristi Tjeners muntre Vægterstemme. Selv siger Neuchs, at Hensigten er, at »de aandeligt sovende maa blive vaagne, de vaagne aarvaagne og de aarvaagne bestandige«. Den døde Tro, udvikler han, er ikke nok, de sovende maa omvende sig og i Bøn holde fast ved Gud, ellers mistes Naaden. Der skal vidnes om Dommedag, en Frygtens og Ærens Dag, at Mennesker derved kan vækkes; de rette Dødstanker er den bedste Visdom, fordi de minder om Hjemgangen til Gud. Bogen udsendtes anden Gang 1850 og udkom i 3. Oplag 1889 med en Fortale af Vilh. Bech. — Desuden er Neuchs Forfatter af »Tanker ved Dr. H. A. Brorsons Bortgang« (1764) samt af nogle Lejlighedstaler.

Men stod Neuchs saaledes højt for sin Biskop, kunde det af og til knibe med Forholdet til hans ikke-pietistiske Medarbejdere. 1751 klagede Kateket Lindved over ham, fordi han ikke som før maatte undervise Konfirmanderne, hvorved han mistede en Indtægt. Provst Risom i Brande holdt med ham og forespurgte i den Anledning, om Neuchs havde noget at klage over Lindved, siden han fulgte en ny Praksis, thi han var vis paa, at det ikke var, fordi han søgte sin egen Ære eller vilde undertrykke sin Medhjælper, eftersom han selv havde arbejdet for at faa en Kateket til Vejle.

I sit Svar udtalte Neuchs, at han ikke var sat til Anklager, men Forkynder af Guds Ord, men skulde han formane nogen, maatte det være til Flid i Embedet. At læse med Børn, naar Forældrene bad derom, var ikke forbudt i Reglementet, Kateketen skulde kun tage

sig af dem, som Præsten sendte ham. »Den store Dag« skulde nok vise, at han ikke søgte sin egen Ære, han havde aldrig taget en Skilling af sine Konfirmander; derimod lod Lindved, der i Forvejen var vel lønnet, sig betale for sin Undervisning. Forøvrigt havde han vigtigere Ting at skøtte end at forsvare sig, saa han ønskede, Kateketen kun vilde passe sit og lade ham i Fred.

Dette omstemte dog ikke Provsten, der i en Skrivelse til Biskoppen henstillede, at Reglementet blev »stricte« overholdt, saa Konfirmander, der trængte til Undervisning, skulde sendes til Kateketen. Men Brorson tog Neuchs' Parti, idet han resolverede, at Præsten havde Ret til at beholde saa mange, han selv vilde, og at Lindved kun kunde faa dem, han ønskede at sende til ham.

Forholdet til Sognepræsten, Winther, var ogsaa noget vaklende, og 1754 kom det til et Sammenstød. Neuchs havde 1747 ægtet en Bager Friederich Saxes Enke, Sofie, født 1706 og saaledes meget ældre end han selv; antagelig har de været religiøst enige. Hendes Datter af første Ægteskab, Maren, blev nu i Sommeren 1754 gift med den unge pietistiske Præst Lorenz Stallknecht i Nykirke, og der var givet Tilladelse til, at Vielsen maatte foregaa i Neuchs' Hjem. Hvem der foretog den, er ikke helt klart, det synes dog ikke at have været Stedfaderen, muligt Provst Risom, men i alt Fald ikke Winther. Formodentlig er han da bleven fortørnet over at være tilsidesat, og trods Indbydelse udeblev han fra Brylluppet, ligesom han bagefter klagede til Kirkekollegiet i København over ikke at have faaet Offeret, der tilkom ham som Sognepræst. Kollegiet forelagde Sagen for Biskoppen, der atter afkrævede Parterne en Erklæring, men deres Redegørelser stemte

ikke overens, idet Neuchs holdt paa, at Beløbet var tilstillet Winther, der imidlertid ikke havde taget det.

Efter dette tog Brorson afgjort Parti for Neuchs, hvem han i en lang Skrivelse til Kollegiet baade undskyldte i det foreliggende Tilfælde og i Almindelighed roste som en af Stiftets bedste Præster, der havde været til stor Velsignelse for sine Menigheder, og Kollegiet indskrænkede sig derfor ogsaa til at dekretere, at Winther skulde have Offeret.

Men et Aars Tid efter Brylluppet klagede denne igen; han havde stadig intet set til det omspurgte Beløb. Neuchs erklærede imidlertid hertil, at Pengene hele Tiden havde ligget rede, men han syntes, at Winther selv burde afhente dem, thi det var aabenbart, at han kun vilde chikanere ham, saa han blev til Latter for ildesindede Mennesker, der vilde tro, at han havde forset sig groft.

Sagen endte med, at Winther modtog Pengene, og Neuchs takkede derefter Brorson for den Bistand, han havde ydet ham. Han var, skrev han til ham, forvisset om, at den Assistance, han havde vist ham i hans retfærdige Sag, ikke skulde være uden Løn, naar selv et Bæger koldt Vand ikke vilde være uden Konsideration.

1760 tog Winther, der to Aar i Forvejen var bleven Provst for Nørvang Herred, sin Søn Peder (f. 1729) til Hjælpepræst. Tanken var dog, at Neuchs skulde være hans Eftermand, og da Biskop Bloch 1767 havde afslaaet hans Begæring om Afsked med Pension, afstod han Aaret efter med Myndighedernes Billigelse Kaldet til ham mod en aarlig Godtgørelse paa 200 Rdl. Han beholdt Provsteembedet, og hans Søn fik Stillingen som residerende Kapellan.

At Forholdet mellem Winther og Neuchs i alt Fald i de sidste Aar har været godt, synes ogsaa at fremgaa

af, at da Provsten døde 1772, anmeldte hans Eftermand det til Biskoppen med de Ord, at det skete med et henvendt Hjerte og Sind paa Jesu Fyldestgørelse, og at dette var hans eneste Trøst og Tillid, og at han var vis paa, at han nu hjemme nød det, han her saa vemodig bad om og i Troen haabede. Ved det kommende Provstevalg blev Neuchs udpeget af Herredspræsternes Flertal; selv stemte han paa sin Svigersøn og Meningsfælle, Stallknecht i Nykirke, som han mente, var bedst skikket, om Embedet skulde æres og faderløses Arv være i Sikkerhed(!). Hvis en saadan Motivering skal tages efter Bogstaven — hvad den dog vel ikke skal — maa han ikke have haft ret megen Tiltro til sine Præstebrødre.

Om Neuchs Virksomhed i de senere Aar foreligger intet særligt af Interesse. Af en Sag fra 1770 med en tidligere Tugthusfange, der søgte at undgaa aabenbart Skriftemaal, ses det dog, at han stadig har hævdet Kirketugtens Berettigelse.

Neuchs døde 1785. Utvivlsomt har han, som det vil fremgaa af de foregaaende Sider, været en myndig Mand, der ikke alene gjorde sin Pligt, men ogsaa forlangte sin Ret fuldtud og krævede Respekt saavel for sit Embede som for sin Person. Men han har sikkert været en af Pietismens betydeligste Præsterepræsentanter, hvad jo noksom fremgaar af Biskop Brorsons høje Værdsættelse af ham, ligesom de Vækkelser, der opstod i hans Menigheder, vidner om hans ihærdige og nidkære Arbejde. I hvor høj Grad saa dette har baa-ret varig Frugt, er et andet Spørgsmaal. At de, der ved hans Forkyndelse for Alvor blev grebet af Kristendommen, vedblev at holde fast ved den, tør anses for givet; men da det ellers synes, som om den pietistiske Vækkelsesbølge Landet over stort set omkring 1760

har mistet sin aggressive Kraft — at komme ind paa Aarsagerne hertil ligger udenfor denne Afhandlings Hensigt og vilde føre for vidt⁷⁾ — er det nær at antage, at Bevægelsen i Vejle, Vinding og Hornstrup ligeledes har kulmineret ved denne Tid for saa efterhaanden at stagnere. Herpaa kunde ogsaa tyde, at da Peder Frandsen Rytter, »de stærke Jyders« Ophavsmand, omkring 1800 et halvt Aars Tid opholdt sig i Hornstrup, lykkedes det ham ikke dér at vinde Ørenlyd for sine Ord, hvad man dog vist maatte have ventet, om Neuchs' Virksomhed endnu kunde kendes i Sognet.

⁷⁾ Se herom min Bog »Pietismen i Jylland« (1944), Afsnittet: Pietismen og Befolkningen.

NIELS KJELDSSEN

AF SIGVARD SKOV

Det lader sig ikke nægte, det blev en skuffelse for dem, der havde ventet, at den hemmelighedsfulde gule konvolut i krigsmindesamlingen på Koldinghus skulde indeholde nye og væsentlige bidrag til belysning af den danske dragon Niels Kjeldsens kamp mod de preussiske husarer på landevejen mellem Kolding og Vejle, den kamp, hvori han efter en hårdnakket modstand faldt med ære. Der er næppe nu mere nogen sandsynlighed for, at der skal dukke nyt kildemateriale op til yderligere opklaring af sagen, og med undtagelse af et enkelt punkt, nemlig de tyske officerers bedømmelse af Kjeldsens drabsmand, hvor kilderne er modstridende, er affæren egentlig ganske godt belyst.

Den 28. februar 1864.

Niels Kjeldsen blev født den 4. februar 1840 som søn af gårdejer Kjeld Thomsen i Ullerup ved Give. I 1863 indkaldtes han til militærtjeneste ved 6. dragonregiment, der dengang havde garnison i Holsten, først i Itzehoe, siden i Altona. I uddannelsestiden var Niels Kjeldsen en tid ude af stand til at bruge højre hånd, hvorfor han lærte sig at fægte med den venstre med samme dygtighed som ellers med højre. Efter krigens udbrud indgik 6. dragonregiment i general Hegermann-Lindencrones division og deltog med den i til-

bagetoget op gennem Jylland, efter at hærens hovedstyrker var blevet indesluttet i Dybbølstillingen. I midten af februar stod Hegermann-Lindencrones division ved Vejle og havde udstillet en række rytterfeltvagter i forpostkæde, hvoraf een i Højen kro ca. 6 km syd for Vejle under kommando af secondløjtnant de Saint-Aubain. Fra denne feltvagt udsendtes den 28. februar en patrulje for at rekognoscere. Den bestod af en korporal, Kruse, samt 6 dragoner, hvoriblandt Niels Kjeldsen. Syd for landsbyen Viuf opdagedes en fremrykkende tysk rytterpatrulje på 9 mand. Korporal Kruse sendte straks en dragon tilbage til feltvagten med melding og trak sig derefter med sin patrulje nordpå og sendte fra Blaakær skov yderligere en mand til Højen med melding, mens de øvrige, der ikke mente, at fjenden havde forfulgt dem, holdt et øjeblik rast. Men trods risikoen ved at rykke så tæt ind på de danske stillinger, var preusserne alligevel fulgt efter. Det var en husarpatrulje fra det i tysk krigshistorie bekendte »røde regiment«, benævnt således efter pelshuernes ejendommelige flagrende røde puld, under kommando af den 19-årige fændrik, grev Lüttichau. Husarerne havde tilmed fået forstærkning og forfulgte i hastigt ridt de danske dragoner, der søgte at nå frem til feltvagten. Dette lykkedes dog kun for korporalen, der red en blodshest, mens de menige dragoner, der red tunge landheste, ikke kunde ride fra husarerne, som havde lette og hurtige heste. De to dragoner, der var bagest, overgav sig praktisk talt uden kamp, mens Niels Kjeldsen under ridtet slog kraftigt fra sig, og da han ikke vilde tage mod pardon, blev han skudt ned af grev Lüttichau. Den fjerde dragon blev såret af et skud i armen og måtte overgive sig. Den preussiske fændrik vandt ved denne bedrift,

den første træfning han deltog i, sine løjtnantepaulletter.

Således lyder i al sin enkelthed historien om Niels Kjeldsens fald. Men straks efter begivenheden vidste man imidlertid at fortælle om hans heltemodige sidste kamp, hvori han efter at være såret i højre arm til slut førte sablen i venstre hånd, en kamp, som også fjenden forstod at vurdere, idet een af husarregimentets officerer om aftenen i messen på Svenssons hotel i Kolding i en tale hyldede den tapre fjendtlige dragon, der hellere vilde miste livet end tages til fange.

Frants Henningsens billede.

Så langt er man fra alle sider enige om hændelsesforløbet; men siden vidste man yderligere at fortælle, at Niels Kjeldsen ikke var flygtet som sine kammerater, men dristigt var redet husarerne imøde og i ridderlig kamp på blanke våben havde dræbt eller såret to eller flere husarer, indtil endelig fændrikken red bag om den sårede Niels Kjeldsen og ved et fejgt bagholdsangreb skød ham ned. Denne handling fik da også sin velfortjente straf, idet regimentets chef samme aften i messen i sin tale ikke blot hædrede Niels Kjeldsen, men også bad hans drabsmand fjerne sig fra bordet som den, der havde sat en plet på regimentets ære.

I denne form blev affæren fremstillet af oberst Emil Madsen og tilmed sat i vers af en nu forlængst glemte digter, Martin Kok. Det var da ganske naturligt her ud fra, at maleren Frants Henningsen måtte hente sin viden, da han planlagde sit billede »En Helt fra 64«. Ideen til billedet var dog egentlig brygger J. C. Jacobsens, idet denne allerede i 1882 i sin liste over de episoder af Danmarks historie, som han ønskede fremstillet i det nyoprettede Frederiksborgmuseum, har

Niels Kjeldsens Kamp med de tyske Husarer.
Malet af Frants Henningsen 1901. Tilhører Frederiksborgmuseet.

noteret, at »Skildringen af den danske Dragons Ene-kamp i 1864 ganske vist fortjener et Billede, men da Museet ikke for Øjeblikket har Raad til at gjøre Bestillinger, maa man jo vente. Jeg vilde dog ønske, at Irminger paa egen Haand vilde forsøge paa at fortælle denne Episode, hvorved han kunde vise, hvad han i denne Retning kan præstere. Lykkes det for ham, vil han sikkert ogsaa finde en Kjøber til Billedet, hvad enten det bliver Museet eller en Anden«.

Det blev dog ikke Irminger, men derimod Frants Henningsen, der i 1901 løste opgaven. Han havde gode betingelser herfor. Han havde udført dygtige landskabsstudier og havde løst kompositionsopgaver som »Garden trækker op paa Amalienborg«, og han var efter at have illustreret flere bøger om krigen 1864 fuldt fortrolig med at gengive krigeriske scener. På Frederiksborg var han allerede repræsenteret med et por-

træt af general Wørishøffer. Da billedet blev udstillet, vakte det både opsigt og beundring. Kunstnerisk set var billedet udmærket med en fast komposition og en klar farveholdning. Det understreger stærkt det heroiske i dragonens kamp og det usle i fændriksens bagholdsangreb, havde altså netop de kunstneriske og nationalt vækkende egenskaber, som brygger Jacobsen ønskede af billederne i Frederiksborgsamlingen, hvorfor denne da også erhvervede maleriet, der passede smukt ind i museets række af krigsbilleder fra 1864, som for de flestes vedkommende ikke er reportage, men idealbilleder malede flere år efter krigen. Den fremkomne kritik var fra først af af ringe betydning og fæstnede sig navnlig ved, at antallet af husarer formentlig var forkert, ligesom vejtræerne ikke kunde være så store, da de først var plantede i 1847. Nogen portrætlighed med Niels Kjeldsen var der ikke tilstræbt og kunde heller ikke være det, da der ifølge meddelelse fra Niels Kjeldsens endnu levende broder ikke eksisterer noget fotografi af ham.

Karl Larsens bog.

Anderledes blev det, da forfatteren Karl Larsen tog billedets fremkomst til udgangspunkt for en virkelig undersøgelse af sagforholdet. Med stor omhu bragte han et stort kildemateriale til veje, som siden er blevet suppleret med familiens beretning om de sår, Niels Kjeldsen fik i kampen, og ved offentliggørelsen af det brev, som grev Lüttichau umiddelbart efter kampen skrev til sine forældre. I 1902 udsendte Karl Larsen resultatet af sine studier i bogen »Niels Kjeldsen og hans Drabsmand«. Karl Larsen kom til det resultat, at Niels Kjeldsen var flygtet som de andre dragoner og under flugten var blevet skudt af den forfølgende

fændrik, der, da han ikke kunde nå dragonen med sablen, selvfølgelig greb til pistolen og afgjorde kampen med den. For bedriften fik han aldeles ikke dadel, men tværtimod forfremmelse.

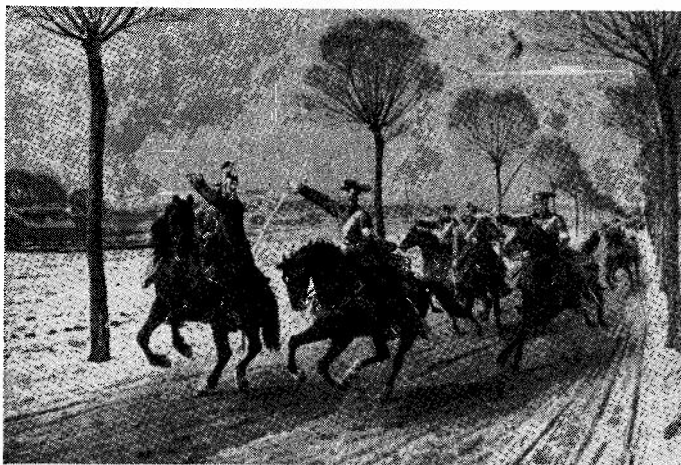
Skriftet fremkom i en nationalpolitisk og militærpolitisk brydningstid. Det var samtidig med, at kaptajn Lütken havde de hemmelige forhandlinger med den tyske generalstab, og da Karl Larsens tyskvenlige indstilling var velkendt, og da det endelig altid er farligt at røre ved folkets historiske heroer, er det forståeligt, at der rejste sig en storm af indignation og protest mod Karl Larsens resultater ikke mindst fra militære kredse. Flere betydelige historikere med professor Kr. Erslev i spidsen gav dog Karl Larsen ret. En kommission bestående af Karl Larsen, Kr. Erslev og nogle officerer forsøgte at nå til en endelig afgørelse; men den erklæring, der til slut udsendtes, havde i høj grad kompromisets præg, gik uden om de mest brændende punkter og tilfredsstillede i virkeligheden ingen af parterne. Især stredes man om, om Niels Kjeldsen under kampen fortsat var redet mod nord, eller han havde gjort front mod sine angribere. Det er dog nu sikkert, at han søgte at nå ind til Højen kro og følgelig har fortsat sit ridt, hvilket dog ikke udelukker, at han i den sidste afgørende kamp, hvorunder han gjorde en af sine modstandere ukampdygtig, har vendt front mod sine forfølgere, det er tilmed det sandsynligste. Et forsøg på at undskylde grev Lüttichaus anvendelse af skydevåben med, at det ikke var muligt at hugge igennem danskerens tykke rytterkappe, er åbenbart ganske urimelig, da Niels Kjeldsen jo faktisk var såret.

Endnu mindre er det lykkedes at nå til enighed om vurderingen af grev Lüttichaus bedrift. Straks efter, at greven var vendt tilbage til Kolding, fortalte han

sin kvartervært, prokurator Zahn, om kampen, som denne uden betænkning stemplede som en æreløs dåd, og det var, indtil Karl Larsens bog kom, den danske opfattelse. At grev Lüttichau fra officiel tysk side hædredes og forfremmedes, er et ubestrideligt faktum. Men her overfor står da hotelejer Svenssons referat af, hvad der foregik i officersmessen, hvor en ældre officer skulde have taget afstand fra grev Lüttichaus handling, og ligeledes en vidnefast udtalelse fra en anden tysk officer, »at det blev taget ham (Lüttichau) ilde op«. Dersom man ikke med Karl Larsen vil skyde de to sidste vidnesbyrd til side, og det synes neppe forsvarligt, er det rimeligst at antage, hvad også Kr. Erslev har antydnet, at misbilligelsen kan have rod i østrigske drillerier overfor preusserne, idet forholdet mellem de to allierede ikke altid var det bedste, at altså visse tyske kredse, formentlig østrigske, har for-dømt Lüttichaus handlemåde som uridderlig.

Rasmus Christiansens billede.

Under diskussionen om Karl Larsens bog fremkom der fra forskellig side krav om, at Henningsens billede skulde fjernes fra Frederiksborgmuseet, og siden 1913 har det ikke været udstillet i samlingerne. Fra de danske rytteriforeningers side følte det da som et savn, at Niels Kjeldsens sidste kamp ikke længere mindedes i noget dansk museum, og i 1931 skænkede de et af maleren Rasmus Christiansen udført maleri af kampen til museet paa Koldinghus, hvor i forvejen Niels Kjeldsens kokarde og sabel, begge med tydelige spor af kraftige hug, opbevaredes. Hjelmen og karabinen havde grev Lüttichau taget som krigsbytte. Christiansens billede er søgt holdt nøje op ad de historiske kendsgerninger og har ikke slet så patetisk en karak-

Rasmus Christiansen: Niels Kjeldsens Kamp.
Maleri på Koldinghus.

ter som Henningsens; men det kan i kunstnerisk henseende ikke måle sig med dette.

Det hemmelighedsfulde brev.

I montren med kokarde og sabel lå indtil for et års tid siden også en stor, gul konvolut med påskriften: »Maa tidligst aabnes i 1940.« Brevet er kommet i museets eje ved bankdirektør i Aalborg, Chr. Jørgensens mellemkomst. Denne havde, da han var ansat i Kolding, til museet samlet alle de forskellige indlæg i striden om Niels Kjeldsen, der fremkom, efter at Karl Larsen havde udsendt sit skrift. Fra den kendte arkitekt, kammerherre F. Meldahl modtog Chr. Jørgensen adskillige avisudklip og andre akter til samlingens supplerung, deriblandt også den hemmelighedsfulde konvolut ledsaget af et brev, der udtrykte ønsket om, »at vore Kunstnere maa faae Evne til at benytte Materialet paa rette Maade, for derved at illustrere vor Hi-

storie paa den for de store Dele af Borgerstanden forstaaelig Maade som den bildende Kunst ene have Evne til«. Åbningen var fastsat til museets 50-årsdag, den 19. februar 1940, men måtte af forskellige grunde udsættes. Så kom den tyske besættelse, og åbningen af brevet, der eventuelt kunde få hele den gamle strid til at blusse op igen, måtte følgelig udskydes, til tyskerne atter var ude af landet. Da de besøgende tyskere tilmed viste en påfaldende interesse for brevet, hvis eksistens de godt nok kendte, og da de et par gange under trusler havde forsøgt at få det udleveret, blev brevet evakueret og flyttet til et mere sikkert sted. Den 10. juni 1945 åbnedes brevet på Koldinghus i overværelse af museets styrelse. Mod forventning handler brevet ikke om selve kampen, men blot om Frants Henningsens billede:

»I de Dage, da Kampen stod varmest om Spørgsmaalet — skal Prof. F. Henningsens Maleri »Niels Kjeldsens Kamp« borttages fra Frederiksborg Musæets Samlinger — eller sættes til Side, blev jeg tilsagt til Taffel hos H. Majestæt Kong Christian den 9.

Efter Tafflet, det var kun en Familiekræds, der denne Dag var samlet — samledes Kongehusets Medlemmer om mig, og med H. Majestæt Kongen som Ordfører udtaltes det, »at man ventede at Maleriet forblev paa sin Plads«, og at Bestyrelsen ikke tog Hensyn til de Angreb, der fremkom.

Da jeg var det kongevalgte Medlem i Bestyrelsen, fik jeg herved den fornødne Støtte til ikke at fjerne eller flytte Maleriet.

Da denne Støtte, som herved blev mig givet, var et synligt Bevis for alle om Kongen og den kongelige Families varme, inderlige danske Følelse, har jeg troet, at vore Efterkommere bør vide, hvad jeg her har meddelt.«

Den 4. Oktober 1907.

F. Meldahl,
Kammerherre.

Det er ikke let at se, hvad der har fået Meldahl til at omgive dette aktstykke med den højtidelighed, som sket er. I brevet bevidnes Christian IX's varme danske følelse, men den er der næppe mere nogen, der vil drage i tvivl, sådan som det jo tidligere var tilfældet.

Derimod lader der sig nok yderligere læse et og andet ud af det i formen så typiske hofmandsbrev. Det er ganske klart, at kong Christian ved at holde så stærkt på Henningsens billede har misbilliget grev Lüttichaus handlemåde. Årsagen hertil bør næppe med Meldahl søges i kongens følelser, men for det første i den ridderlighed i tanke og adfærd, der er så karakteristisk for flere af de yngre lyksborgere, og dernæst i, at kongen som kavalleriofficer — hestgarden var hans yndlingsregiment — har kunnet bedømme kampen ud fra et militærfagligt synspunkt og derfor givetvis måtte dele officerernes bedømmelse af affæren som uridderlig for grev Lüttichaus vedkommende, det gjaldt for det første at bruge pistol mod sabel og endnu mere det at skyde bagfra.

Med den sidste forfærdelige krig i al for frisk erindring har vi nu måske lidt svært ved at forstå hele postyret om denne ene mands fald og al den snak om ære, ridderlighed og bagholdsangreb, der forekommer os som ord fra en meget fjern fortid, fra den våbenglade middelalders turneringer og festlige krigsspil. For en historisk betragtning er det mere ligetil. Krigens i 1864 betegner i krigshistorien netop et vendepunkt, hvor disse gamle begreber endnu ikke var gået helt i glemme, om de end var på retur. Det træffer sig tilmed så heldigt, at der kan føres et slags bevis herfor.

Korporal Kruses beretning.

Korporal Kruse, der var fører for den ulyksalige patrulje, kom efter krigen i tjeneste på Valdemars slot på Taasinge som berider. Her fortalte han som gammel mand om affæren den 28. februar 1864 til proprietær E. Juhl, Dalbygaard, der er medlem af museets styrelse. Om selve Niels Kjeldsens fald indeholdt hans beretning ikke noget nyt, korporalen var jo som før omtalt foran og kunde derfor ikke selv se, hvad der skete. Men om fægtningen ved Højen kro få dage efter fortalte han det interessante træk, at han kom i en lignende situation som grev Lüttichau, nemlig at kunne skyde en modstander ned bagfra, tilmed en tidligere taget krigsfange, »men tænkte så på Niels Kjeldsen og lod være«.

Der kan næppe være nogen tvivl om, at de militære æresbegreber, der bl. a. forbød at skyde en mand ned bagfra, endnu var levende i 1864. Tyskerne havde tidligere godt nok kendt dem. Fra 1848—49 skal blot nævnes det eksempel, at da løjtnant Castenskjold lå foran de tyske skanser ved Kolding efter det uheldige husarangreb, så skød tyskerne ikke på den værgeløse mand. Men med »blod- og jern«-politikken gik den slags begreber ud af sagaen. Det gjaldt nu kun om at skade fjenden mest mulig, og den tyske generalstab docerede den tvivlsomme sandhed, at den brutaleste krig i virkeligheden er den barmhjertigste, fordi den er den korteste. Det er forståeligt, at Karl Larsen, der var velkendt med disse synspunkter, måtte vurdere Niels Kjeldsen-kampen, som han gjorde. Og det er tillige forståeligt, at den gamle kejser Frantz Josef, hvis synspunkter var beslægtede med Christian IX's, i den første verdenskrigs begyndelse fandt, at der i

krigen ikke mere var noget »elegant«; men det vidste man i Danmark kun alt for vel siden 1864.

Frants Henningsens maleri, der stærkere end Rasmus Christiansens understreger det uridderlige i den preussiske fændriks adfærd, er måske alligevel ikke så fjernt fra virkeligheden, som man engang troede. Vel ved vi ikke, om den husar, Niels Kjeldsen satte ud af spillet, faldt om på landevejen, som billedet viser, og det vides heller ikke, om fændrikken red over på marken for at kunne skyde dragonen bagfra; men det kan næppe veje stort overfor billedets øvrige værdier. Et historiemaleri, der ikke er samtidig reportage, kan ikke rumme historiens dom over en begivenhed eller hændelse, men kan give udtryk for en tidsalders opfattelse deraf. Frants Henningsens billede er netop et idébåret, kunstnerisk fuldlødig udtryk for, hvordan det danske folk i den første menneskealder efter krigen 64 så på Niels Kjeldsens kamp. Der er derfor ikke længere nogen grund til, at dette billede stadig skal være henvist til en bortgemt magasintilværelse.

*

Da det røde husarregiment nogle år efter krigen fejrede jubilæum, og dets historie blev skrevet, omtaltes også Niels Kjeldsens navn med de hædrende ord: »Som brav soldat foretrak han døden for fangenskab, ære være hans minde.«

Set i sammenhæng med krigen forløb var Niels Kjeldsens kamp kun en ubetydelig hændelse, og når det danske folk så trofast har værnet mindet om denne menige soldats kamp, så er det snarest, fordi det har set den som et symbol på dets egen stilling i den ulige kamp: offer for et lumpent overfald, ene mod de mange, kæmpende på trods af alt håb.

NEKROLOGER

To Dødsfald i Kolding.

Med faa Maaneders Mellemrum har Kolding By mistet to af sine mest særprægede Borgere, Kredslæge, Dr. med. *Axel Hansen* og fhv. Rektor ved Kolding højere Almenskole cand. mag. *Georg Bruun*, begge højt begavede Mænd og begge indlagt sig Fortjeneste af deres Samtid og deres By.

KREDSLÆGE, DR. MED. AXEL HANSEN

Dr. *Axel Hansen* var indfødt Koldingenser, født den 1. Juni 1884 som Søn af den landskendte Sagfører og Landstingsmand J. L. Hansen og Hustru Anna Dortha, født Sørensen. Efter endt Studietid og nogle korte Rejser til Udlandet, bl. a. som Skibslæge, nedsatte Dr. Hansen sig i sin Fødeby, hvor han hurtigt opnaaede en stor og omfattende Praksis, vel bevandret i sit Fag, som han var, og fordi der af hans Væsen udstrømmede en saa uimodstaaelig Charme, at han ved første Besøg blev en kær Gæst og efterhaanden en skattet Ven i alle Kredse af Befolkningen. Han var og blev den ideelle Huslæge, og gjaldt Sygdommen Liv eller Død, var han den kloge Raadgiver, der aldrig satte sin Person i Forgrunden, hvis han mente, at Sagen laa bedre i en andens maaske mere kyndige Hænder.

Dr. Hansens Intelligens, Interesse og Viden var mangesidig. Han konverserede med samme Lethed om klassisk Kunst, europæisk Filosofi, hjemlig Politik som om Medicinens Historie. Han var sprogkyndig, Naturelsker, Humanist og havde Sans for den stille

Humor. Sidstnævnte Egenskab manifesterede sig ikke mindst i hans Doktorafhandling om »Chlorosen«, hvor han jævnsides med rent videnskabelige Teorier cause-rede saa vittigt om Korsettets Indflydelse paa de kære Damers Blegsot, at Disputatsen paa Københavns Uni-versitet ligefrem vakte Furore ved sin muntre Tone. Disputatsen var iøvrigt lige ved at gøre ham til Pro-fessor, idet Lærestolen i Medicinalhistorie just var ble-ven ledig, men da Studiet af samme Disciplin i de se-nere Aar kun havde haft faa Lærlinge, besluttede Re-geringen i et Anfald af Sparsommelighed at nedlægge

Professoratet, hvilket fra et videnskabeligt Synspunkt uden Tvivl var et Fejlgreb, men for Kolding havde den Fordel, at Dr. Hansen bevaredes for denne By, i hvilken han kort efter Erhvervelsen af Dokortitlen blev udnævnt til Kredslæge.

At Dr. Hansen ikke blev Professor havde dog ikke til Følge, at han opgav sit medicinsk-historiske Forfatterskab, tværtimod blev han i Aarenes Løb korresponderende Medlem af flere lærde Selskaber og deltog ofte som Danmarks Repræsentant ved videnskabelige Kongresser i Ind- og Udland. Men det blev jo alligevel Kolding og dennes Omegn, der kom til at nyde godt af Dr. Hansens Manddomsgerning. Som den Realiteternes Mand han var, blev han en meget nidkær Embedslæge, der — hvis han havde haft Magt som Agt — gerne vilde have set sin kære Fødeby saneret fra Ende til anden, men han var jo ogsaa den sande Bypatriot, der kunde indse, at »Tæring« til en vis Grad maa følge paa »Næring«, og derfor stillede han sig forstaaende, naar dog det forsvarlige i hver enkelt Situation blev opnaaet.

Dr. Hansens Interesse for Kolding og dens Omegn gav sig ogsaa Udslag i en dyb Indleven i Byens og Egnens Historie. Han havde en meget betydelig Samling af Literatur, Billeder og Genstande til Belysning af Lokalhistorien, og i Styrelsen for Museet for Koldinghus Len gjorde han med sit altid vaagne Blik og sin betydelige Viden en udmærket Indsats til Gavn for Museet og derigennem for dets Opland. Desværre var han ikke i samme Grad produktiv, naar det gjaldt om at publicere i skriftlige Indlæg, hvad han vidste om lokalhistoriske Emner — Vejle Amts historiske Aarvog har vistnok kun haft et enkelt Bidrag fra hans Haand — men det har næppe været Lysten, der har

manglet ham, snarere Tiden. Gennem sit videnskabelige Arbejde og med sin Embedsgerning i Forbindelse med sin Praksis som Speciallæge, var han altid en stærkt optaget Mand, og naar dertil kom, at han i de senere Aar var plaget af »alle de Onder som Legemet bærer«, forstaar man, at der ikke blev Stunder til at skrive om de smaa Ting i en Bys næsten udskrevne Historie.

Dr. Axel Hansen døde den 25. Januar 1945. Han oplevede ikke at se Danmark fri og frelst for fremmed Aag, en Dag han, som den Danmarks ydmyge Søn han var, havde set hen til med Længsel, men han oplevede at vide, at hans Venner — og det var vistnok alle, der kendte ham — elskede og ærede ham for hans noble og retsindige Sindelag, for hans Medfølelse med den lidende Menneskehed, for hans muntre og aandrige Væsen, og for den Indsats han som Embedsmand, Læge og Menneske havde øvet for By og Egn.

I sit Testamente havde Dr. Hansen bestemt, at hans omfattende Samling af medicinsk-historisk Litteratur skulde tilbydes Universitetsbiblioteket i København, Universitetets medicinsk-historisk Museum og Statsbiblioteket i Aarhus, og efter hans Død oplystes det, at han paa Dødsattesten over Oberstløjtnant Palludan-Müller, der — forsvarende sig til det sidste — fandt sin Død i sit af Tyskerne sammenskudte Hus, som Dødsarsag havde skrevet »mortuus pro patria« (død for Fædrelandet), hvilket paa een Gang viser Attestantens Mod, Danskhed, Sanddruhed, Beundring og det lille drilske Glimt i Øjet, som ogsaa var et Særkende for den kære Afdøde.

REKTOR GEORG BRUUN

Rektor *Georg Bruun*, der døde den 17. Maj 1945, blev 84 Aar gammel. Af dette lange Aaremaal havde han tilbragt 56 i Kolding, 40 som en yderst aktiv Skolemand og Resten som en altid aarvaagen Iagttager af Tidens Rørelser baade hjemme og ude. Hans aandelige Format var betydeligt, de højeste Poster indenfor Undervisningens Omraade vilde have staaet ham aaben, hvis han ikke — som han gjorde — havde foretrukket at hellige sig Opdragelsen af Ungdommen paa dennes første Skridt i Livet, i Erkendelse af, at den grundlæggende Kundskabstiegnelse er af afgørende Betydning for ethvert Menneske, i hvilken Stilling han end kommer til at indtage i Samfundet.

Rektor Bruuns Betydning som Lærer og Skoleleder blev overordentlig, ikke alene fik han Held til at sende mange Hundrede unge Mennesker ud i Livet med en

solid Ballast af Viden ombord, men han formaaede ogsaa at indvirke paa sine Medarbejdere paa en saadan Maade, at de opfattede det som en særlig Ære at arbejde ved hans Skole og derfor gjorde det yderste for at opnaa gode Resultater, og hans Ord baade i Tale og Skrift vakte Interesse viden om, ikke mindst i den store Skolekommission (1919—25) og i det pædagogiske Tidsskrift »Vor Ungdom«. Folkeskolen og Efterundervisningen for Arbejderungdommen havde ligeledes Rektor Bruuns Bevaagenhed, og paa et ret tidligt Tidspunkt havde han Sindet opladt for at lade Fortiden tale til Nutiden gennem en Række lokalhistoriske Skildringer af høj Standard. Først fandt han sine Emner indenfor Skolens Verden og udgav Bøgerne »Kolding lærde Skole«, »Dronning Dorotheas Skolehus«, »Seks Rektorer«, »Kolding højere Skoles Majfest« m. fl., men gik senere over til ogsaa at beskæftige sig med Portræstudier indenfor Byens øvrige Borgerkab, skrev indgaaende om Byens gamle Handels- og Haandværkerlav, Koldings Gader, Byens ældgamle Segl og satte sig et særligt litterært Mindesmærke ved Bogen »Kolding før 1700«. Alle disse Publikationer er prægede af sin Forfatters store Viden, klare Tankegang og nøgterne Vurdering af, hvad der er Kendsgerninger og altsaa af Værdi for den historiske Forskning. Netop paa Grund af disse Egenskaber er der ingen Tvivl om, at Rektor Bruuns Bøger vil blive staaende og anvendt som Kildeskrifter, og fremtidige Lokalhistorikere vil ydermere have den Fordel at kunne dykke ned i et af Rektor efterladt, omfattende Manuskript »Kolding Real- og Latinskole og Kolding højere Almenskole«, der ikke maa aabnes før 1975.

Man maa formode, at dette Værk blandt meget andet vil indeholde Karakteristiker af de Kvinder og Mænd,

der i Datiden var de førende inden for den koldingensiske Skoleverden, hvorimod det er tvivlsomt, at den vil have mange Linjer om Forfatteren selv, thi med sin ydre Myndighed til Trods, var Rektor Bruun aldrig nogen Jeg-Mand. Han yndede ikke at tale om sig selv eller om, hvad han havde udrettet, hvorimod han evnede paa rammende Maade at fremhæve andres Indsats til Fremme af bærende Ideer. Han talte heller ikke gerne om det, der ikke var noget eller af liden Værdi, kun det nyttige, det sande, det retfærdige var af Betydning. I sjælden Grad evnede han at lodde Dybden af de evige Tanker baade i Fortid og Nutid, og derfor blev enhver Samtale med ham en aandelig Berigelse. Han var trofast i Venskab, retfærdig i Bedømmelsen af sine Medmennesker, uselvisk i al sin Færd og en hengiven Tjener af det danske Skolevæsen og det danske Samfund. Hans Navn bør altid være højt æret i Skolens og i Kolding Bys Historie.

Niels Jacobsen.

OVERLÆGERNE JOHANNES BUCHHOLTZ
OG PAUL FJELDBORG

Da den danske Modstandsbevægelse begyndte at vise Tænder overfor Nazitysklands Brud paa indgaaede Pagter, Jødeforfølgelser og Udplyndringer, forøgede Tyskerne deres Magtmidler med Razziaer paa det danske Politi, Tortur, Udslættelseslejre, Dødsdomme uden Dom og de saakaldte Clearingmord, der ramte Mænd, hvis eneste Adkomst til en voldelig Død bestod i, at de var dygtige, kendte af et stort Publikum, afholdte — og danske. Nogen original nazistisk Opfindelse var denne Form for Krigsførelse ikke,

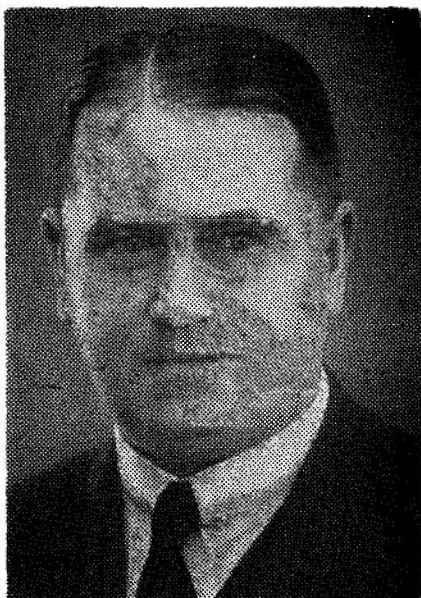
erobrede og besatte Lande har vel gjort Bekendtskab med en hel Del i den Retning, saa langt Historien gaar tilbage, men et nyt Moment kunde dog spores i den Opfindsomhed, hvormed Handlingerne søgtes camouflerede. Bruddet paa indgaaede Pagter og afgivne Løfter var hjemlede i »Krigens Lov«, Udplyndringerne var Laan, der bogførtes, eller Køb, der betaltes af Nationalbanken, Torturen udøvedes i aflaaesede Rum, hvorfra ingen Mislyde sivede ud, de retsløse Dødsdomme skyldtes Ofrenes »Flugtforsøg«, og Clearingmordene, der var mere besværlige at bortforklare, overlodes til den danske Nations Udskud — altsammen formentlig et Udtryk for, at Aarhundreders stigende Kultur og Humanitet ikke var gaaet udenom den nazistiske Strategi, der under egnede Omstændigheder kunde blive ligefrem fintfølende.

Skønt den Syndflod af Gemenheder, som vi oplevede, naturligvis ikke kunde undgaa at virke forhærdende paa os alle, er det næppe for meget sagt, at den engelske Aftenradios Meddelelse den 26. Marts d. A. om Dobbeltmordet samme Morgen paa de 2 Overlæger ved Vejle Amts og Bys Sygehus rystede alle Danskes Sind. Enhver, der havde Kendskab til de to Mænd, maatte nægte at acceptere det sindssyge Budskab, der jo kun kunde bidrage til en Skærpelse af den danske Modstand, og man fandt sin Tvivl bekræftet ved, at danske Aviser og dansk Radio intet kendte til Sagen. Først da det ventede Dementi udeblev den næste Dag og den næste igen, maatte man afskrive enhver Forhaabning. Den fortsatte Tavshed var et højt talende Vidne om, at Mordene virkelig havde fundet Sted og med de tyske Magthavere som Anstiftere.

Skønt de to Lægers Personligheder og deres Virke

var kendt overalt i Vejle Amt, skal nogle faa Kendsgerninger anføres.

Overlæge Dr. med. Johannes Buchholtz tiltraadte sin Stilling ved Vejle Amts og Bys Sygehus i Aaret

Overlæge Johannes Buchholtz.

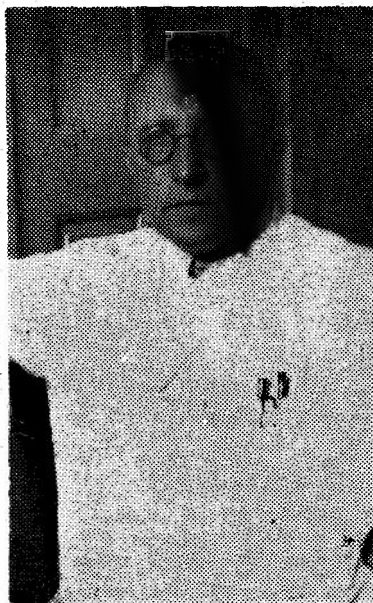
1922. Sygehuset, der tidligere havde været et »blandet« Sygehus, hvis eneste Overlæge havde haft Ansvar for saavel medicinske som kirurgiske Patienter, var da bleven delt i en stor, nyopført kirurgisk Afdeling og en medicinsk Afdeling, der blev indrettet i den hidtil bestaaende, ældre Del af Sygehuset, som naturligvis i flere Henseender maatte reorganiseres for at kunne svare til de moderne Krav til et medicinsk Hospital.

Buchholtz mødte med de bedste Betingelser for at løse Opgaven. Efter en Studentereksamen med Ud-

mærkelse tog han en glimrende Lægeeksamen og gennemgik derefter en 11-aarig medicinsk Specialuddannelse, hvoraf 5 Aar som Førstereservelæge ved Bispebjerghospital. Han tog sin Doktorgrad i 1915 paa en Afhandling om Nyresygdomme, og han specialistanerkendtes i intern Medicin i 1920. Myndighederne i Vejle havde foretaget den kostbare Deling af Sygehuset i Erkendelse af, at Patienter med vanskelige medicinske Sygdomme havde Krav paa i det mindste eet Sted i Amtet at kunne komme under den bedst mulige Specialbehandling. Under Overlæge Buchholtz's Ledelse blev Afdelingen kendt og søgt udover Amtets Grænser, og den lange Venteliste for Patienter, der ønskede Afdelingens Hjælp, bevirkede efterhaanden, at Kravet om en Aflastning meldte sig med større og større Vægt og førte tilsidst til, at Kolding fik sin egen medicinske Specialafdeling. Utallige er de Patienter, der ved Overlæge Buchholtz's Hjælp genvandt et tabt Helbred, og et betydeligt Antal af Landets unge Læger, hvis Kandidattjeneste faldt paa Afdelingen, skylder ham i Dag en Tak for den Skole i omhyggelig og samvittighedsfuld Lægegering, de gennemgik under hans Ledelse.

Overkirurg Paul Fjeldborg fik sin Ansættelse i Vejle i 1926. Hans Uddannelsestid efter en fortrinlig Lægeeksamen spændte over ikke mindre end 15 Aar, deraf 7 som Reservekirurg bl. a. paa Aarhus Amtssygehus og Frederiksberg Hospital. Han specialistanerkendtes i Fødselsvidenskab og Kvindesygdomme i 1920 og i Kirurgi i 1922. Imellem de mange Ansøgere, der var til Overkirurgstillingen i Vejle, kunde ingen bedre være valgt. Hvad der maatte forbyde enhver, der har haft Lejlighed til at følge Overkirurg Fjeldborgs Virksomhed paa nært Hold, var hans fantastiske Arbejds-

kraft. Den kirurgiske Afdeling var normeret til 84 Senge, men Ekstrasengene kom efterhaanden op paa et lignende Antal, og i de senere Aar behandlede paa Afdelingen gennemsnitlig dagligt 130—140 Patienter,

Overlæge Paul Fjeldborg.

hvortil kom Epidemiafdelingen, der f. Eks. i Aaret 1943 havde en daglig Gennemsnitsbelægning paa ca. 40 Patienter. Trods det kolossale Tempo, hvori der nødvendigvis maatte arbejdes, og det centnertunge Ansvar, der hvilede paa Overkirurgens Skuldre, har jeg i de 16 Aar, i hvilke jeg havde Lejlighed til at følge og beundre Afdelingens Arbejde, ikke en eneste Gang hørt Overkirurg Fjeldborg klage over Mangel paa Tid, end ikke under Børnelammelseepidemien i 1934, under hvilken den kirurgiske Afdeling yderligere

maatte overtage Behandlingen af ca. 500 Børnelamelsespatienter, og hvorunder hele Nyboesgades Skole var inddraget som Hospital og henlagt under Fjeldborg. Overkirurg Fjeldborg overlod intet til Tilfældet, heller ikke paa Omraader, der ikke hørte direkte ind under hans Forpligtelser. I Krigsaarene gjorde han saaledes en overordentlig Indsats for Vejle Bys, og naturligvis især Sygehusets, civile Luftværn, et Arbejde, der ogsaa andre Steder i Landet kom Luftværnet til Nytte. Han var en fremragende Læge, Ven og Vejleder baade for sine Patienter og for sine Kolleger, omhyggelig, samvittighedsfuld, usnobbet og i al sin Færd først og fremmest — menneskelig!

Om de to Overlæger kan siges det bedste, der kan siges om Læger: De levede for deres Kald! Ved deres Død mistede Patienterne i Sygehusets Omraade et Par Hjælpere, hvis Virke bundede i Viden, Kundskab og Kultur. Døbbeltmordet skyldtes en dyrisk Indstilling, der tilsigtede at saa Skræk. Det, der høstedes, var Foragt.

Kaj Ingbøl.

REDAKTØR N. E. THERKILSEN

Natten til den 16. September 1944 blev Kolding Folkeblads tekniske Afdeling sprængt i Luften af Brøndums Bande. Kolding skulde straffes med Terror, fordi Frihedskæmperne havde været for aktive.

Da Eksplosionen skete i Trykkeribygningen, befandt Bladets Redaktør, N. E. Therkilsen, sig i Kælderen sammen med Bladets Portner, H. C. F. Gejlager. De havde hørt Støj fra Bygningen og var gaaet over for at se, hvad der var paa Færde. De dræbtes begge som Ofre for deres Pligttroskab, de faldt for Terrorbølgens meningsløse Ødelæggelser. Og samtidig saaredes Re-

daktørens unge Datter, der fra et Vindue i Forhuset havde fulgt de to Mænds Færd, saa haardt af Glassplinter, at hun faa Timer efter døde paa Sygehuset.

Den Katastrofe, som hin Nat ramte Kolding Folkeblad, blev den blodigste af de mange Schalburgtager,

Redaktør N. E. Therkilsen.

som rettedes mod den danske Presse, og Ulykken lagde i lange Tider et lammende Tryk over Kolding, ikke mindst fordi Redaktør Therkilsen var en saa fin og affholdt Personlighed. Her er i summarisk Form den Livsbane, der saa brat blev afbrudt:

Redaktør N. E. Therkilsen var født i Horsens den 5. November 1886 som Søn af Skotøjshandler Th. P. Therkilsen. Han uddannedes i Kulimporthandel og paa forskellige Kursus i København og Provinsen. Var ansat paa Fyns Venstreblad, Vendsyssel Folkeblad og Faaborg Folketidende til 1910. Redaktionssekretær

ved Viborg Stifts Folkeblad 1910—17, Redaktør af Venstres Korrespondancebureau i København 1917—19, Redaktør af Venstres Pressebureau 1919—27, Redaktør af Kolding Folkeblad fra 1927. Medlem af Kolding Byraad 1930—33. Medlem og Næstformand i Bestyrelsen for Rigsdagens Presseloge, Medlem af Bestyrelsen for Venstres Pressebureau. Formand for Vejle Amts samvirkende Vælgerforeninger og Kolding Venstreforening, Formand for Foreningen af Venstreblade i Danmark, Medlem af Bestyrelsen for Sønderjydsk Forening for Kolding og Omegn, Medlem af Bestyrelsen for Foreningen »Norden«, Medlem af Danske Dagblades Fællesrepræsentation.

— — —

Men denne tørre Opremsning af Data og Hverv siger saa lidt om Redaktør Therkilsen selv. Den viser, at han var en betroet Mand indenfor sine Kollegers Kreds og indenfor Venstres Arbejde, men det, der stærkest karakteriserede ham, var hans rige Mennekelighed. Den gav sig Udtryk paa mange Maader gennem det Blad, han førte frem til saa smuk en Position, og gennem hans varme Samkvem med de mange, han kom i Berøring med. Om Redaktør Therkilsen kan med Rette den ellers saa forslidte Vending om, »at han kun havde Venner«, bruges. Han havde Evnen til, uden at fravige de Standpunkter, han ansaa for de rette, at se en Sag fra flere Sider, og ofte fandt han i sit Blad Lejlighed til at sige noget, der havde Bud ud over Døgnets Begivenhedsvrimmel.

Redaktør Therkilsen interesserede sig levende for sin By og Egn, dens Liv og Vækst gennem Fortid til Nutid, og glædede sig til den Dag, da han atter frit vilde kunne virke med i Opbyggelsen af Danmark.

Nu faldt han, før Glædesdagen oprandt, døde midt

i sit Kald. Kolding mistede en god Borger, Danmark en trofast Søn og mange en oprigtig Ven.

C. Eliassen.

OVERLÆGE HOLGER THORBORG

f. 15. Febr. 1883, d. 29. April 1945.

Sjældent har nogen læge været saa fast forbundet med sin egn og sin befolkning, som overlæge Thorborg, Hornsyld, var det med Bjerre herred.

Han var født i Hornsyld som søn af »gamle dr. Thorborg«, og det forundtes ham, med undtagelse af studie- og uddannelsesaar, at tilbringe hele sit liv i sin barnsdomsby.

Hans udvikling kan betegnes som lykkelig og harmonisk, idet han altid paa det inderligste havde følt sig knyttet til det sygehus, som hans fader før ham havde ledet, og som under Holger Thorborgs kyndige ledelse udviklede sig til et moderne hospital.

Foruden den dygtige læge og kirurg var han Vejle amt en særdeles god administrator. Vi, hans venner, syntes dog, at det sled for stærkt paa ham, at han ikke vilde lade sig aflaste for talrige, slidsomme, daglige, mindre administrationsproblemer, som paa andre tilsvarende institutioner varetages af forvalter eller inspektør.

Han havde et hurtigt blik for de væsentlige linier i en sag, selv om han til tider yndede ogsaa at drøfte petitesser.

Hans menneskelige forstaaelse af og indleven i sine patienters forhold vil altid staa som efterfølgelsesværdig.

Paa det faglige omraade havde foruden kirurgien tuberkulosen hans store interesse. Fra hans afdeling

er bl. a. udgaaet et betydningsfuldt arbejde om tuberkulosens udbredelse i Bjerre herréd.

Gennem mange aar var han »Nationalforeningen«s kredsformand i Vejle amt og i 20 aar medlem af bestyrelsen for kysthospitalet ved Juelsminde, valgt af indenrigsministeriet. Han efterfulgte borgmester Aksel Sørensen som dette hospitals formand fra 1938, indtil det overtoges af Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse i 1942.

Holger Thorborgs horisont var dog ikke begrænset af snævre, faglige interesser. Han var æstetiker, kunstnerisk og litterært interesseret, Ernst Zeuthens malerier smykkede hans hjems vægge, og hans reoler var fyldt med lodig litteratur, af saavel skønlitterær som historisk og religiøs natur.

Sin religiøse opfattelse lod han ikke hvermand faa indblik i, men der er for mig ingen tvivl om, at den dybest set prægede og bestemte hans handlinger og meninger.

Hans sproglige øre var særdeles vel udviklet; især interesserede han sig for Jyllands talrige dialekter, som han kendte til mindste detalje. Historiske interesser hørte efter hans synspunkt med til en velafbalanceret, almen dannelse.

Som amatørfotoğraf var han en kunstner

Selv om hans ydre livsløb saaledes har tegnet sin bane under lykkelige og lyse omstændigheder, forstod man dog, naar man fik lov at komme ham nær, at hans gerninger netop paa grund af hans enestaaende samvittighedsfuldhed og faglige ærlighed overfor sig selv — ofte sled stærkt paa ham.

Ethvert sygdomsforløb og enhver operation, som ikke fik det ventede forløb, gennemgik han paa det nøjeste gang paa gang, kritisk og hensynsløs overfor

sig selv, om dog een eller anden detalje ikke kunde være gjort anderledes.

Han glemte i sandhed ikke sine patienter, naar han om dagen forlod afdelingen.

For 1 $\frac{1}{2}$ aar siden havde han den meget store sorg pludselig at maatte forlade den gerning, som indtog størstedelen af hans hjerte, idet Hornsyld sygehus, ligesom saa mange andre institutioner, med særdeles kort varsel beslaglagdes af den tyske hær.

Ogsaa disse bekymringer fremskyndede den blodtryksforhøjelse i forbindelse med en hjertesygdom, som saa smaat var begyndt et aarstid forinden. Der kom smertefulde stunder og dage, som nødvendig-gjorde flere hospitalsindlæggelser.

Vi, hans venner, havde trods alt haabet at beholde ham iblandt os en del aar, nu han var aflastet for arbejde. Dette skulde ikke være saa, og hans højeste ønske om atter at faa lov til at indrette sit sygehus efter dets bestemmelse skulde ikke gaa i opfyldelse.

Vi, der kendte ham og holdt af ham, vil altid bevare mindet om en klog og god dansk mand med dybe rødder i virkeligheden og høje idealer, som vi andre nu vil forsøge at leve videre efter.

Hans Thomsen.

AMTSVEJINSPEKTØR H. JENSEN

Amtsvejinspektør H. Jensen, Vejle, døde Natten til Onsdag den 22. November 1944. Han havde da været syg gennem længere Tid.

Amtsvejinspektør Hans Jensen var født den 27. April 1885 i Gl. Sole som Søn af senere Amtsraadsmedlem, Gdr. J. P. Jensen. I 1902 tog han Studentereksamen, og i 1908 blev han polyteknisk Kandidat som Byg-

ningsingeniør. I 1909 og i Begyndelsen af 1910 var han assisterende Ingeniør ved Horsens Kommunes Havneombygning, og derefter virkede han til 1911 som assisterende Ingeniør ved Vejle Kommune. I 1911 og første Halvdel af 1912 var han tilsynsførende Ingeniør ved Anlægget af Rødkjærsbro—Kjellerupbanen og fra August 1912 til 1914 Ingeniør ved Anlæg af Vandel—Grindsted Banen. I Januar 1915 ansattes Hans Jensen som assisterende Ingeniør ved Vejle Amts Vejvæsen, den 1. Juli 1923 udnævntes han til Amtsvej- og Vandløbsinspektør i Vejle Amt. Han var teknisk Konsulent for Vejle—Vandel—Grindsted Banens Bane- og Maskinafdeling, et Hverv, han havde beklædt gennem 16 Aar, og endvidere var han Ministeriets tilsynsførende med Landvindingsager i Vejle Amt.

Amtsvejnspektør H. Jensen var kendt som en ualmindelig dygtig Tekniker, og han gik op i sin Gerning med stor Energi. Meget omfattende Vejarbejder er blevet udført i den Tid, han har staaet som Leder af Amtsvejvæsenet, og det var ham en Glæde at sysle med de Planer, der gik forud, og at virke for, at det bedst mulige Resultat blev opnaet. Det laa ikke til ham at stille sig selv i Forgrunden, naar et eller andet større Arbejde var under Udførelse eller havde fundet sin Afslutning. Det forbød hans naturlige Beskedenhed ham. Men kom man til at tale med ham om saadanne Arbejder, da mærkede man, at han havde omfattet dem med en glødende Interesse. Det kan med Sandhed siges, at han har været Vejle Amt en overordentlig god Mand. Han udfyldte i enhver Henseende sin betydningsfulde Stilling.

Amtsvejnspektør Hans Jensen var jævn og ligetil i sin Fremtræden. Selv født paa Landet havde han let ved at komme paa Samtalefod med de Faktorer ude i

Landkommunerne, som hans Gerning bragte ham i Forbindelse med, og med Amtsråadets Medlemmer stod han i det allerbedste Samarbejde. Han havde ikke blot det nøjeste Kendskab til de Egne, som faldt ind under hans Arbejdsomraade, men han kendte ogsaa Amtets Befolkning som kun meget faa. Det betød en stor Styrke for ham i hans Gerning og kom ogsaa i høj Grad andre til Gavn.

Amtsvejinspektør Jensen var i mange Maader et særpræget Menneske. Han havde sine bestemte Meninger og ejede et stærkt Temperament. Han hørte ikke til dem, som udleverede sig til hver som helst, men de, der kom ham paa nærmere Hold, vil vide, at han ejede et varmt og følsomt Hjerte, og han var trofast overfor dem, der havde vundet ham for sig. Budskabet om hans Død vakte stor Sorg overalt paa Egnen.

Amtsvejinspektøren efterlod sig Hustru og en voksen Søn.

G. Skytte Nielsen.

REGISTER

over

Artikler i Vejle Amts Aarbøger

1905—44

Aakjær, Jeppe: Jylland. 1934.

Achelis, T. O.: Koldinghus' Bygmester, Hercules von Oberberg. 1924. — Dalby Mølle 1719. 1924. 1925. 1930. — Tobaksavlen i Fredericia i 17. Aarh. 1927. — Sønder Bjært Sogn og dets Præster. 1929. — Oplysning om de otte Sogne i 17. Aarh. 1933. — Sønder Bjært Skole. 1939.

Alkærstig, Søren: Hedernes Opdyrkningshistorie. 1929.

Alsted, Jakob: Friederichs Weyle Röde Kohs. 1911. — Valdemars Vej. 1912 (1913). 1922. — Vejle Mølle. 1922. — Sindbjerg Skoles Oprettelse 1741. 1924. — Nogle Døbefonter i Vejleegnen. 1939.

Andersen, Chr.: Glud Præstegaard. 1926. — Series pastorum i Glud. 1926.

Andersen, Peter K.: Vejlbj Kirke. 1930.

Asmussen, Jacob: To Slægtsnavne, Asmussen og Worsaae. 1918.

Bardenfleth, V.: Vejle Amts historiske Samfund. 1905.

Barsøe, C.: Blade af en gammel Lærerslægts Historie. II. 1929.

Barsøe, Ditlev: Æ Landsmand. 1909 (jfr. 1922).

Barsøe, P.: Blade af en gammel Lærerslægts Historie. I. 1929.

Baungaard, J. P.: Stodderkongen. 1939.

Bech, P.: Døvstummeundervisning i Nørup Præstegaard. 1917.

Behrens, C.: Fra Fredericia Latinskole. 1908. — Tobaksavlen i Fredericia i det 18. Aarh. 1908. (jfr. 1927).

Bennetsen, Fr.: En Markedsrejse i gamle Dage. 1905.

Berntsen, Anton: Nogle jydskke Spillemand. 1921. — Æ Østeregn. 1934. — Vejle og Omegn. 1934.

- Berthelsen, Wm.*: Vejfredning. 1935. — Stenalderbopladsen langs Vejle Aa. 1938.
- Bie, Lorents*: Slægten Bie. 1930.
- Bjarne, J.*: Fredericia Museum. 1927.
- Blicher, St. St.*: Jyden. 1934.
- Bonde, Aage*: Bidrag til Skolevæsenets Historie i de 8 Sogne. 1941.
- Brandorff, I. O.*: Graabrødreklostret i Kolding. 1906. — Indskrifter paa gamle Huse i Kolding. 1908. 1917. — Østergade i Kolding. 1919. — Det gamle Saltværk i Kolding. Undersøgelser i Marken. 1921. — En Kagstrygning i Kolding. 1922. — Fra Gravurne til Skorstenspipe. 1922. — Kanonbaadens Deltagelse i Slaget ved Kolding. 1924. — Fra Rendebanen i Kolding. 1926. — Marielund ved Kolding. 1926. — Kolding i Oldtiden. 1928. — Træhesten. 1928. — P. Eliassens Minde. 1928. — Et gammelt Gadebillede. 1930. — Drikkevandet i Kolding i Fortiden. 1931. Kammerherre Bardenfleths Minde. 1932. — Beatus Dodt. 1933.
- Bredsted, Aage*: Boganmeldelse. 1933. — Kendte Mænd i Vejle Amt. 1934. — Studievejledning i Amtets Historie. 1934. — Litteratur om Vejle Amt. 1935. 1936. 1937. 1939. 1940. 1942. 1943. 1944.
- Breindahl, Alb.*: Sange og Melodier fra en svunden Tid. 1939. — Vejrrose Batteri og dets Omgivelser. 1942.
- Bremerholm, Aage*: Gamle Fredericiaminder. 1910. — Erindringer fra Fredericias Belejring 1849. 1911. — Fra Prindsens Ophold i Fredericia. 1912. — Borgervæbnings Bestemmelser i Fredericia. 1919. 1920.
- Brun, R.*: Valdemarsvej. 1922 (jfr. 1913).
- Bruun, Georg*: Niels Mickelsøns Regnebog. 1932. — Brandorffs Gaard i Kolding. 1935. — Nogle latinske Kilder til Koldings Historie. 1937.
- Bryndum, A. E.*: Maren Loss. 1924. — Slægten Feveile. 1925.
- Brøckner, Mortensen*: En Salut fra Fredericiavold. 1922.
- Bundgaard-Lassen, T.*: Af Brande Sogns Historie. 1930. 1935. 1936. 1939. — Søren Kierkegaards Moder og hendes Slægt i Brandeegnen. 1942.
- Bæksted, Anders*: Mourits Mouritsen Højer. 1943.
- Bøcher, Steen B.*: Vandmøller og andre Vandkraftudnyttelser i Vejle Amt. 1943. 1944.

- Carøe, K.*: Bartskeerer og Kirurger i Kolding, Fredericia og Vejle. 1912. — Fra Vejle Hospital. 1918. — Bøddelstrid. 1919.
- Christensen, C. Petresch*: Vejle Købstad og dens Indbyggere 1735. 1921. — Fredericia Købstad og dens Indbyggere 1735. 1924. — Kolding Købstad og dens Indbyggere 1735. 1927.
- Christensen, J. Carl*: Videbreve fra Sindbjerglund. 1930. — Videbreve fra Lindved. 1932. — Bylov fra Stavnsbaandstiden. 1938.
- Christensen, R.*: Viuf Kirke. 1932.
- Christiansen, Chr.*: En ny Opgave for historisk Samfund. 1932. — Det ældste Sygehus i Vejle. 1938.
- Dahl, N. H.*: Slotshaven ved Koldinghus. 1927. — Havebruget i Vejle Amt. 1928.
- Dansk historisk Fællesforening*, 1933.
- Dawidsen, Aage*: Carl Frederik Isak Dalgas. 1936.
- Dolleris, Andr.*: Vejle. 1934.
- Dyggve, Ejnar*: Om nordisk Arkitekturopfattelse i Vikingetiden. 1943.
- Eliassen, P.*: Kolding Byes Historie i det 19. Aarh. 1905. — Fra Alminde. 1905. — Bøddel og Natmænd. 1905. — De gamle Klokker. 1905. — Fra Hans de Hoffmanns Dage: a) De tyske Kolonister, b) Udskiftningen. 1906. — Bidrag til Kolding Byes ældre Historie. 1906. — Fra de 8 Sogne. 1907. — En Bydemand. 1907. — Nygaard i Starup Sogn. 1908. — To Præsteberetninger fra 1687. 1908. — Præsten i Vonsild, Livsbillede fra 17. Aarh. 1910. — To Kolding Borgmestre. 1911. — En Præstehistorie fra Jelling. 1912. — Fra Hønborg. 1913. — Mastigaard — »Anebjerg« — Salpeterværket i Borlev. 1913. — Hejlsminde og Slusen. 1913. — Købmandslauget i Kolding. 1914. — Beskrivelse af Højen fra Reformationstiden. 1914. — Fra Indherrederne. 1914. — Oberst Axel Liljefalk. Nekrolog. 1915. — Kolding Rytterdistrikt. 1915. — Borgmester Hans Pedersens Bryllupsviser. 1915. — Bydebreve til Begravelser og Bryllup. 1915. — Spredte Optegnelser fra Vonsild Sogn. 1915. — Borchs Gaard i Kolding. 1915. — De gamle Landsbyer — »Trelde«, »Børup« og »Bramdrup«. 1915. — Fra Egtved og Ødsted Sogne. 1916 (jfr. 1907). — Et gammelt Bindebrev i Træskomaal. 1917. — En Koldingborger, »Hans

- Henrik Grau«. 1918. — En Ansøgning om at blive Præst i Hejls. 1918. — Tobaksdyrkning paa Koldingegnen for 150 Aar siden. 1918. — Da Kolding gemte sine Dokumenter i Kirken. 1918. — Studehandlere. 1919. — Fra et Bryllup i Kolding 1722. 1920. — Det gamle Saltværk ved Kolding. 1921. — En gammel Frierhistorie fra Kolding. 1921. — Afskedsvals af Ole Kjær. 1921. — En Brudeskala i 1844. 1921. — Stenene fra »det gamle Fovslet«. 1921. — Da Apotekeren drev Restauration i Kolding. 1921. — Nogle Træk fra Kolding fra Treaarskrigen. 1922. — Gamle Breve om Fredericia, Kolding og Vejle. 1922. — En Landsbyskole før Rytterskolerne. 1922. — En Dames Dagbog fra 1864. 1923 (jfr. 1924). — Heksen fra Kolding endte paa Baalet. 1923. — Et Krammarked i Vejle i gamle Dage. 1924. — Da Topografen Gaarmann fik Irettesættelse. 1924. — Sukkerliste fra Koldinghus Amt. 1924. — Om Skomager P. Mart. Møller. 1924. — Fra Dalby Mølle. 1924 (jfr. 1925). — To gamle Billeder fra Fredericia. 1924. — Et gammelt Segl. 1924. — Gamle Præstegaarde. 1925. — En brav Mands Rimkrønike. 1925. — Da Vejle savnede Læge. 1925. — Et smukt Billede af Kolding 1836. 1926. — Fra et Ting under aaben Himmel i Bjerger Herred. 1926. — Hvorledes saa Drenderup ud? 1926. — Ærlige og uærlige Folk. 1927. — Tingstedet paa Tingskøvhede i Taps. 1927. — Søndergade i Kolding 1848. 1927.
- Elstrøm, P. G.*: Fra Haastrup, lidt Tradition. 1919. 1920.
- Espersen, L.*: Museet paa Koldinghus. 1926.
- Fischer, M.*: Poul Lindholm. 1929. — Bondens Liv og Virke. 1931.
- Fogtmann, Cathrine*: Minder fra Vejle 1864. 1907.
- Frederiksen, Mogens Lebech*: Taulov Kirke. 1927. — Taulov. 1930.
- Frydendall, H. H.*: Blade af Lilballes Historie. 1922. — Æ Landsmænd. 1922 (jfr. 1909).
- Fuglsang, Anthon*: Fra Bjerger Herred i Trængselsaarene 1807—1814. 1931. — Fra Sandflugtens Dæmpning i Danmark. 1941. — Nebbe Slot — Hartvig Limbek. 1943.
- Glob, P. V.*: Donneruplund-Ploven. 1944.
- Godskesen, Sine*: En Præstegaard under Slavekrigen. 1906.
- Gynther, S. L.*: Kampen om Kolding 1849. 1910.
- Hahn-Thomsen, C.*: En gammel Fredericiaslægt. 1923.

Hansen, Arnold: Om nogle gamle Klokker. 1918. — Optegnelser fra Hover 1864. 1920. — Den sidste Henrettelse ved Vejle. 1920 (jfr. 1921). — Da Vejle savnede en Læge. 1925. — Da Kvægpesten rasede. 1931. — En Organist- og Stadsmusikantbestalling i Vejle. 1932. — Lokalhistorikeren Aage Simonsen. 1935. — Fra Vejle Apotek omkring 1783. 1936. — Fra Landsfaderens Jyllandsrejse i 1824. 1942. — Forskellige Optegnelser om Hjarnø. 1943. — De selskabelige Klubber i Kolding. 1944.

Hansen, Axel: Ægtkørsel. 1939.

Hansen, C. V.: Kampen om Ejendomsretten til ubebyggede Jorder i Fredericia. 1919. — Gamle Minder fra Trelde. 1928.

Hansen, Georg: Skoleloven 1814 i Vejle Amt. 1944.

Hansen, H. C. F.: Organist og Lirekassemand. 1939.

Hansen, Jens: Kong Christian IX's Besøg i Kolding 1864. 1917. — Smaatræk fra 1864 — »Tre Sømænd«. 1917.

Hansen, Marius: Skolelærer Broe i Bredballe. 1913. — Hovedgaarden Grundet og dens Ejere. 1914. — Erritsø gamle Kirke. 1915 (jfr. 1927). — Fra Hornstrup Kirke. 1917. — Greis gamle Kirke. 1919. 1926. — Sankt Peters Kirke i Langeskov. 1921. 1922. — Tirsbæk Gods og Ejere. 1923, 1. Halvbind. — Præsterne i Engom og Hedensted Sogne. 1925. — Et Vidne fra Vejle Kirkegaard. 1926. — Uldum gamle Kirke. 1927. — Evald Tang Kristensen. 1929. — Skærup Kirke. 1929. — Søren Abildgaards Dagbøger. I. 1930. — Søren Abildgaards Dagbøger. II. 1931. — Søren Abildgaards Dagbøger. III. 1931. — Fangen paa Boller. 1932. — Daugaard Kirke. 1933. — Landsbyspillemandens Minde. 1933. — Landsbyen i Nutiden. 1934. — Halvøen imellem Horsens og Vejle Fjorde. 1934. — Vejle og Omegn. 1934. — Linds Minder fra Erritsø. 1935. — Smidstrup Kirke. 1938. — Vejle Fjord. 1941.

Hansen, Niels: Soldaterbreve fra 1850. 1931.

Hansen, S.: Gamle Borgpladser ved Vejle. 1905. — Den jydsk Slavekrigs Begyndelse i Vejle. 1905. — De fremmede Tropper i Tyrsted 1808 og H. C. Andersen. 1906.

Hansen, Viggo: Rasmus Christensen, Viuf. 1938.

Harboe, Jens Peter: Gamle Jørgen Jensen, Moesgaard. 1916.

Hauch-Fausbøl, Th.: Peder Hauch til Hastrup. 1924. — Den Matfeldske Arvesag. 1927.

- Heltoft, Jens*: Præsten Søren Steffensen fra Jelling. 1922. — Af Jelling Sogns Historie. 1922. — Jelling og Omegn i Svenskekrigen. 1924. — Tørrild Herred. 1924. 1925. — Af Bredsten Sogns Historie. 1930.
- Heymann, Alfred*: Fredericia og den jødiske Menighed. 1905. Gamle Gravminder paa den ældste jødiske Begravelsesplads. 1917. — Skoleminder fra Fredericia. 1863—70. 1927.
- Holck, Adelaide*: Minder fra Krigen 1864. 1911.
- Holm, Axel*: Fra Egtved Sogh. 1932.
- Holm, Frands*: Maalet. 1934. — Folket. 1934. — Æ Tywsti. 1936.
- Honoré, P.*: Den reformerte Menighed i Fredericia. 1930. 1933. — Den gamle Portal. 1936.
- Hornbech, Carl*: Fra Erritsø Kirke. 1907 (jfr. 1915).
- Hove, K. M.*: Landbrugsforhold i første Halvdel af 19. Aarh. 1936. — En rig Præst og en fattig Skoleholder. 1939. — Hvad Brandprotokollerne fortæller. 1942.
- Hvidtfeldt, J.*: Kampene om Kolding 1849. 1930. — De første Udskiftninger i Koldinghus Amt. 1931. — Vejle Byes Historie. 1932. 1933. 1935. — Færgevæsenet ved Vejle Fjord. 1932. — Kirkelige Forhold paa Reformationstiden. 1936. — Fredericias Handel og Skibsfart i Aaret 1700. 1937. — Stavnsbaandet. 1938. — Klokkeafleveringerne under Frederik I. 1939. — Bidrag til Belysning af de kirkekelige Forhold i Vejle Amt i det 17. Aarh. 1942.
- Ipsen, Alfred*: Hjem. 1934.
- Iversen, Carl*: Om Præsten, Consistorialraad Jørgen Gad. 1911.
- Jacobsen, Lis*: Ole Worms Beskrivelse og Tolkning af Jelling-Monumentet. 1937.
- Jacobsen, Niels*: Hvad betyder Billedet i Kolding Bysegl. 1940. — Jens Holm. 1942. — Oldtidsgrave paa Koldingegnen. 1942. — Harald Andersen, Kolding. 1943. — Restaurerede Oldtidsgrave i Vejstrup Sogn. 1943. — Harte og Bramdrup Sogne omkring Aar 1766. 1944.
- Jensen, B. M.*: Nekrolog: S. Hansen.
- Jensen, Franz*: En gammel Mands Erindringer fra Kolding 1864. 1924.
- Jensen, Holt*: Fra Engelsholm. 1938.
- Jensen, J.*: »Slægten Linnemann«. 1925.
- Jensen, Jens Hansen*: En gammel Ægtkusk fortæller fra 1864. 1928.

- Jensen, Johannes V.*: Fædrenes Spor. 1934.
- Jensen, N. P.*: Det gamle Smedeembede i Ølholm. 1913. —
Fra Givskud Skole. 1914.
- Jensen, P.*: Vejlbys Sogns Kirke. 1917.
- Jespersen, A.*: Iver Jørgensen Oxholm. 1925. — Biskop Brorsons Visitatser. 1932. — Kolding. 1934. — Kolding og Omegn. 1934.
- Johansen, Axel*: P. Eliassen som Foredragsholder. 1928. — Kongevejen og Adelvejen mellem Kolding og Haderslev. 1928. — Kongevejen Kolding—Nygaard. 1944.
- Johansen, N. P.*: En Rettelse til: »Fra Haastrup Skole«. 1919. 1920. — Sagn og Levn. 1934.
- Johansen, P.*: Møllebygger Peder Bertelsen. 1927 (jfr. 1926).
- Johansen, P. Bøgelund*: Fra Givskud Skole i ældre Tid. 1913.
- Jørgensen, Chr.*: Pengekrisen 1857, særligt i Vejle Amt. 1912. — Nogle Fredericia Officerer omkring 1848. 1914. — Fra Fredericias Havn i ældre Dage. 1914. — Den store Ildebrand i Vejle 23. April 1786. 1915.
- Jørgensen, Frouin*: De tyske Friskarer. 1937. — Kolding i 1848. 1939.
- Jørgensen, Julius*: Erindringer fra Skansegravning ved Vejle 1864. 1906.
- Karstoft, J.*: Fra min Hjemegn Omvraa, Sdr. Omme. I—II. 1937.
- Kau, Hans*: Slavekrigen i Gadbjerg og Lindeballe Sogne. 1906. — Gadbjerg Sogns ældste Kirke. 1906. — Jørgen Birkebæk. Et Bidrag til en klog Mands Saga. 1908. — Slavekrigen i Givskud Sogn. 1908. — En gammel Kirkeruin. 1910. — Hovedgaarden »Refstrup« i Gadbjerg. 1911. — Om Kolonien »Frederikshaab« i Randbøl Sogn. 1912. — Borgmester Hans Jørgensen. 1913. — Ann Trøglborg. Den kloge Kone i Ringgive. 1913. — Jens Kudsk i Smidstrup. Af en klog Mands Saga. 1914. — Maren Bjørn, en Seerske og Sandsigerske. 1915. — Hovedgaarden Hastrup. 1917. — Søren Sillestho'ed. Af en klog Mands Saga. 1918. — Margrethediget i Nykirke Sogn. 1927. — Indberetning til den Kgl. Commission om Oldsager i Ringgive, Gadbjerg og Lindeballe. 1927. — Ringgive, Gadbjerg og Lindeballe Præstehistorie. 1928. — Om Kalkmalerier i Gadbjerg Kirke. 1929.
- Kibæk, Christian*: Fra Sindbjerg Kirke. 1913.

- Kiær, J. F.*: Tre nyere Monumenter i Fredericia og Omegn. 1928. — Fredericia. 1934. — Elbodalen. 1934. — Bidrag til Fredericias Historie. 1935. — Sangen om Vejle Amt. 1937.
- Kjær, Hans*: Mindesmærker og Fund fra forhistorisk Tid i Jerlev Herred. 1912. — Om Kongehøjene i Jelling. 1913.
- Klem, P.*: Vejleminder fra Krigsaaret 1864. 1917.
- Klitgaard, C.*: Hans Skeel til Nygaard. 1912. — Et Fund i Nykirke Præstegaards Toft. 1918.
- Knudsen, Fr.*: Jellingehøjenes Frigørelse. 1930. — Jellinghøjenes Frilæggelse. 1937. — Med Vejle-Fogden til Vesterengen for 50 Aar siden. 1944.
- Knudsen, Hans*: Caspar Marckdaners Brandordning for Kolding. 1924.
- Knudsen, Hans*: Tanker ved Doktor Sagers Grav i Kolding. 1916.
- Knudsen, P.*: Øster Starup Præstegaard. 1925. — Nørre Stenderup Præstegaard. 1925. — Ødis Præstegaard. 1928. — Taps Præstegaard. 1930. — Starup Kirke. 1939.
- Knudsen, Søren*: Om gamle haandsmedede Gravkors i Bjerre. 1919. — Hvalfangsten paa Hjarnø. 1926. — Handelspladsen »Snaptun«. 1927. — To gamle Møller i Bjerge Herred. 1926, 1927. — De gamle Kystpakhuse. 1928. — Lidt om Glud Præstegaard. 1942.
- Kristensen, A.*: Altertavlen i Hejls. 1905. — Et Minde fra Munketiden i Sønderby ved Horsens. 1920.
- Kristensen, Evald Tang*: C. A. Thyregod og hans Slægt. 1918, 1919, 1920. — Nogle Optegnelser af Anders Mortensen i Vejle. 1919. — Et Par Smaatræk fra Vejle By i ældre Tid. 1920.
- Kristensen, Johs. E. Tang*: Et Bondebryllup i Østjylland i gamle Dage. 1940.
- Kristensen, K.*: Træk af dagligt Liv i Vejstrup omkring 1850. 1926.
- Kristensen, Sigurd*: En Præsteskabne. 1937. — En Kriminalretssag for 180 Aar siden. 1938. — Strid mellem Præst og Bonde. 1939. — Den første Skoleordning i Vejle Amt. 1940. — Skolefundatser fra Tørrild Herred. 1942.
- Larsen, Sander*: Smaa Erindringer fra Bjerge Herred. 1907.
- Lassen, C. A.*: Holger Kyster. 1944.
- Lauritsen, Jens*: Salmebogskampen i Sindbjerg Kirke. 1908.
- Liljefalk, Axel*: Preusserne i Bjerge Herred. 1906. — Vejle

- Amt, særligt omkring Kolding, i første Krig. 1906. — Frederiksoddes første Dage og Carl Gustavs Overgang over Lille Bælt. 1907. — Brandenburgerne, Østrigerne og Polakkerne i Vejle Amt 1658—59. 1907. — »Et Opraab«. 1907. — Kampen om Kolding 23. April 1849. 1909. — Breve fra Torstenson vedr. Indfaldet i det sydlige Jylland 1643—44. 1910. — Fredericianeren Peder Buhl. 1911.
- Lind, Gustav:* Et Sagn fra Bramdrup v. Kolding. 1932.
- Lindholm, Poul:* Fra Starup Sogn. 1907. 1908. 1909. — Præsten L. M. Lund og Skolevæsenet i Starup. 1908. 1909. — Esben Hansen Degn. 1912. — Slægten Sager. 1913 (jfr. 1914). — Foreningen »Fostbroderskabet«. 1918. — Skolevæsenet i Alminde Sogn i 1. Halvdel af 19. Aarh. 1921. — Alminde By for 100 Aar siden. 1925.
- Løye, J.:* Et Minde fra 1864. 1929.
- Matthiassen, Hugo:* Enkedronning Dorothea paa Koldinghus. 1908. — Gammelt Fredericialiv. 1909. — Bøddelboligen og dens Beboere. 1910. — En Forskrivning til Satan 1732. 1910. — Fredericias ældste Raadhus og Fængsel. 1910. — Lidt om Ullerup Sogn. 1910. — En Tale af Hans de Hoffmann. 1911. — Historiske Mindesmærker og deres Bevaring. 1911. — Fredericia i Fest 1767. 1922. — Om Fredericia Latinskole. 1923. — Et Par gamle Billeder af Prinsens Port i Fredericia. 1927. — Det middelalderlige Kolding. 1929. — Holger Kyster. 1944.
- Melby, Fr.:* Kalkmalerier i As Kirke. 1905.
- Mogensen, N.:* De gamle fortæller. 1909.
- Moltesen, L.:* Lidt fra Vingsted Sogn. 1908. 1909.
- Mortensen, Niels Th.:* Et Bondebryllup i Østjylland i gamle Dage. 1940.
- Mortensen, Rasmus:* En middelalderlig Teglovn. 1916. — Balders Offerplads. 1919. — Jydsk Jærn. 1920 (jfr. 1932). — Lindeballe Skov. 1922. — Gadbjerg og Lindeballe Sogne efter Svenskekrigen. 1923. — Forhistoriske Mindesmærker i Lindeballe Sogn. 1925. — Midtjylland. 1930. — Natmanden fra Rostrup. 1930. — Randbøl Hede. 1930. 1931. — Mogens Jensen. 1931. — Vore Kirkegaardsdiger. 1932. — Landeveje i Vejle Amt. 1933. — V. Bardenfleth. 1933. — Landskabets Tilblivelse. 1934. — Bosættelsen. 1934. — Landsbyens Grundlæggelse. 1934. — Byens Folk. 1934. — Storgaarde, Kirker, Klostre, Købstæder. 1934. — Skoven

- og Heden. 1934. — Johannes Buck. 1935. — Hans Kau. 1935. — Boganmeldelse. 1935. — Fund. 1937. — Knud Valløe. 1937. — Give og Omegns Plantningsforening. 1938. — I. O. Brandorff. 1938. — Stavnsbaandsproblemer. 1938. — »Danmarks Riges Breve«. 1939. — Grundlovsfest i Give 1868. 1939. — Om Jordemødre. 1939. — Af Biskop Blochs Samlinger. 1940. — British Museums Oldsager fra Vejle Amt. 1940. — J. F. Kiær. 1941. — Anders Sørensen Vedel. 1942. — Jens Kr. Madsen, Sdr. Omme. 1944. — Skovrider A. C. J. Klüver. 1944.
- Moth, Fr.:* Anders Sørensen Vedels Mindeskrift om Jens Pedersen, Grundet. 1926.
- Munck, Ingrid:* Randbøl Sogns Oldsagssamling. 1931.
- Møller, Chr. H.:* Gammelt vestjydsk Bondeliv. 1918. — Hjemmeflid i ældre Tid. 1936. — Personlige Erindringer fra Vejle i Krigsaaret 1864. 1937.
- Møller, John M.:* Provst Jacob Holm i Højen. 1909.
- Møller, P. Martin:* Christian VII's sidste Ophold paa Koldinghus. 1924. — Da Kosakkerne kom til Kolding 1814. 1924.
- Nielsen, Augusta:* Barndomserindringer fra Kolding 1864. 1924.
- Nielsen, G. Skytte:* Kr. Madsen, Bredal. 1944. — Læge August Sonne. 1944.
- Nielsen, Jes:* Valdemars Vej. 1913 (jfr. 1912).
- Nordmann, V.:* Det gamle Saltværk ved Kolding: Geol. Forhold. 1921.
- Norn, Otto:* Billedhugger Jens Hiernøe. 1938.
- Orluf, Fr.:* Den ældste Jellingestens oprindelige Plads. 1931. — Brorson som latinsk Digter. 1935. — Den gamle portal. 1936. — Runestenene i Jelling. 1943.
- Ousen, Hans:* Minder fra Vejlbjby Sogn 1864. 1933. — Fra Vejlbjby Sogn 1796. 1939.
- Overmark, Peter:* Fra Ringgive Sogn. 1933. 1935.
- Pedersen:* Ringridning og Fastelavnsridt i gamle Dage. 1925. — En Mekaniker. 1926. 1927.
- Pedersen, E. K.:* Et Oldtidsfund i Rostrup. 1938.
- Pedersen, Jens A.:* Smaatræk fra Vejstrup Sogn. 1927. — Stendysserne ved Grønninghoved Strand. 1928. — To gamle Viser. 1928. — Værnetræer. 1935. — Sønden Kolding Fjord. 1936. — Sønden Kolding Fjord. V—VII. 1937.

- Pedersen, Klemen:* Fra Brande i Præsten N. Chr. Clausens Tid. 1908.
- Petersen, C. V.:* De 24 Mænds Conspiration i Vejle 1611. 1926. — Kockens Kilde ved Vejle. 1926. — G. T. Gaarmanns Levned. 1928.
- Petersen, L.:* Da Fredericia i 1885 skulde have haft Lokalbane til Egtved. 1941.
- Poulsen, J.:* Af Harte Bys Historie. 1917.
- Qvistgaard, Erh.:* En mærkelig Provsteskrivelse fra 1599. 1930. — En jydsk Præstedatters Bryllup 1725. 1932.
- Ravn, J. J.:* Gamle Minder fra Tyvkær. 1906. — Skoler og Skolelærere. 1906. — Alterkalken fra Vejlbj Kirke. 1908. — Det gamle Ullerup Sogn. 1910. — Fra en Ægttur til Vejle 1808. 1910. — Tre Mænd fra Holmans Herred. 1911. — En Slægt fra Børkop Mølle. 1912. 1917. — Lidt om Skoleforhold i gamle Dage. 1913. — Et gammelt Kort over Skærup. 1914. — Gaardene i Pjedsted. 1916. — Erritsø. 1917. — Gamle Beretninger fra Haastrup. 1917. — En Oplysning i Anledning af en Rettertingsdom. 1917. — Herredsboogsbeskrivelser fra Vejle 1649 og 1690. 1918. — En Heks og en klog Mand. 1920. — Brudeskaren i Haastrup. 1921. — I aaben Grav til Morderskens Henrettelse. 1921. — Et Kaldsbrev for en Lærer. 1922. — Vejle Søndermark. 1924. — Lidt om den gamle Kirke i Kongsted. 1925. — Viuf By. 1925. — Hvolbøl Mark i Jerlev. 1925. — Uddrag af Brusks Herreds Tingbog. 1925. — Uddrag af Eltang-Sdr. Vilstrup Kirkebog. 1925. — Brudestykke af en Byvide fra Eltang. 1926. — Nogle gamle Tingsvidner fra Viuf. 1926. — Et Par gamle Bryllupsindbydelser. 1927. — Pjedsted Kirkes ældste Regnskabsbog. 1928. — Enkelte Oplysninger om Fredericia Skolevæsen. 1929. — Et Optrin i Erritsø Kirke 1648. 1929. — Koldinghus Rytterdistrikt. 1930. — Et Syn over Broer og Veje i Holmans Herred. 1932. — Lidt mere om gamle Veje. 1933. — Fra Holmans Herred. 1935. — En Aftægtskontrakt. 1937. — Hartvig Saxe's Røverfærd. 1938. — Lidt om Postforsendelserne i tidligere Tider. 1938. — Fra Vinding Sogn. 1939. — Fra Store Velling. 1941.
- Ravn, N. J.:* En Skovauktion i de otte Sogne 1849. 1906 (jfr. 1907, 1908).
- Ravnholt, A.:* De første Kartofler i Danmark. 1925. — Lidt

- om Bakkeskraaningerne og Staldgaarden ved Koldinghus. 1925. — Nogle ældre Beretninger om Plantevæksten i Kolding- og Fredericiaegnen. 1925. — Accise og Konsumption. 1929. — Uddrag af Konsumptionsforordningen af 1778. 1931. — Randbøldal og Haraldskjær. 1931. — Povl Jensen Kolding og hans Slægt. 1936.
- Rhode, J. T.: Dronning Louise i Kolding 1743. 1923. — En tysk Officers Erindringer om Slaget v. Kolding. 1925.
- Rhode, Vilh.: Foran Fredericia 1848. 1916.
- Riegels, C. F.: Minder fra Snoghøj. 1912.
- Ring, M.: Veteranen fortæller. 1909.
- Rockstroh: Lidt om Forholdene i Fredericia 1772. 1936.
- Rosendal, H.: Erindringer fra Vejle 1864. 1905. — Grundtvig og Skamlingsbanken. 1910.
- Schiørring, Chr. B.: Læge Chr. Petersen i Kolding. 1922. — Knud Brahes Pavillon. 1935.
- Schmidt, August F.: Helligkilder i Vejle Amt. 1925. — Sagn og Tro om Sten i Vejle Amt. 1927. — Folkeminder i Vejle Amt. 1929. — Fra Vejlbj Sogn. 1932. — Marthes Kilde. 1933. — Fra Smidstrup Sogn. 1936. — Fra den gamle Landsby. 1942. — Niels Christian Clausson. 1944.
- Schousbo, Fredr.: En gammel Købmandsgaard i Kolding. 1940.
- Schroll, Ejnar: Asger Kristensen. 1944.
- Schrøder, H.: Kolding. 1934. — Skamlingsbanken som nationalt Samlingssted gennem 100 Aar. 1943.
- Schumacher, J. C.: En gammel Torvester i Fredericia. 1918. — En østrigsk Militærbegravelse i Fredericia. 1918.
- Sejer, L. P. N.: Fredericia og Omegn. 1934.
- Simonsen, Aage: Fra Overtroens Verden. 1929. — Almueskolerne under Bygholm Gods ved 1742. 1932.
- Sinning, M. Jensen: »En Brydningstid«. Skildring fra Bredsten. 1916. 1917.
- Skov, Sigvard: Skibsfundene i Kolding Fjord. 1944.
- Skytte, Jens: Uro i Lejren. Minde fra Landsbyen Trelde. 1905. — Rejser i gamle Dage over Vejle Fjord og Lillebælt. 1922.
- Smidt, C. M.: Christian III's Dronning Dorotheas Portræt. 1906.
- Sprechler, G.: En Berigtigelse til: »En Dames Dagbog fra Kolding 1864«. 1924.

- Stephansen, N.*: Preusserne i Bjerger Herred 1864. 1906.
- Swane, Jørgen*: En lille Bemærkning til: »Slægten Sager«. 1914 (jfr. 1913). — Østers-Anlægget i Vejle Fjord. 1940. — Kong Frederik VII's Besøg i Vejle 1857 og 1861. 1942. — Guldsmede i Vejle indtil 1890. 1943.
- Søgaard, Thyge J.*: Bidrag til Vejle Byes Historie i det 17. Aarh. 1910.
- Sørensen, K. K.*: Vejle Museum. 1928.
- Sørensen, Marius*: Af Jellings nyere Historie. 1916.
- Sørensen, Niels*: En Sørens Kannes Daad for 100 Aar siden. 1920.
- Sørensen, Søren P.*: Lidt mere fra Egtved. 1917 (jfr. 1916). — Fra Slavekrigens Dage. 1917. — Bindebreve. 1918. — Fra min Barndomsby (Egtved Sogn). 1919. 1927. — Af en gammel Mands Fortælling. 1920. — Kalkmalerier i Egtved Kirke. 1921. — Ved et Besøg paa Karbjerg Kirketomt. 1925. — Series pastorum i Egtved Kirke. 1928.
- Therkildsen, J.*: Arvesølv. 1905. — Andreas Murmester fra Hvejsel. 1906.
- Tholle, Johannes*: Slotshaven ved Koldinghus. 1929. — Havedyrkning i Vejle Amt. 1930.
- Thomsen, Albert*: Christian Kirschbaum. 1920. — Komarksbuskene ved Kolding. 1929.
- Thomsen, Ludvig*: Musikliv i Kolding. 1932.
- Thygesen, A.*: Gamle Herregaarde i Starup Sogn. 1938.
- Unævnte Forfattere*: En stor Begravelsesregning fra Fredericia 1814. 1913. — En Adresse til Kong Frederik VII fra 1860. 1919. — Den første jødiske Synagoge i Fredericia. 1922.
- Ussing, Henrik*: Nogle gamle Testimonier. 1907. — En Rettertingsdom fra 1544. 1916 (jfr. 1917).
- Valløe, Knud*: Forord. 1934.
- Vestergaard, Kr. Larsen*: Noget mere om C. A. Thyregod og hans Slægt. 1920 (jfr. 1918 m. fl.). — Kongehøjene i Jelling. 1931.
- Winther, V.*: Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen. 1944.
- Wolthers, Johs.*: Organister og Stadsmusikanter i Vejle 1600—1941. 1942.
- Zachariassen, H.*: Fredericia Musæum. 1930. — Hans de Hofman. 1940.
- Zangenberg, H.*: Præstegaarden i Paaby. 1926. — Et gammelt Landsbyhus i Ødis Bramdrup. 1930.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1905—1944

VED MARIUS HANSEN

Omkring Aarhundredskiftet blev det kendeligt, at meget af den gamle Tids Kultur, Minder, Skikke og uskrevne Lokalhistorie vilde gaa tabt, naar de Mennesker, der havde fastholdt Folkearven og baaret den frem til Efterslægten, ikke var mere.

I Erkendelse heraf førte nogle interesserede Mænd, hvoriblandt vistnok særlig bør nævnes Evald Tang Kristensen, Sommeren 1904 Forhandlinger vedrørende Dannelsen af et historisk Samfund for Vejle Amt, hvis Opgave skulde være at udgive en Aarbog med lokalhistorisk Stof fra Amtets forskellige Egne. Forhandlingerne førte til, at »Vejle Amts historiske Samfund« stiftedes ved et Møde paa Fredericia Raadhus den 6. Januar 1905, og der udformedes Vedtægter, som bl. a. siger: Samfundets Formaal er at vække og vedligeholde den historiske Sans i Vejle Amt 1) ved Udgivelse af en Aarbog, 2) ved Indsamling af Optegnelser til Brug for kommende Tidens Granskninger, 3) ved Afholdelse af historiske Foredrag.

Til Samfundets Bestyrelse valgtes:

Stiftamtmand V. Bardenfleth, Vejle, Formand.

Kæmner I. O. Brandorff, Kolding, Næstformand.

Lærer S. N. Mouritsen, Mørup v. Vejle, Kasserer.

Cand. mag. S. Hansen, Vejle, Sekretær.
 Oberst Axel Liljefalk, Fredericia.
 Filialbestyrer P. Eliassen, Kolding.
 Sognepræst H. Kau, Gadbjerg.
 Forfatteren E. T. Kristensen, Mindebo v. Vejle.
 Proprietær Chr. Ravn, Sjølundgaard v. Kolding.

Senere har følgende virket i Bestyrelsen:

Seminarieforstander R. J. Holm, Vejle.
 Bankdirektør Chr. Jørgensen, Vejle.
 Gaardejer Mogens Jensen, Vandel.
 Seminarieforstander P. Elmquist, Vejle.
 Bankdirektør I. F. Kiær, Fredericia.
 Seminarielærer Marius Sørensen, Jelling.

Den nuværende Bestyrelse bestaar af:

Førstelærer Marius Hansen, Bredballe,
 Bestyrelsens Formand.
 Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe,
 Formand for Aarbogens Redaktionsudvalg.
 Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia,
 Bestyrelsens Næstformand.
 Landinspektør Axel Johansen, Kolding,
 Bestyrelsens Sekretær.
 Overbibliotekar Aage Bredsted, Vejle,
 Medlem af Redaktionsudvalget.
 Overbibliotekar Erik Ebstrup, Kolding,
 Kasserer, Medlem af Redaktionsudvalget.
 Direktør Harald Hess; Vejle.
 Byraadssekretær Niels Jacobsen, Kolding.
 Gaardejer Steffen Nielsen, Barrit.
 Overassistent L. Petersen, Fredericia.
 Sognefoged J. J. Ravn, Mølholm.

Vejle Amts historiske Samfund har været ledet af følgende Formænd; Kammerherre, Stiftamtmand Vilh. Bardenfleth (1905—1920), Kammerherre, Amtmand Knud Valløe (1920—1937), fhv. Amsraadsmedlem, Gaardejer Jørgen Krag (1937—1943), Førstelærer Marius Hansen, Bredballe, fra 1943.

Aarbogens Redaktører: Oberst A. Liljefalk, Fredericia (1905—1909), Redaktør P. Eliassen, Kolding (1910—1928), og Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe, fra 1928.

Der er nu gaaet 40 Aar, og der kan være Grund til i Jubilæumsaaret at efterse, hvorledes Samfundets Arbejde er lykkedes.

Opgaven var »at vække og vedligeholde den historiske Sans« indenfor vort Omraade. Under Bedømmelsen heraf maa man henvise til Registeret over Aarbogens Indhold 1905—44. Regelmæssigt udkom en fyldig Aarbog, almindeligvis i 2 Halvbind, hvori en Mængde Emner fra Amtets forskellige Egne er behandlet. Og samtidig hermed har Samfundet udgivet og tilstillet Medlemmerne selvstændige Værker som Marius Hansen: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921, Rasmus Mortensen, Marius Hansen og Aage Bredsted: Vejle Amt. En Hjemstavnsbog, Rasmus Mortensen: Jysk Jærn, G. Hermansen og A. Afzelius: Danmarks Riges Breve, Amsudgaven med Aarhus—Randers—Vejle Amter, William Berthelsen: Stenalderboplader i Sønderkær og Vejledalen, Stednavneudvalgets: Vejle Amts Stednavne.

Idet vi gør dette Resultat af vort Arbejde op, tør vi nok tro, Samfundet har bidraget væsentligt til at vække og vedligeholde den historiske Sans i Vejle

Amt. Hver Afhandling betyder Ord, der kom fra Hjer-
tet, og saa vist som de ogsaa sikkert har naaet mange
Menneskers Hjerter, udgør de kosteligt Materiale til
vor Hjemstavns aandelige Opbygning.

Den anden Opgave, Stifterne paalagde Historisk
Samfunds ledende Mænd: Indsamling af Arkivalier
m. m. synes ogsaa løst, idet vi gennem Aarene har
samlet og henlagt en Mængde Kildeskrifter o. l. i vort
Arkiv paa Kolding Centralbibliotek. Og endelig er der
i Aarenes Løb talt til Egnens Folk i Forsamlingshuse
og under Udflugter til historiske Steder i Amtet. Denne
Side af Historisk Samfunds Virksomhed har sikkert
ogsaa haft stor Betydning. Ikke mindst staar Udflug-
terne som herlige Oplevelser, derom foreligger talrige
Vidnesbyrd fra Medlemmer og Deltagere. I Erindrin-
gen kan fremkaldes Minder fra følgende Udflugts-
steder:

1925: Vejle Fjord, Juelsminde, Barritskov, 1926:
Fovsletgaard, Drenderup, Taps Kirke, 1927: Nebbe-
gaard, Taulov Kirke, Hønborg, 1928: Tirsbæk, Assen-
drup, Engom Kirke, 1929: Engelsholm, Nørup Kirke,
Jelling, 1930: Straarup, Stenderup Kirke, Skamlings-
banken, 1931: Palsgaard, Juelsminde, Raarup Kirke,
1932: Øster Nykirke, Margrethediget, Tinneth Krat,
Rørbæk Sø, 1933: Firhøjene i Randbøl, Randbøl Kirke,
Staldbakkerne, Rygbjerg Runesten, 1934: Den gamle
By i Aarhus, Aarhus Domkirke, 1935: Fakkegrav, Ro-
sensvold, Stovby Kirke, 1936: Donsgaard, Egtved Kirke,
Storehøj, Thorsted Kirkeruin, 1937: Lindeballe, Mølle-
bjerg, Give, 1938: Ut Kirke, Boller, Snaptun, Hjarnø,
1939: Snoghøj, Trinitatis Kirke, Fredericia, Vejlbj
Kirke, Hybylund.

Som det ses, dækker vore Medlemsudflugter ret godt
hele Amtet, og de vil blive fortsat, naar Forholdene

igen muliggør større Færdsel. Til flere af vore Sommer-Foredragsture skrev afdøde Bankdirektør, Konsul J. F. Kjær, Fredericia, indholdsrige og gode Sange, som mange Deltagere har bevaret og mindes med Taknemlighed.

Blandt Historisk Samfunds Ydelser til Vejle Amt er ogsaa forskellige Fredninger og Udgravninger. Adskillige af I. O. Brandorffs Undersøgelser og Gravninger bekostedes af Samfundet, og vi deltog f. Eks. i Fredningen af den middelalderlige Teglovn i Lindeballe, Fredningen af Hærvejen ved Vandskellet i Tinet, Fredningen af Randbøl Hede og Frilæggelsen af Kongehøjene i Jelling.

Den økonomiske Baggrund for vort Arbejde var Medlemsbidraget, som under Dyrtiden i Krigsaarene 1914—18 maatte sættes op fra 3 Kr. til 4 Kr. Det er siden lykkedes at holde dette Kontingent trods stigende Priser paa Papir og Bogtryk. Derimod maa vi fremtidig for at spare Forsendelsesomkostninger udsende Aarbogen i eet Bind aarlig.

Medlemstallet viser i Øjeblikket glædelig Stigning, og de aarlige Tilskud fra Amt, Byraad, Sognekommuner og Pengeinstitutter er rigeligere end før. Derimod holder Statens Bidrag til Amtssamfundene sig paa en meget beskednen Størrelse. Af stor Betydning for vor Økonomi har 2 Legater været: afdøde Kreditforeningsrepræsentant Johs. Buch, Bredsten, skænkede Vejle Amts historiske Samfund 500 Kr., og afdøde Kreaturekspeditør Jens Holm, Kolding, testamenterede Samfundet 10,000 Kr.

I Anledning af 40-Aaret har Vejle Amts historiske Samfund udsendt en Henvendelse om Støtte, og vi har haft den store Glæde at modtage 2715,50 Kr. fra 32 Bidragydere, saaledes som det fremgaar af efter-

følgende Fortegnelse. Samfundet udtaler sin bedste Tak til Giverne for denne Jubilæumsgave.

Gaver i Anledning af
Samfundets 40 Aars Jubilæum. Kr.

Kredslæge, Dr. med. Axel Hansen, Kolding	10,00
Ougaards Boghandel, Kolding	10,00
L. F., Kolding	200,00
A/S Brødr. Brincker, Greisdal Hammerværk pr. Vejle	25,00
C. M. Hess A/S, Vejle	100,00
Worning & Petersen, Vejle Sæbefabrik, Vejle.....	100,00
A/S E. Rasmussen, Fredericia	100,00
Fabrikant M. Andersen, Vejle	25,00
Danmarks Nationalbank, Kolding Filial	500,00
Windfeld-Hansens Bomuldsspinderi A/S, Vejle	100,00
Møllejer R. Tams, Leerbæk Mølle	10,00
Vejle Byraad	200,00
Oswald Christensen, Vejle	50,00
A/S De danske Bomuldsspindrier, Vejle	200,00
Landbo-Spare- og Laanekassen for Vejle Opland....	25,00
Kolding Byraad	200,00
Overlærer Aksel J. Knudsen, Brande	5,50
Sagfører E. Teller, Vejle	20,00
Baron G. Wedell-Wedellsborg, Williamsborg	10,00
Fredericia Byraad	200,00
Olsen-Holmelund, Fredericia	50,00
Nordiske Landes Bogforlag, Fredericia.....	50,00
A/S D. Friis, tekn. kem. Fabrik, Vejle	100,00
Apoteker Arnold Hansen, Børkop	20,00
J. P. Schmidt jun., Fredericia	50,00
Loehrs Kulimport A/S, Fredericia	50,00
A/S Fredericia Trælasthan del	50,00
I/S Resting, Fredericia	50,00
Dampvaskeriet Østjylland, Fredericia	25,00
Restauratør Vald. Petersen, Fredericia	30,00
Bloch & Andresen, Nordisk Tekstilaktieselskab, Fre- dericia	50,00
Fru Nanna Andersen, til Minde om Købmand Harald Andersen, Kolding	100,00

Ialt Kr. 2715,50

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Driftsregnskab for Aaret 1944.

Indtægter:

1. Medlemsbidrag (incl. Opkrævning)	3.287,00	Kr.
2. Medlemmer fra andre historiske Samfund .	80,00	-
3. Bidrag fra Stat, Amt og Kommuner.....	1.124,00	-
4. Bidrag fra Banker og Sparekasser	250,00	-
5. Andre Indtægter:		
Salg af Aarbøger	483,05	Kr.
Sparekasse- og Postgirorenter. 10,15	-	
Overført fra Grundfonden.....	1.419,29	-
Overført Kassebeholdning fra 1943.....	241,26	-
	Ialt...	6.894,75 Kr.

Udgifter:

1. Aarbogens Udgivelse og Udsendelse.....	4.328,64	Kr.
2. Aarsmøde og Bestyrelsesmøder	329,35	-
3. Køb af W. Berthelsen: Stenalderboplader i Sønderkær og Vejledalen til Udsendelse til Medlemmerne.....	1.600,00	-
4. Tryksager	283,90	-
5. Andre Udgifter	321,53	-
Kassebeholdning at overføre til 1945	31,33	-
	Ialt...	6.894,75 Kr.

Kolding, d. 19. Januar 1945.

E. Ebstrup,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er revideret og befundet rigtigt.
Kassebeholdningen er til Stede.

Kolding, d. 23. Januar 1945.

Arnold Hansen. *L. Fuglsang.*

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Grundfondens Regnskab for Aaret 1944.

Indtægter:

Beholdning pr. 1. Januar 1944:

Kolding Spare- og Laanekasse .	2.114,75	Kr.	
Jens Holms Legat, Obligationer	10.000,00	-	
Johs. Buchs Legat, Obligationer	500,00	-	12.614,75 Kr.
Legatrenter	412,00	-	
Sparekasserenter.....	107,29	-	
Gaver til Jubilæumsindsamlingen	2.290,50	-	
			<u>Ialt... 15.424,54 Kr.</u>

Udgifter:

Overført til Samfundets Drifts- regnskab for 1944:

Legatrenter	412,00	Kr.	
Sparekasserenter.....	107,29	-	
Hævet i Sparekassen.....	900,00	-	1.419,29 Kr.
Beholdning at overføre til 1945	14.005,25	-	
			<u>Ialt... 15.424,54 Kr.</u>

Specifikation af Beholdning:

Kolding Spare- og Laanekasse .	3.505,25	Kr.	
Jens Holms Legat, Obligationer	10.000,00	-	
Johs. Buchs Legat, Obligationer	500,00	-	
	<u>14.005,25</u>	Kr.	

Kolding, d. 19. Januar 1945.

E. Ebstrup,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er revideret og befundet rigtigt.
Beholdningen er til Stede.

Kolding, d. 23. Januar 1945.

Arnold Hansen.

L. Fuglsang.

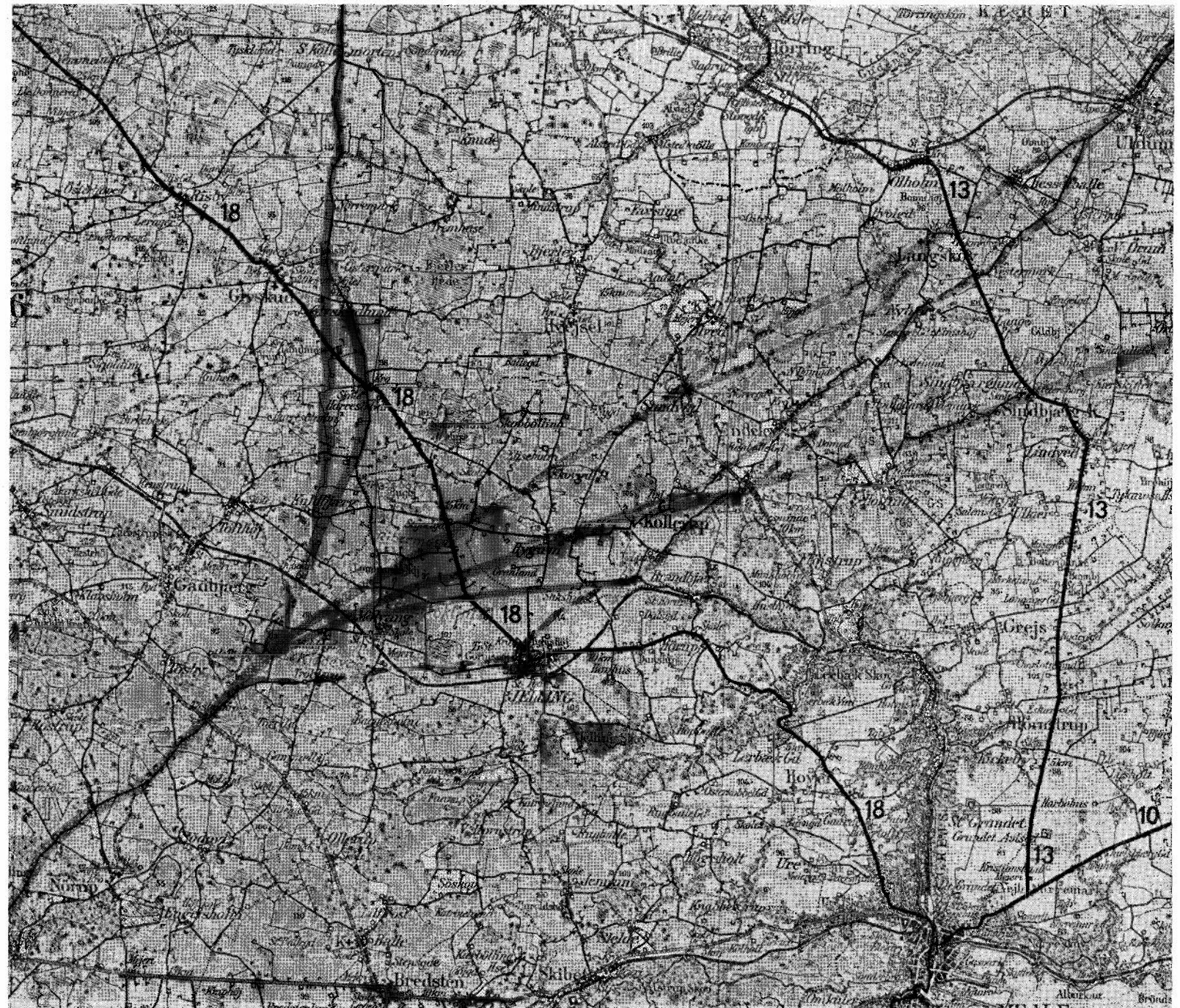
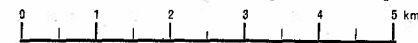

Fig. 20. Oversigtskort. Maalestok: 1:100000. Den stiplede Linie er fra Uldum til Lureby Alsteds Vej, fra Lureby til Vest for Trollerup den af Brun beskrevne.

MEDDELELSE

TIL MEDLEMMERNE

Ældre Aargange af Vejle Amts Aarvog kan faas ved Henvendelse til Vejle Amts historiske Samfund, Ekspeditionen: Kolding Centralbibliotek, Kolding.

Pris pr. Aargang: 3,00 Kr. For de sidste 5 Aargange dog 4,00 Kr. pr. Aargang. Ved Forsendelse tillægges Forsendelsesomkostninger.

Udsolgt er: Aargang 1905, 1918 1. Halvbind og 1919.

Desuden sælges følgende Bøger:

Eliassen, P.: Historiske Strejftog i Kolding og Omegn. En Hjemstavnsbog. 1923. 312 S.	5,00 Kr.
Hansen, Marius: Tirsbæk Gods og Ejere 1421—1921. Vejle Amts Aarvog 1923, I. 277 S.	6,00 -
Mortensen, Rasmus: Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnudvinding af Myremalm. 1940. 137 S.	6,00 -
Mortensen, Rasmus: Fra Vejle Vestereg. Lindeballe Sogn. Med Træk af Gadbjerg og Ringgive Sogns Historie. 1929. 260 S.	5,00 -
Ravn, J. J.: En historisk-topografisk Beskrivelse af Herslev og Viuf Sogne i Brusk Herred. 1926. 152 S.	2,00 -
Ravn, J. J.: En historisk-topografisk Beskrivelse af Højen Sogn i Jerlev Herred. 1929. 113 S.	2,00 -
Vejle Amt. En Hjemstavnsbog. Vejle Amts Aarvog 1934. 559 S.	6,00 -

Ved samlet Køb af alle Aarvøger nedsættes Prisen til 2,00 Kr. pr. Aargang for alle Aarvøgers Vedkommende.

Kolding, September 1945.

Bestyrelsen.

VEJLE AMTS AARBOG

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er **4,00 Kr.** aarlig plus Omkostninger ved Aarbogens Forsendelse.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af Bestyrelsens Medlemmer eller direkte til Kassereren, Overbibliotekar E. Ebstrup, Kolding Centralbibliotek, Kolding.

SAMFUNDETS BESTYRELSE:

Førstelærer Marius Hansen, Bredballe pr. Vejle.

Bestyrelsens Formand.

Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe pr. Gadbjerg.

Formand for Aarbogens Redaktionsudvalg.

Arkitekt H. Zachariassen, Fredericia.

Bestyrelsens Næstformand.

Landinspektør Axel Johansen, Kolding.

Bestyrelsens Sekretær.

Overbibliotekar Aage Bredsted, Vejle.

Medlem af Redaktionsudvalget.

Overbibliotekar Erik Ebstrup, Kolding.

Kasserer, Medlem af Redaktionsudvalget.

Direktør Harald Hess, Vejle.

Byraadssekretær Niels Jacobsen, Kolding.

Gaardejer Steffen Nielsen, Barrit.

Overassistent L. Petersen, Fredericia.

Sognefoged J. J. Ravn, Mølholm pr. Vejle.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI . KOLDING